MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS

FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

MINDAUGAS RAČKAITIS

LIETUVOS FINANSŲ SEKTORIAUS PRIEŽIŪRA 2009–2014 METAIS: STRUKTŪRA, PAGRINDINIAI POKYČIAI IR TOBULINIMO GALIMYBĖS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. A. Balkevičius

VILNIUS, 2015

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

LIETUVOS FINANSŲ SEKTORIAUS PRIEŽIŪRA 2009–2014 METAIS: STRUKTŪRA, PAGRINDINIAI POKYČIAI IR TOBULINIMO GALIMYBĖS

Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621N30005

Konsultantas

(parašas)

2015

Vadovas

(parašas)doc. dr. A. Balkevičius

2015

Recenzentas

(parašas)

2015

Atliko

FVmns3-01 gr. stud.

(parašas) M. Račkaitis

2015

VILNIUS, 2015

TURINYS

ĮVADAS 7
1.FINANSŲ SEKTORIAUS PRIEŽIŪRA IR JOS REGULIAVIMO YPATUMAI 9
1.1. Finansų sektoriaus priežiūros samprata ir pagrindiniai elementai. 9
1.2. Efektyvios finansų sektoriaus priežiūros kriterijai. 12
1.3. Finansų sektoriaus priežiūros instrumentai. 20
2. LIETUVOS FINANSŲ SEKTORIAUS PRIEŽIŪRA 27
2.1. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūra viršvalstybiniame lygmenyje 28
2.2. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūra nacionaliniame lygmenyje 37
2.2.1. Kredito įstaigų sektoriaus priežiūra 39
2.2.2. Draudimo sektoriaus priežiūra 54
2.2.3. Vertybinių popierių sektoriaus priežiūra 59
3. LIETUVOS FINANSŲ SEKTORIAUS PRIEŽIŪROS TOBULINIMO GALIMYBIŲ EKSPERTINIS VERTINIMAS 67
3.1. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo galimybių ekspertinio vertinimo metodologija 67
3.2. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo galimybių ekspertinio vertinimo rezultatai ir jų analizė 71
3.3. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo galimybių ekspertinio vertinimo išvados 75
IŠVADOS 76
PASIŪLYMAI 77
LITERATŪRA 78
ANOTACIJA 86
ANNOTATION 87
SANTRAUKA 88
SUMMARY 89
PRIEDAI 90

LENTELĖS

1 lentelė. Finansų sektoriaus priežiūros funkcijos ir jų sudedamosios dalys 10
2 lentelė. Reguliavimo stadijos ir jų reikšmė 11
3 lentelė. Finansų sektoriaus priežiūros instrumentų klasifikacija 21
4 lentelė. Lietuvos bankų veiklos riziką ribojantys normatyvai 40
5 lentelė. Lietuvos kredito unijų veiklos riziką ribojantys normatyvai 49
6 lentelė. Kredito unijų sektoriaus pagrindinės priežiūros problemos 51
7 lentelė. Ekspertų įvertintos bankų priežiūros sritys, kurios iš dalies tobulintinos 73
8 lentelė. Ekspertų įvertintos gyvybės ir ne gyvybės draudimo įmonių priežiūros sritys, kurios iš dalies tobulintinos 73
9 lentelė. Ekspertų įvertintos finansų maklerio įmonių priežiūros sritys, kurios iš dalies tobulintinos 74

PAVEIKSLAI

1 pav. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūra Europos Sąjungos lygmenyje. 27
2 pav. ES finansų priežiūros institucijų sistema 28
3 pav. Pagrindinių bankų veiklos riziką ribojančių normatyvų vykdymas Lietuvoje (2009-2015 m. sausio 1d. duomenimis). 41
4 pav. Kredito unijų likvidumo ir kapitalo rodiklių pokyčiai bei maksimalios paskolos skolininkui normatyvo nevykdymas (2013-2015 m. sausio 1d. duomenimis). 50
5 pav. „Mokumas II“ 3 pakopų struktūra 57
6 pav. Ekspertų nuomonių suderinamumas 71
7 pav. Klausimyno patikimumo vertinimas 72

SANTRUMPOS

BBPK – Bazelio bankų priežiūros komitetas

BPM – Bendras priežiūros mechanizmas

EBI – Europos bankininkystės institucija

ECB – Europos centrinis bankas

EDPPI– Europos draudimo ir profesinių pensijų institucija

ES – Europos Sąjunga

ESRV – Europos sisteminės rizikos valdyba

EVPRI – Europos vertybinių popierių ir rinkų institucija

KPD – Kapitalo poreikio direktyva

KPR – Kapitalo pakankamumo reguliavimo paketas

LB – Lietuvos bankas

LCKU – Lietuvos centrinė kredito unija

TDPA – Tarptautinė draudimo prižiūrėtojų asociacija

TPVCAPD – transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomasis draudimas

TVPKO **–** Tarptautinė vertybinių popierių komisijų organizacija

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Finansų sektoriaus priežiūros veiksmingumas yra kertinis finansų sistemos stabilumo ir tvarumo akmuo, nuo kurio priklauso finansų sistemos būklė. Finansų sektoriaus priežiūra ypatingą vaidmenį atlieka formuojant šalies konkurencinę aplinką, finansų rinkos dalyvių struktūrą ir elgseną bei netiesiogiai įtakodama paslaugų ir kapitalo judėjimo srautus, kurie tuo pačiu veikia šalies ekonomikos augimą. Todėl keičiantis finansų sektoriaus struktūrai ar finansų rinkos dalyvių elgsenai, finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo klausimai tampa svarbūs tiek pačiai valstybei, tiek finansų rinkos dalyviams.

Finansų sektoriaus priežiūros veiksmingumo tobulinimo aspektai pasauliniu mastu tapo itin aktualūs po 2008 metų ir 2009 metų sandūroje įvykusios ekonominės ir finansinės krizės. Tuomet, išryškėję atskirų šalių finansų sektoriaus priežiūros dereguliacijos ypatumai ir pasekmės, atskleidė finansų sektoriaus priežiūros modelių taikymo spragas: makro-lygio rizikos ribojimo srityje – sisteminės rizikos reguliavimo stoką, ir mikro-lygio rizikos ribojimo srityje – bankų sektoriaus priežiūrai taikomų priemonių, susijusių su kredito plėtros reguliavimu, neveiksmingumą. Tai, tuo pačiu, tarp užsienio mokslininkų suaktyvino diskusijas, tebevykstančias iki šių dienų, kurių metu pradėta ieškoti atsakymų kaip ir kokiomis taisyklėmis bei priemonėmis turi būti formuojamas nacionalinis finansų sektoriaus priežiūros modelis. Lietuvai šis klausimas taip pat tapo aktualus, o jo reikšmę pagrindė 2012 metais Lietuvoje įvykusi finansų sektoriaus priežiūros konsolidacijos reforma, kurios metu Lietuvos bankas tapo pagrindine Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros institucija. Be to naujas Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros modelis pastaruoju metu yra integruojamas į Europos Sąjungos finansų priežiūros institucijų sistemą. Tuo pačiu Lietuvoje įgyvendinamos naujos Europos Sąjungos direktyvos ir reglamentai, apimantys finansų sektoriaus ir atskirų jo dalių priežiūros tobulinimą. Todėl yra reikšminga darbe įvertinti kaip šie pokyčiai paveikė Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūrą ir kokybę.

Taipogi tokie pastarąjį dešimtmetį įvykę Lietuvos finansų sektoriaus sukrėtimai, kaip AB Snoras banko žlugimas, AB Ūkio banko žlugimas, didžiausios Lietuvos kredito unijos – „Vilniaus taupomoji kasa“ likvidavimas, netvari kredito unijų plėtra paskatino Lietuvos mokslininkus ir finansų sektoriaus prižiūrėtojus iš naujo įvertinti priežiūros spragas bei ieškoti būdų kaip jas užpildyti.

Magistrinio darbo temos aktualumą taip pat pagrindžia pakankamai mažas vertybinių popierių sektoriaus priežiūros ištirtumas.

Lietuvos finansų sektoriaus ar jo atskirų dalių priežiūrą yra nagrinėję šie Lietuvos mokslininkai: Kropas ir kt. (2013), Linartas ir Kavaliauskaitė (2012), Sakalauskaitė (2009), Jasevičienė (2012), Šenavičius ir Talutis (2012), Žilinskas (2009), Zaleckienė (2012), Raškinis V. ir Raškinis D. (2002), Butkus V. ir Naruševičius L. (2015), Ambrasas (2014), Diniūtė (2009).

Tyrimo problema

Kokį poveikį Lietuvos finansų sektoriaus priežiūrai sukėlė naujų reguliavimo instrumentų diegimas ir įgyvendinimas 2009-2014 metais?

Tyrimo objektas

Finansų sektoriaus priežiūra.

Tyrimo tikslas

Įvertinti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūros ir reguliavimo aplinkos pokyčius ir pateikti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo kryptis.

Tyrimo uždaviniai

1. apibūdinti finansų sektoriaus priežiūros sąvoką, reikšmę ir priežiūros sudėtines dalis;
2. apibūdinti geros finansų sektoriaus priežiūros kriterijus;
3. išanalizuoti 2009 – 2014 metų Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros reguliavimo aplinkos pokyčius ir reguliavimo instrumentų taikymo galimybes;
4. nustatyti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulintinas sritis ir pateikti siūlymus jų tobulinimui.

Tyrimo metodai

mokslinės literatūros analizė, teisinių dokumentų struktūrinė ir lyginamoji analizė, statistinių duomenų analizė, pusiau struktūrizuotas pokalbis, anketinė apklausa, Kendall konkordancijos koeficiento skaičiavimas ir vertinimas.

Darbo struktūra

Darbas susideda iš trijų skyrių.

Pirmame skyriuje yra apibrėžiama finansų sektoriaus ir jo priežiūros samprata bei pagrindiniai ją sudarantys elementai, išskiriami ir lyginami geros finansų priežiūros kriterijai.

Antrame skyriuje yra analizuojami Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros reguliavimo ypatumai nacionaliniu ir viršvalstybiniu lygmeniu, apimant pagrindines finansų sektoriaus struktūrines dalis: kredito įstaigų sektorių, draudimo sektorių ir vertybinių popierių sektorių. Vertinami Lietuvos banko teisiniai įgaliojimai, pasikeitus Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros modeliui bei prisijungus prie Europos Sąjungos finansų priežiūros institucijų sistemos. Taip pat vertinami kiekvieno atskiro finansų sektoriaus priežiūros reglamentavimo pokyčiai ir priežiūros praktika 2009-2014 metų laikotarpiu. Išskiriamos pagrindinės finansų sektoriaus priežiūros tobulintinos sritys.

Trečiame skyriuje yra atliekamas Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo galimybių ekspertinis vertinimas ir pateikiama šio vertinimo metodologija. Atliktas tyrimas padeda įvertinti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūros, riziką ribojančios priežiūros ir verslo elgsenos priežiūros tobulinimo poreikį.

1.FINANSŲ SEKTORIAUS PRIEŽIŪRA IR JOS REGULIAVIMO YPATUMAI

1.1. Finansų sektoriaus priežiūros samprata ir pagrindiniai elementai.

Mokslinėje literatūroje *finansų sektoriaus priežiūros* sąvokai apibūdinti nebuvo rasta bendro apibrėžimo, todėl galima daryti prielaida, jog ši sąvoka yra sudėtinė, *finansų sektoriaus* sąvokos ir *finansų priežiūros* sąvokos, dalis.

Finansų sektorius, remiantis Lietuvos banko tinklapyje pateikta informacija, yra skirstomas į *kredito ir mokėjimo įstaigų sektorių, draudimo sektorių ir vertybinių popierių sektorių*. Vertinant šias institucijas iš finansų sektoriaus priežiūros srities – tai finansų sektoriaus prižiūrimi objektai. Tad į finansų sektoriaus institucijų sąrašą, tuo pačiu verta įtraukti ir finansų priežiūros subjektus, kaip institucijas, atsakingas už šių trijų sektorių veiklos reglamentavimą ir koordinavimą.

Už pagrindinio finansų sektoriaus veiklos uždavinio įgyvendinimą – kredito plėtros skatinimą, daugiausia yra atsakingas kredito įstaigų sektorius, kuris tiesiogiai įtakoja kredito plėtrą. Šis sektorius, kurį apima bankai, kredito unijos ir mokėjimų įstaigos, teikia rinkos dalyviams paslaugas, susijusias su indėlių ar kitų grąžintinų lėšų priėmimu, bei pastarųjų skolinimu (Lietuvos Bankas, 2012). Tuo tarpu draudimo ir vertybinių popierių sektoriaus dalyvių poveikis kredito plėtrai pasireiškia netiesiogiai, kuomet augant rinkos dalyvių poreikiui įsigyti šių sektorių teikiamas paslaugas (didėjant paklausai), didėja jų poreikis skolintis ir atsiskaityti lėšomis, gautomis iš kredito įstaigų sektoriaus. Tačiau šių dviejų sektorių teikiamų paslaugų pobūdis skiriasi. Draudimo sektoriuje, siekiama perskirstyti lėšas tarp apdraustųjų, kurie susiduria su draudimo rizika ir draudikų, kurie už tam tikrą atlygį prisiima šią riziką ir savo kapitalu dengia kliento nuostolius, kuomet ši rizika patiriama (Linartas, 2013). Tuo tarpu vertybinių popierių sektoriuje, apimančiame pirminę ir antrinę rinkas, siekiama pritraukti verslui reikalingas lėšas (leidžiant ir platinant vertybinius popierius), užsiimti finansinių lėšų kaupimu ir investavimu, finansinių produktų prekyba ir tokios prekybos rūšies tarpininkavimu.

Finansų sektoriaus sąvoka akademinėje literatūroje neretai yra vartojama kaip *finansų sistemos* sąvokos sinonimas. Pastaroji sąvoka yra platesnė ir apima finansų institucijas, finansų rinkas ir finansų infrastruktūrą. Be to *finansų sistemos* sąvoka taip pat apima, tiek privataus, tiek viešojo sektoriaus finansus, kai tuo tarpu *finansų sektoriaus* sąvoka yra daugiausia orientuota į privataus sektoriaus finansus.

Mokslinėje literatūroje, kaip *finansų sektoriaus priežiūros* sąvokos sinonimas yra aptinkama sąvoka – *finansų rinkų priežiūra.* Šios sąvokos darbe laikomos lygiavertėmis.

Nagrinėjant ***finansų priežiūros* (angl. *financial supervision)* sąvoką**, galima ją trumpai apibrėžti kaip finansų priežiūros institucijų vykdomą veiklą. Tačiau toks sąvokos interpretavimas būtų per siauras. Platesnė šios sąvokos interpretacija yra paremta finansų priežiūros funkcijų įvairove (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Finansų sektoriaus priežiūros funkcijos ir jų sudedamosios dalys

Autorius	Finansų sektoriaus priežiūros funkcijos	Finansų sektoriaus priežiūros subfunkcijos
Herrings and Carmassi (2008)	Makro-lygio rizikos ribojimo priežiūra; mikro-lygio rizikos ribojimo priežiūra; *verslo elgsenos (angl. conduct of business) priežiūra*[1].	Krizių vadyba, sistemiškai svarbių institucijų elgsenos ir finansinis vertinimas bei šių institucijų kontrolė. Individualių institucijų mokumo vertinimas ir kontrolė, vartotojų apsauga. Vartotojų apsauga nuo nesąžiningos finansų institucijų praktikos, potencialių interesų konfliktų tarp finansų institucijų ir jų klientų kontrolė, informacijos atskleidimo kontrolė, konkurencijos valdymas, pinigų plovimo reguliavimas.
Lastra (2006)	Rizikos ribojimo priežiūra (sudaryta iš 4 lygių).	***1 lygis*** – licencijavimo funkcija; ***2 lygis –*** nuolatinės finansų institucijų ir finansų sistemos būklės stebėsenos funkcija; ***3 lygis –*** sankcionavimo ir baudų skyrimo funkcija; ***4 lygis –*** krizių vadyba (paskutinio skolintojo funkcija, indėlių draudimo funkcija ir institucijų nemokumo valdymo funkcija).
Schoenmaker (2013) and Llewellyn (1999)	Verslo elgsenos priežiūra.	***Mažmeninės rinkos klientų apsauga*** – privalomos nuostatos dėl informacijos teikimo finansų rinkos dalyviams, objektyvios ir aukštos kokybės konsultacijos, atsižvelgiant finansinių produktų kompleksiškumą ir jų riziką bei atsakingo elgesio su klientais skatinimas ir jo kontrolė. ***Skaidraus bei stabilaus finansų rinkos funkcionavimo užtikrinimas*** – finansinių paslaugų prekybos skaidrumo užtikrinimas, vidinės informacijos nutekinimo ir manipuliacijų rinkoje kontrolė, informacijos pateikimo reikalavimų, skirtų emitentams ir akcininkams, vykdymo kontrolė.
Jasevičienė (2012)	Rizika ribojanti priežiūra ir paslaugų teikimo priežiūra	-

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Apžvelgus pateiktas skirtingas mokslininkų interpretacijas, pagal kurias yra klasifikuojamos finansų priežiūros funkcijos ir jos elementai, atkreiptinas dėmesys, jog dauguma finansų priežiūros funkcijų apima rizikos ribojimo priežiūrą (mikro ir makro lygmens) bei verslo elgsenos priežiūrą. O tuo tarpu atskiri šių funkcijų elementai yra orientuoti į kontrolės ir reguliavimo funkcijų įgyvendinimą

[1] **Pastaba**: ši priežiūros rūšis dar vadinama – paslaugų teikimo priežiūra.

bei tuo pačiu – vartotojų apsaugos ir finansinio stabilumo užtikrinimą. Tad toliau darbe verta panagrinėti kokią vietą pastarosios dvi funkcijos užima finansų sektoriaus priežiūros srityje ir tuo pačiu išskirti kuom jos skiriasi nuo priežiūros funkcijos.

Kontrolės sąvoka yra kiek siauresnė už priežiūros sąvoką. Įgyvendinant **kontrolės funkciją**, *priežiūros subjektai* taiko esamas finansų sektoriaus priežiūros priemones *prižiūrimiems objektams* tuo tikslu, jog finansų sektoriaus prižiūrimi objektai atitiktų ir laikytųsi minimalių vykdomos veiklos ar kitų įstatymuose numatytų reikalavimų. Tad, šiuo atveju, kontrolės sąvoka neapima priežiūros priemonių kūrimo ir tobulinimo procedūrų. Kontrolės funkcija, vertinant pateiktas finansų sektoriaus priežiūros funkcijų sudedamąsias dalis (žr. 1 lent.), įgyvendinama atliekant finansinių institucijų veiklos ir finansinį vertinimą, jų nuolatinės būklės stebėseną, licencijavimą, sankcionavimą ir baudų skyrimą bei finansinių institucijų teikiamų paslaugų kokybės užtikrinimą.

Tuo tarpu finansų sektoriaus **reguliavimo funkcija,** pagal ekonomistų Baldwin at all. (2012) pateiktas reguliavimo sąvokas, apibendrintai apibrėžiama kaip valstybės veiksmai ar veikla ir tam tikrų užduočių visuma, apimanti teisės aktų leidybą ir taikymą, bei skirta riboti arba skatinti verslą ir (ar) socialinę elgseną rinkoje (p. 3). Ekonomistai reguliavimą taip pat įvardija kaip procesą sudarytą iš penkių stadijų, pagal jų pačių sukurtą *DREAM* modelį: *aptikimo, atsako, vykdymo, įvertinimo ir modifikavimo stadijų (žr.2 lent.)*. Pateiktos reguliavimo stadijos pasižymi nuoseklumu ir, autoriaus nuomone, gali būti naudojamos siekiant detaliau išanalizuoti finansų sektoriaus priežiūros kokybę, reguliavimo aspektu.

2 lentelė. Reguliavimo stadijos ir jų reikšmė

Reguliavimo stadija	Reikšmė
1) Aptikimo	Informacijos apie nepageidaujamos ir netinkamos rinkos elgsenos gavimas.
2) Atsako	Politikų, taisyklių ir instrumentų plėtojimas, sprendžiant atrastas problemas.
3) Vykdymo	Politikų, taisyklių ir instrumentų taikymas praktikoje.
4) Įvertinimo	Reguliavimo veiklos bei jos sėkmių ir nesėkmių vertinimas.
5) Modifikavimo	Instrumentų ir strategijų koregavimas, siekiant pagerinti taisyklių laikymąsi ir riboti nepageidaujamą elgseną.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *Baldwin at al. (2012)*

Taip pat reikšminga pabrėžti, jog lentelėje pateiktos (žr. 2 lent.) reguliavimo stadijos apima nuolat vykstantį procesą, kuris prasideda informacijos apie reguliuojamus objektus rinkimu bei apdorojimu ir baigiasi, reguliavimo priemonių ir strategijų koregavimu. Tad verta akcentuoti, jog reguliavimo funkcija priežiūros srityje įgyvendinama kuriant, taikant, vertinant ir tobulinant priežiūros politikas, taisykles ir instrumentus. Integruojant Baldwin at al. (2012) reguliavimo modelį į priežiūros procesą, verta akcentuoti, jog reguliavimo arba priežiūros politikos, taisyklės ir instrumentai

tobulinami, atsižvelgiant į tai su kokiomis reguliavimo (sėkmingo ar nesėkmingo) pasekmėmis (4 stadija) susidūrė institucija, atsakinga už jai paskirtų politikų, taisyklių ir instrumentų įgyvendinimą.

Atsižvelgiant į tai, jog finansų sektoriaus priežiūra plačiąja prasme apima visos finansų sistemos priežiūrą bei siekiant išvengti galimų dviprasmybių, tarp šių dviejų sampratų interpretavimo, darbe bus remiamasi prielaida, jog *finansų sistemos priežiūros* ir *finansų sektoriaus priežiūros* sąvokos laikytinos lygiavertėmis. Tad tuo pačiu verta apibrėžti pačią ***finansų sektoriaus priežiūros*** **sąvoką plačiąja prasme:** tai nuolat vykstantis procesas, apimantis kontrolės ir reguliavimo funkcijas bei vertinamas kaip viena iš finansų sistemos stabilumo ir tvarumo užtikrinimo priemonių, skirtų reguliuoti ir riboti mikro ir makro lygio riziką bei užtikrinti pakankamą teikiamų paslaugų kokybę bei vartotojų apsaugą kredito įstaigų, draudimo ir vertybinių popierių sektoriuose. Finansų sektoriaus priežiūra taip pat padeda riboti šešėlinės bankininkystės mąstą bei užtikrinti tvarų kredito plėtros augimą. Trumpai tariant, tai viena iš svarbiausių valstybės valdymo priemonių, užtikrinančių sėkmingą finansų sistemos funkcionavimą ilguoju laikotarpiu.

1.2. Efektyvios finansų sektoriaus priežiūros kriterijai.

Finansų sektoriaus priežiūra yra reikšminga tiek pačiai valstybei, tiek finansų rinkos dalyviams. Valstybė, atlikdama šios rūšies priežiūrą, siekia identifikuoti finansų rinkų netobulumus (angl. *market failures)* ir į juos efektyviai bei veiksmingai reaguoti. Tuo pačiu, valstybė vykdo intervencijas, kuriomis, pasak Goodhartet al. (1998), siekiama paveikti asimetrinės informacijos ypatumus, išorės veiksnių (angl. *externalities*) bei rinkos galios pokyčius (Schoenmaker, 2013, p. 355).

Asimetrinė informacija susidaro, kuomet finansinių paslaugų vartotojai gauna mažiau informacijos nei numatyta pagal įstatymus arba netinkamos informacijos (kokybine ir kiekybine išraiška) iš finansinių institucijų. Asimetrinės informacijos ypatumai gali sukurti tokias problemas finansų rinkos dalyviams, kaip nepalankios atrankos (angl. *adverse selection*) riziką (kuomet finansinės institucijos siekia parduoti klientams rizikingus, rinkoje nuvertėjusius arba prastos finansinės būklės produktus), moralinę riziką (kuomet finansinės institucijos neprisiima arba nepakankamai prisiima atsakomybę už savo veiksmus) ir finansinių institucijų elgsenos riziką (kuomet dėl netinkamos finansinių institucijų elgsenos su klientais, suprastėja teikiamų finansinių paslaugų kokybė) (Schoenmaker, 2013, p. 355). Minėtoms rizikoms slopinti valstybė pasitelkia verslo elgsenos priežiūros instrumentus, kurie bus pateikti ir aptarti darbe vėliau.

Kita sritis, kurią valstybė siekia įtakoti, atlikdama finansų sektoriaus priežiūros funkciją, yra **išorės veiksniai.** Šie veiksniai pasireiškia kuomet prastėja finansinės(-ių) institucijos(-ų) finansinė būklė ir tai priveda šią(-ias) instituciją(-as) prie bankroto. Dėl tokių aplinkybių gali smarkiai išaugti užkrato rizikos arba sisteminės rizikos grėsmė visai finansų sistemai arba atskiroms jos dalims, tiek

nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu, tuo paveikdama finansų sistemos stabilumą. Šią sritį reguliuoti pasitelkiama mikro ir makro-lygio rizikos ribojimo priežiūra, kuri bus aptarta darbe vėliau.

Trečioji sritis, kurią valstybė siekia reguliuoti yra **rinkos galia**. Šis veiksnys yra susijęs su finansų sektoriaus konkurencijos reguliavimu ir ribojimu, siekiant užkirsti kelią susidaryti monopolijoms ir oligopolijoms rinkose, kurių veikimas sukeltų tokias problemas, kaip teikiamų paslaugų kokybės prastėjimą, paslaugų kainų kilimą, rinkos manipuliacijas (Schoenmaker, 2013, p. 356) ir kitus veiksnius, kurie tuo pačiu paveiktų finansinį stabilumą. Šiai sričiai reguliuoti, valstybė pasitelkia verslo elgsenos priežiūros priemones.

Apibendrintai galima teigti, jog finansų sektoriaus priežiūros efektyvumą įtakoja finansinių institucijų teikiama informacija klientams ir priežiūros institucijoms, finansinių institucijų elgsena rinkoje, jų finansinės rizikos ribojimo politika ir finansinių institucijų užimama padėtis rinkoje. Gera finansų sektoriaus priežiūra šiuo atveju suprantama kaip valstybės gebėjimas tinkamai reaguoti į asimetrinės informacijos, išorės veiksnių bei rinkos galios pokyčius. Su šiuo teiginiu sutinka Barth et al. (2006) and Brunnermeier et al. (2009), tuo pačiu pridurdamas, jog gera priežiūra sukuria pagrindus sklandžiam finansų rinkų funkcionavimui ir sumažina rizikas, kylančias dėl rinkos neramumų. Pasak Kellermann and Mosch (2013), gera priežiūra taip pat skatina pasitikėjimą finansų rinkomis, stiprina vartotojų apsaugą bei tuo pačiu prisideda prie finansų sistemos stabilumo ir integruotumo kūrimo (p. 2). Be to Kellermann and Mosch (2013) pažymi, jog finansų sektoriaus priežiūra, teoriniu ir praktiniu aspektu, negali ir neturi eliminuoti visų rizikų, kylančiu finansų sistemoje, nes tai pažeistų laisvos rinkos ekonomikos principus. Pasak mokslininkų, vieni svarbiausių finansų sektoriaus priežiūros institucijų uždavinių: stengtis užtikrinti jog finansinės institucijos suprastų rizikas, kurias prisiima, skatinti finansines institucijas tokias rizikas riboti bei, prižiūrint jas, vadovautis principu, jog finansinės institucijos gali žlugti (Kellermann et al., 2013, p. 13).

Finansų sektoriaus priežiūros efektyvumas yra vienas iš reikšmingiausių rodiklių, kuris atskleidžia kokia apimtimi (kiekybine ir kokybine išraiška) yra siekiama finansų sistemos stabilumo. Tai kompleksinis rodiklis, kurio sąvokai akademinėje literatūroje nėra pateikta bendro apibrėžimo, o jo skaičiavimams įvairūs užsienio mokslininkai, iš kurių verta paminėti tokius kaip Melecky and Podpiera (2013), Kaufmann et al. (2007), Arnone et al. (2007) naudoja skirtingus indeksus bei įvairius ekonometrinius modelius. Nagrinėjant minėtų mokslininkų tyrinėjimus galima pastebėti, jog efektyvumas mažėja kai taikomos finansų priežiūros priemonės nesukelia numatyto (prognozuojamo) ar tikėtino efekto finansų sektoriuje ir (arba) tuo pačiu šiame sektoriuje pasireiškia nepageidaujami ekonominės veiklos ar verslo elgsenos pokyčiai.

Siekiant įvertinti finansų sektoriaus priežiūros efektyvumą, dažnai yra pasitelkiama *veiksmingumo* sąvoka. Priežiūra laikoma veiksminga, kuomet priežiūros nauda viršija priežiūros sąnaudas. *Priežiūros sąnaudas*, anot Raškinio V. ir Raškinio D. (2002), galima įvertinti pakankamai

tiksliai bei kiekybine (pinigine) išraiška, susumavus tiesiogines priežiūros sąnaudas (priežiūros institucijų išlaikymo bei įstaigų inspektavimo išlaidos) bei netiesiogines priežiūros sąnaudas (papildomos finansų įstaigų veiklos išlaidos, susijusios su priežiūros tarnybos veikla ir išleistų teisės aktų įgyvendinimu) (p. 47). Tačiau, minėti ekonomistai, atlikę mokslinių straipsnių analizę, pastebi jog *priežiūros naudą*, yra pakankamai sudėtinga ar net neįmanoma tiksliai įvertinti kiekybine (pinigine) išraiška, nes šis rodiklis priklauso įvairių mikroaplinkos bei kitų egzogeninių (išorinių) veiksnių. Todėl galima teigti, jog priežiūros nauda matuojama *kokybine išraiška*. Tad, siekiant deramai įvertinti finansų sektoriaus priežiūros veiksmingumą (priežiūros naudą), toliau darbe bus skiriamas didesnis dėmesys kokybinių veiksnių, kurie apibrėžia priežiūros institucijos veiklą bei jos vykdomas funkcijas, analizei.

Vienas naujausių mokslinių tyrimų – ekonomistų Melecky and Podpiera (2013) atlikta 98 atrinktų šalių[2], tarp jų ir Lietuvos, rizikos ribojimo priežiūros ir verslo elgsenos priežiūros struktūrą ir jos evoliuciją įtakojančių veiksnių, vertintų 1999 – 2010 m. laikotarpiu, tikimybinė analizė. Mokslininkai išskyrė viešųjų institucijų valdymo kokybę, centrinio banko nepriklausomumą, finansų sektoriaus išsivystymo lygį, prekybos atvirumą, vidutinį finansų sektoriaus likvidumo palaikymo (angl. *agregate liquidity exposure*) lygį ir anksčiau šalyje įvykusių krizių skaičių kaip pagrindinius veiksnius, kurie labiausiai įtakoja ***rizikos ribojimo priežiūros*** integraciją. Iš veiksnių, kurie labiausiai įtakoja ***verslo elgsenos priežiūros*** integraciją, mokslininkai išskyrė: šalies pajamų lygį, rinkos atvirumo lygį, finansinį gylį, ir anksčiau šalyje įvykusių krizių skaičių (p. 433-437). Nagrinėjant šiuos rodiklius, Melecky and Podpiera (2013) reikšmingai pastebėjo, jog didelė bankų sektoriaus koncentracija ir bankų pelningumo didėjimas slopina verslo elgsenos priežiūros integraciją ir tuo pačiu mažina šios priežiūros efektyvumą (p. 437). Vertinant minėtų mokslininkų atlikto tyrimo išvadas, pastebima, jog didesnis poreikis integruoti finansų sektoriaus priežiūrą kyla mažoms atviroms ekonomikoms, tarp kurių yra Lietuva. Tuo pačiu, šis poreikis didėja, augant šalies finansinio išsivystimo lygiui.

Kitas ekonomistas Albulescu (2008), tyrinėdamas finansų priežiūros institucijų struktūros privalumus ir trūkumus, išskyrė bendrus reikalavimus, kuriais turi pasižymėti kiekviena finansų priežiūros institucija, vykdydama veiklą, tai: skaidrumo kriterijus, atskaitomybės už savo veiksmus kriterijus, nepriklausomumo kriterijus ir patikimumo kriterijus. Remiantis **skaidrumo kriterijumi,** pasak mokslininko, priežiūros institucija turi reguliariai informuoti vyriausybę ir visuomenę apie priežiūros institucijos priimamus sprendimus ir vykdomas strategijas, tam, kad ekonomikos dalyviai geriau suprastų esamą ekonominę situaciją. Kitas Albulescu (2008) išskirtas kriterijus – **atskaitomybė už savo veiksmus** – pasižymi tuo, jog finansų priežiūros institucija privalo viešai paaiškinti ir pagrįsti savo veiksmus ir prisiimti atsakomybę už juos. Cituodamas Quintyn and Tailor (2004), ekonomistas

[2] **Pastaba**: aukštas ir vidutines pajamas gaunančių šalių

Albulescu (2008) išskiria veiksnius, kuriais turi pasižymėti šis kriterijus, iš kurių pagrindiniai yra šie: *aiški teisinė bazė, aiškūs ir vieši finansinio stabilumo ir finansų priežiūros tikslai, aiškiai apibrėžti teisiniai santykiai įstatymų leidžiamojoje ir vykdomojoje valdžioje (p. 172-173)*. Dar vienas iš svarbių finansų priežiūros institucijų kriterijų – **nepriklausomumas**, kuris detaliau apibūdinamas kaip: *priežiūros tikslo nepriklausomumas (aiškiai apibrėžtas pagrindinis priežiūros tikslas), prižiūrimo objekto nepriklausomumas (aiškiai reglamentuotas prižiūrimas objektas) ir priežiūros veiklai naudojamų priemonių nepriklausomumas (reglamentuotos priežiūros priemonės taikomos tik priežiūros tikslams pasiekti) (p. 173)*. Taip pat Albulescu (2008) išskiria ir finansinį nepriklausomumą, pagal kurį finansų priežiūros institucijoms turi būti užtikrinta būtini finansiniai ištekliai veiklai vykdyti. Paskutinis priežiūros kriterijus – **patikimumas –** siejasi su priežiūros institucijos tvirtos ir aiškios pozicijos, vykdant priežiūros politiką, atskleidimu. Šio kriterijaus atitikimas tuo pačiu skatina finansų sektoriaus dalyvių pasitikėjimą priežiūros institucijos priimamais sprendimais. Pasak Albulescu (2008), priežiūros institucijoms patikimumas reikšmingas tuo, jog padeda geriau atlaikyti politinius spaudimus ir slopina priimamų priežiūros sprendimų jautrumą finansų sektoriui (p. 175).

Prie efektyvios finansų priežiūros vertinimo taip pat prisidėjo ekonomistai Garicano and Lastra (2010), kurie, vertindami optimalią finansų priežiūros struktūrą, išskyrė ir detaliau išanalizavo pagrindinius septynis principus, į kuriuos turi atsižvelgti kiekviena šalis, ketinanti ateityje keisti ar integruoti *naują finansų sektoriaus priežiūros struktūrą*[3]:

1) Bankų, draudimo ir vertybinių popierių priežiūra turi būti plačiau integruota. Pagal šį principą rekomenduojama priežiūros struktūrą kurti pagal centralizuotą (konsoliduotą) priežiūros modelį, nei pagal decentralizuotą (institucinį) priežiūros modelį. Pasak ekonomistų decentralizuotas priežiūros modelis turi tik keletą privalumų, tokių kaip priežiūros specializacija (kiekviena atskira priežiūros institucija turi savitas funkcijas ir yra atsakinga tik už vieno sektoriaus priežiūrą), inovacijų diegimas ir nepriklausomumas (kiekviena priežiūros institucija yra nepriklausoma) (p. 7). Tačiau ilguoju laikotarpiu šie privalumai gali virsti trūkumais, kadangi institucijoms prižiūrint atskirus sektorius gali atsirasti reguliavimo spragų, kurie kyla dėl didelių koordinavimo kaštų: prižiūrimų objektų pasidalijimo, tarpinstitucinio bendradarbiavimo ir koordinavimo bei reguliavimo arbitražo ypatumų. Šiuos trūkumus gali pašalinti centralizuota priežiūra*;*

2) Makro-lygio priežiūra turi būti perkelta centrinio banko atsakomybėn. Centrinis bankas vykdydamas paskutinio skolintojo funkciją, kartu siekia finansinio stabilumo tikslo, kuris tuo pačiu yra ir finansų priežiūros pagrindinis tikslas (Garicano and Lastra, 2010, p. 8). Be to pasitelkdamas monetarinę politiką, centrinis bankas tuo pačiu veikia ir finansų sektoriaus pokyčius, todėl makro-lygio priežiūra padėtų apdairiau taikyti monetarinės politikos instrumentus;

[3] **Pastaba:** ekonomistai vertino 2008-2010 m. laikotarpiu kuriamos *Europos finansų priežiūros institucijų sistemos* pagrindus. Tačiau autorių išskirti principai tinka ir nacionalinių priežiūros institucijų struktūros palyginimui.

3) Ryšys tarp mikro ir makro lygio priežiūros institucijų turi būti atskleistas per valdymo pagal išimtį (angl. managment by exception) sistemą. Šis principas apima dvi sritis: užtikrinimas jog atitinkamos priežiūros problemos (pagal kompetenciją) būtų nukreiptos į reikiamas institucijas ir kad sprendimai makro lygio institucijų būtų įgyvendinti. Pasak Garicano and Lastra (2010), tarp mikro ir makro lygio priežiūros institucijų turi būti nubrėžta aiški hierarchinė struktūra, paskirstytas sprendimų priėmimo procesas bei užtikrinta gera komunikacija (informacijos dalijimasis) (p. 11).

4) Priežiūros institucija turi kurti tvirtą priežiūros kultūrą ir daugiau remtis subjektyvios veiklos vertinimu nei kiekybinėm paskatom, tam, kad motyvuotų prižiūrėtojus;

5) Makro-lygio priežiūros institucijos veikla turi būti paremta didesniu atskaitingumu ir mažesniu nepriklausomumu nei centrinio banko pinigų politikos veikla. Pasak Garicano and Lastra (2010), priežiūros institucijos nepriklausomumas turi būti ribojamas atsižvelgiant į konkrečius priežiūros sprendimus (p. 14). Tuo pačiu priežiūros institucijos atskaitingumas laikui bėgant turi išlikti vienodo lygio, nepaisant vykstančių krizių; o skaidrumas, kaip atskaitingumo komponentas, turi būti minimizuojamas, atsižvelgiant į krizei jautrius sprendimus (p. 14)*;*

6) Priežiūros institucija turi riboti priklausomybę nuo savireguliacijos priemonių[4], nes, priešingu atveju, tokios priemonės, pasak mokslininkų, gali padidinti moralinės rizikos grėsmę bei sukelti kitas problemas, susijusias su asimetrinės informacijos padidėjimu*;*

7)Tarptautinės priežiūros struktūra laikui bėgant turi būti keičiama iš tinklinės-decentralizuotos į hierarchinę-centralizuotą struktūrą. Pasak autorių, nors tinklinė struktūra yra linkusi išlaikyti didelių informacijos mainų sistemą bei remiasi neformalių abipusių santykių plėtojimu, tačiau ji riboja galimybes įgyvendinti priežiūros sprendimus ir tuo pačiu remiasi abipuse laimėjimo strategija, pagal kurią sprendimų priėmimo mechanizmas tampa dar sudėtingesnis (p. 15).

Melecky and Podpiera (2013), Albulescu (2008) ir Garicano and Lastra (2010) aptartus veiksnius ir kriterijus, įtakojančius finansų sektoriaus priežiūros veiksmingumą, galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: **veiksniai, apimantys ekonominę aplinką ir finansų sektoriaus struktūrą bei veiklą ir veiksniai, apimantys bendrą priežiūros struktūrą**. Pagal pirmą išskirtą grupę, priežiūros veiksmingumui turi įtakos veiksniai, susiję su šalies ir finansų sektoriaus išsivystimu, finansų sektoriaus struktūros ir konjunktūros pokyčiais. Pagal antrą grupę – priežiūros veiksmingumas priklauso nuo finansų sektoriaus priežiūros institucijos skaidrumo, atskaitomybės už savo veiksmus visuomenei ir vyriausybei, nepriklausomumo, patikimumo, valdymo struktūros modelio (centralizuoto ar decentralizuoto) pasirinkimo, atsakomybės ribų pasidalijimo, priežiūros kultūros ir tarpinstitucinės komunikacijos. Moksliniuose tyrimuose randama ir prieštaringų nuomonių, vertinančių pirmoje grupėje išskirtus veiksnius. Barth et al. (2004), vertindamas bankų reguliavimo ir priežiūros

[4] Pastaba: (ne)tiesiogiai priežiūrą atliekančių privataus sektoriaus dalyvių: konkurentų, vartotojų, kredito reitingų agentūrų ir kt.

veiksmingumą 107 šalyse, priėjo prie išvados, jog tarp bankų sektoriaus priežiūros indikatorių (priežiūros įgaliojimų, išteklių, nepriklausomumo, taisyklių ir nuostatų griežtinimo bei kitų rodiklių) ir bankų veiklos ir stabilumo rodiklių nėra stipraus ryšio (tačiau yra teigiamas ryšys) (p. 245). Tai iškelia nuomonę, jog priežiūros institucijos veikla nėra stipriai priklausoma nuo bankų sektoriaus išsivystimo ir veiklos. Tuo pačiu, bankų sektoriaus veikla tik iš dalies atskleidžia šio sektoriaus priežiūros kokybę. Vertinant viso finansų sektoriaus priežiūrą, daugelis mokslininkų, tarp jų Albulescu (2008), Garicano and Lastra (2010), Masciandaro et al. (2013), Das and Quintyn (2002) and Quintyn (2007), Čihak and Podpiera (2008) pritaria minčiai, jog tarp svarbiausių veiksnių įtakojančių priežiūros veiksmingumą vyrauja veiksniai, susiję bendros priežiūros struktūros formavimu.

Įvertinus bendrus veiksmingos finansų sektoriaus priežiūros kriterijus, toliau darbe verta apžvelgti atskirai kiekvienam finansų sektoriui būdingus priežiūros principus, jų panašumus bei skirtumus.

Tarptautinėje teisėje galima aptikti vieną reikšmingų dokumentų, apibūdinančių bendrus kriterijus, pagal kuriuos yra remiamasi formuojant ir tobulinant kiekvienos atskiros valstybės kredito įstaigų sektoriaus priežiūros institucijas ir jų veiklą, tai – Bazelio bankų priežiūros komiteto (BBPK) suformuluoti pagrindiniai efektyvios bankų priežiūros principai. Šis dokumentas yra integruotas į kiekvienos šalies, tuo pačiu ir Lietuvos, teisinę sistemą, siekiant panaikinti esminius bankų priežiūros politikos reguliavimo skirtumus, kurie kelia grėsmę tarptautiniam stabilumui.

Kadangi pagrindiniai **efektyvios bankų priežiūros principai** apima 25 straipsnius, jie buvo detaliau suskirstyti į keturis komponentus: priežiūros institucijos struktūrai taikomi principai, mikro rizikos ribojimo, makro rizikos ribojimo ir verslo elgsenos priežiūros principai (žr. 1 priedo, 1 lent.).

1 priede, 1 lentelėje pateikti I kategorijos bankų priežiūros principai sutampa su Albulescu (2008) paminėtais finansų priežiūros institucijoms taikomiems reikalavimams: skaidrumo, atskaitomybės už savo veiksmus, nepriklausomumo ir patikimumo kriterijais. Taipogi, sugrupavus rizikos ribojimo priežiūros ir verslo elgsenos priežiūros principus į atskiras kategorijas, pastebima, jog didesnis dėmesys prižiūrint kredito įstaigas, pagal BBPK suformuotus principus, yra skiriamas rizikos ribojimo priežiūros funkcijos įgyvendinimui. Taip pat verta paminėti, jog dauguma priežiūros struktūrai taikomų principų (finansinis nepriklausomumas, atskaitomybė už savo veiksmus, atsakomybės ribų nustatymas, įgaliojimų suteikimas ir kt.) bei dauguma su priežiūros veikla susijusių principų (licencijavimas, kapitalo pakankamumo reikalavimai, dokumentinės priežiūros ir bankų inspektavimo reikalavimai ir kt.) yra įteisinti Lietuvos banko įstatyme (2014), Lietuvos Respublikos bankų įstatyme (2014) bei kituose, su priežiūros veikla susijusiuose įstatyminiuose aktuose. Taip pat atkreiptinas dėmesys jog šie principai yra daugiau bendrojo pobūdžio, nedetalizuoti ir atvaizduoja bendras priežiūros gaires, pagal kurias rekomenduojama formuoti kredito įstaigų priežiūros politiką,

ypač tarptautiniam lygmenyje. Tad tikimasi, jog šių principų įgyvendinimas padės naikinti pagrindines priežiūros spragas ir užtikrinti finansinį stabilumą.

Vertinant **draudimo sektoriaus priežiūrą,** verta išskirti kaip vieną pagrindinių rekomendacinių teisinių dokumentų – Tarptautinės draudimo prižiūrėtojų asociacijos[5] (TDPA) suformuluotus *pagrindinius draudimo priežiūros principus, standartus, valdymo ir vertinimo metodologiją (2013).* Šis, 403 puslapių apimties rekomendacijų paketas, yra reguliariai pildomas bei remiasi 26 pagrindiniais draudimo priežiūros principais bei kiekvieno jų detaliu aprašymu. Siekiant apžvelgti bendrus draudimo priežiūros veiklos aspektus, pagrindiniai draudimo priežiūros principai buvo suskirstyti į 5 komponentus, apimančius: priežiūros struktūrą, mikro-lygio rizikos ribojimo priežiūrą, makro-lygio rizikos ribojimo priežiūrą, verslo elgsenos priežiūrą ir reguliavimo praktiką ir pateikti 2 priedo 1 lentelėje.

Vertinant draudimo priežiūros principus pagal jų aprašomą apimtį ir išsamumą, TDPA parengtoje metodologijoje, atkreiptinas dėmesys, jog labiau detalizuojami principai, susiję su kapitalo pakankamumo reikalavimais, taip pat su sisteminės rizikos ribojimu ir vertinimu, vidinės rizikos valdymo ir vidinės kontrolės sistemų kūrimu ir taikymu draudimo įmonėse, atsakingu paslaugų teikimu ir informacijos atskleidimo klientams reikalavimais. Dauguma išvardintų priežiūros principų, apimančių rizikos ribojimo priežiūrą (kapitalo pakankamumo reikalavimai, reikalavimai vertinant draudimo įmonių finansinę būklę, principai susiję su įmonės valdymu ir kt.) ir verslo elgsenos priežiūrą (licencijavimo reikalavimai, informacijos atskleidimo reikalavimai ir kt.) yra įteisinti Lietuvos draudimo įstatyme (2014) bei kituose su draudimo veikla susijusiuose teisiniuose aktuose, kurie darbe bus aptarti vėliau. Taip pat verta paminėti, jog Lietuva, nuo 1994 m. savanoriškais pagrindais esanti TDPA nare, kasmet dalyvauja TDPA rengiamuose susitikimuose, mokymuose bei konsultacijose, tuo siekdama užtikrinti minėtų draudimo priežiūros principų įgyvendinimą ir tuo pačiu nacionalinės draudimo priežiūros praktikos gerinimą.

Galiausiai, siekiant įvertinti trečiojo finansų sektoriaus priežiūros elemento – **vertybinių popierių sektoriaus priežiūros** ypatumus, verta apžvelgti vieną svarbiausių tarptautinių rekomendacinių dokumentų šio sektoriaus priežiūros ir reguliavimo srityje – Tarptautinės vertybinių popierių komisijų organizacijos[6] (TVPKO) aprašytus *vertybinių popierių reguliavimo tikslus ir principus (*2010*).* Dokumente yra pateikti svarbiausi šio sektoriaus priežiūros tikslai: *investuotojų apsauga; rinkų sąžiningumo, efektyvumo ir skaidrumo užtikrinimas bei sisteminės rizikos ribojimas (*TVPKO*, 2010, p. 3).* Tuo tarpu bendri priežiūros principai TVPKO dokumente yra suskirstyti į 9 kategorijas ir apima 38 punktus. Šie principai yra aprašyti ir susisteminti pateiktoje lentelėje (žr. 3 priedas, 1 lent.).

[5] (angl. *International Associacion of Insurance Supervisors – IAIS)*
[6] (angl. *International Organization of Securities Commissions - IOSCO)*

Vertinant išskirtus priežiūros principus (žr. 3 priedas, 1 lent.) pastebima, jog vertybinių popierių sektoriaus priežiūros veiklos funkcijos didesne dalimi yra nukreiptos į verslo elgsenos priežiūros įgyvendinimą. Pažymėtina, jog siekiant geriau užtikrinti vertybinių popierių priežiūros tikslų ir principų praktinį įgyvendinimą bei jų integravimą į nacionalinę teisę, 2011 m. TVPKO parengė ir išleido šių principų vertinimo ir įgyvendinimo metodologiją. Šiame metodologiniame leidinyje išsamiau apžvelgiami ir detalizuojami kiekvienas iš principų, nurodant atitinkamo principo paaiškinimą, išskiriant jo pagrindines tobulintinas sritis bei pateikiant pagrindines klausimų formuluotes, pagal kurias būtų galima įvertinti atitinkamo principo įgyvendinamumą (pilną arba bendrą, arba dalinį įgyvendinimą). Tame pačiame metodologiniame leidinyje taipogi yra išsamiau apibūdinti trys, anksčiau darbe paminėti, pagrindiniai vertybinių popierių sektoriaus priežiūros tikslai bei aptariami kriterijai, susiję su šių tikslų įgyvendinimu. Įgyvendinant pirmą tikslą – ***investuotojų apsaugą*** – priežiūros institucija turi apsaugoti investuotojus nuo klaidinančios, manipuliatyvios ir apgaulingos finansinių įstaigų praktikos ir netinkamos elgsenos su investuotojais bei pastariesiems užtikrinti priėjimą prie pagrindinių priemonių (pvz.: teismai), kurios padėtų kompensuoti finansinių įstaigų netinkamą elgseną. (TVPKO, 2011, p. 11). Priežiūros institucija taip pat turi skatinti finansų įstaigas pilnai atskleisti informaciją investuotojams, įtakojančią investuotojų priimamus sprendimus; tinkamai licencijuoti investavimo paslaugų teikimą bei nustatyti minimalius veiklos standartus rinkos dalyviams (TVPKO, 2011). Įgyvendinant antrąjį tikslą – ***rinkų sąžiningumo, efektyvumo ir skaidrumo užtikrinimą*** – priežiūros institucija turi užtikrinti jog investuotojams pagal jų poreikius būtų suteiktas priėjimas prie rinkoje teikiamų paslaugų bei sąžiningai nustatyta finansinių paslaugų kaina (TVPKO, 2011, p. 12). Tuo pačiu, priežiūros institucija turi užtikrinti jog prieš-prekybinė ir po-prekybinė informacija investuotojams būtų vieša, aiški ir prieinama bei teikiama realiu laiku. Trečiojo tikslo – ***sisteminės rizikos ribojimo*** – įgyvendinimas remiasi tuo, jog *priežiūros institucija turi skatinti ir sudaryti sąlygas efektyviam rizikos valdymui finansinėse įstaigose bei užtikrinti jog riziką ribojantys reikalavimai būtų pakankami, kad atsvertų prisiimamą riziką, sugertų dalį nuostolių ir kontroliuotų perteklinį rizikos prisiėmimą* (TVPKO, 2011, p. 12). Finansinės nesėkmės atveju, priežiūros institucija turi siekti, kiek galėdama, sumažinti nuostolius, izoliuoti patiriamą finansinės institucijos riziką bei tinkamai uždaryti šią instituciją, siekiant išvengti didesnės žalos finansų sistemai (TVPKO, 2011).

Taipogi reikšminga paminėti, jog Lietuva yra oficialiai pripažinta įprasta TVPKO nare ir, naudodamasi šiuo statusu, bendradarbiauja su skirtingų šalių vertybinių popierių rinkų prižiūrėtojais, dalyvauja TVPKO rengiamuose mokymuose ir susitikimuose, kurie padeda geriau užtikrinti pagrindinių vertybinių popierių sektoriaus priežiūros principų ir tikslų įgyvendinimą bei priežiūros praktikos, tarp vertybinių popierių sektoriaus prižiūrėtojų, keitimąsi. Pažymėtina, jog dauguma vertybinių popierių priežiūros principų, Lietuvoje yra pilnai ar iš dalies integruoti į LR finansinių priemonių rinkų, LR kolektyvinio investavimo subjektų bei kitus, susijusius su vertybinių popierių

rinkos dalyvių veikla, įstatymus. Taip pat, atkreiptinas dėmesys, jog vertybinių popierių sektoriaus priežiūros principus, susijusius su auditorių, kaip prižiūrimų objektų reguliavimu, įgyvendina atskira, Lietuvos bankui nepriklausanti, institucija – Všį Audito ir apskaitos tarnyba. Todėl šis prižiūrimas objektas darbe nebus nagrinėjamas.

Apibendrinant kredito įstaigų, draudimo ir vertybinių popierių sektorių geros priežiūros kriterijus, pastebimi bendri panašumai, apimantys priežiūros struktūrai keliamus reikalavimus, iš kurių išskiriami: nepriklausomumas, atskaitomybė už savo veiksmus, aiškiai apibrėžtos atsakomybės ribos, pakankamų įgaliojimų priežiūros institucija suteikimas, pakankami finansiniai ir žmogiškieji ištekliai priežiūros veiklai vykdyti bei konfidencialumo ir profesionalumo reikalavimai. Nors visų trijų sektorių priežiūra yra sutelkta tiek į rizikos ribojimo, tiek į verslo elgsenos priežiūrą, tačiau, vertinant pagal aptartus efektyvios priežiūros principus, šios priežiūros funkcijos kiekviename iš sektorių nėra vienodu mastu įgyvendinamos: kredito įstaigų sektoriuje didesnis dėmesys skiriamas rizikos ribojimo priežiūrai, vertybinių popierių sektoriuje – verslo elgsenos priežiūrai. Tai daugiausia priklauso nuo to, kokie finansų sektoriaus prižiūrimi objektai sukelia daugiau rizikos atskiram sektoriui ar visai finansų sistemai. Taipogi kiekvienas iš sektorių pasižymi savitais jų veiklos, struktūros bei kitais aspektais, todėl, siekiant užtikrinti gerą priežiūros praktiką, reikalinga skirtinga šių sektorių priežiūros politika.

Apžvelgus kredito įstaigų, draudimo ir vertybinių popierių sektorių efektyvios priežiūros principus, taipogi verta pabrėžti jog visi šie principai pilnai ar iš dalies yra įgyvendinti Lietuvos teisiniuose aktuose. O tuo tarpu, Lietuvos bendradarbiavimas su tokiomis institucijomis, kaip BBPK, TDPA, TVPKO padeda tobulinti šių principų įgyvendinimą bei stiprinti nacionalinę priežiūros praktiką.

Apžvelgus ir išanalizavus įvairiuose moksliniuose darbuose išskirtus geros finansų sektoriaus priežiūros kriterijus, verta pabrėžti, jog gera finansų sektoriaus priežiūra sudaro palankias sąlygas finansinėms institucijoms tarpusavyje konkuruoti laisvos rinkos principais, nepažeidžiant vartotojų interesų bei skatina šias institucijas atitinkamai prisiimti, tinkamai įvertinti ir riboti rizikas, kylančias dėl jų vykdomos veiklos. Gera priežiūra taip pat užkerta kelią asimetrinės informacijos susidarymui finansų sektoriuje bei gelbsti šį sektorių nuo sisteminės rizikos padidėjimo ir šios rizikos galimo išplitimo grėsmės. Trumpai tariant – gera priežiūra, tai veiksmingos finansų sektoriaus priežiūros struktūros, priežiūros praktikos ir tinkamos finansinių institucijų elgsenos derinys.

1.3. Finansų sektoriaus priežiūros instrumentai.

Finansų sektoriaus priežiūros principų ir funkcijų įgyvendinimas bei jų veiksmingumo vertinimas tiesiogiai priklauso nuo priežiūros instrumentų atrankos ir jų taikymo ypatumų. O priežiūros instrumentų atranka priklauso finansų sektoriaus priežiūros *endogeninių* (vidinių) ir

egzogeninių (išorinių) veiksnių pasiskirstymo. Prie finansų sektoriaus priežiūros ***endogeninių*** **veiksnių** galima priskirti veiksnius, kuriuos priežiūros institucija gali kontroliuoti ir tiesiogiai paveikti. Tai anksčiau darbe aptarti veiksniai susiję su finansų sektoriaus priežiūros struktūra ir priežiūros veiklos teisiniu reglamentavimu. Tuo tarpu prie **egzogeninių veiksnių** priskiriami tie veiksniai, kurių priežiūros institucija negali reguliuoti ir tiesiogiai paveikti. Tarp jų išskiriami anksčiau darbe aprašyti veiksniai apimantys ekonominę aplinką, finansų sektoriaus struktūrą bei veiklą. Pastaruosius veiksnius priežiūros institucija gali netiesiogiai paveikti keisdama minimalius rizikos ribojimo ar verslo elgsenos priežiūros reikalavimus. Tačiau šis poveikis nebūtų toks ryškus, lyginant su realiojo sektoriaus pokyčių sukeltu poveikiu. Atsižvelgiant į išskirtų finansų sektoriaus priežiūros veiksnių komponentus, toliau verta pateikti pagrindines finansų sektoriaus priežiūros instrumentų rūšis bei apžvelgti jų trūkumus ir privalumus.

Mokslinėje literatūroje finansų sektoriaus priežiūros instrumentų rūšys gali būti skirstomos pagal skirtingus klasifikavimo požymius: *pagal atskirus sektorius, priežiūros tikslus, priežiūros funkcijas, rizikos rūšis, reguliavimo lygmenį ir reguliavimo pobūdį (žr. 3 lent.*).

3 lentelė. Finansų sektoriaus priežiūros instrumentų klasifikacija

Klasifikavimo požymis	Priežiūros instrumentų rūšys
Pagal atskirus sektorius:	• kredito įstaigų, mokėjimo įstaigų, draudimo rinkos dalyvių ir vertybinių popierių rinkos dalyvių instrumentai;
Pagal priežiūros tikslus:	• instrumentai, susiję su finansinio stabilumo įgyvendinimu; • instrumentai, susiję su vartotojų apsaugos įgyvendinimu.
Pagal priežiūros funkcijas:	• rizikos ribojimo bei verslo elgsenos priežiūros instrumentai;
Pagal rizikos rūšis:	• mikro-lygio rizikos, makro-lygio rizikos.
Pagal reguliavimo lygmenį:	• tarptautinio, Europos Sąjungos ir nacionalinio lygmens instrumentai;
Pagal reguliavimo pobūdį:	• struktūriniai-intervenciniai ir prevenciniai-atsakomieji instrumentai; • cikliniai: procikliniai ir kontracikliniai instrumentai.

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Priežiūros instrumentų veiksmingumas taip pat priklauso nuo priežiūros struktūros modelio pasirinkimo. Atsižvelgiant į neseniai pateiktą klasifikaciją, finansų sektoriaus priežiūra gali būti kuriama pagal **institucinį** arba **konsoliduotą priežiūros modelį**. Pirmu atveju, įsteigiamos trys atskiros ir viena nuo kitos nepriklausomos priežiūros institucijos, kurios atsakingos tik už vieno, jai paskirto, sektoriaus priežiūrą. Pagrindiniai tokios priežiūros privalumai: *padeda išvengti priežiūros institucijų funkcijų dubliavimo, sumažina priežiūros kaštus, padeda geriau siekti bendrų priežiūros tikslų (Sakalauskaitė, 2009, p. 20)* bei skatina prižiūrėtojų gilesni ekspertinį-kritinį vertinimą, atliekant vieno sektoriaus priežiūrą. O tuo tarpu, pagrindiniai šios priežiūros modelio trūkumai: galimi priežiūros institucijų tarpusavio nesutarimai dėl atsakomybės ribų pasiskirstymo (kuomet nesutariama

kuriai priežiūros kategorijai ir kuriam finansų sektoriui priskiriamas prižiūrimas objektas), bendradarbiavimo stygius ir sudėtingesnė finansų institucijų grupių, tarp jų finansų konglomeratų, priežiūra (*Sakalauskaitė, 2009, p. 20).* Šias institucinės priežiūros modelio problemas padeda išspręsti konsoliduoto priežiūros modelio įkūrimas. Pagal **konsoliduotos priežiūros modelį**, visa finansų sektoriaus priežiūrą sutelkta į viena ar kelias priežiūros institucijas. Moksliniuose straipsniuose galima rasti bene daugiausiai mokslininkų, tarp kurių verta išskirti Hengel et al. (2013), Brunnemeier al. (2009) ir Žilinską (2009), kurie pasisako už konsoliduotą priežiūrą. Vieni svarbiausių šios priežiūros pranašumų: aiškus prižiūrimas objektas ir atsakomybės ribos, nėra funkcijų dubliavimo, ekonomiškiau paskirstomi finansiniai ir žmoniškieji ištekliai, geresnė finansinių grupių priežiūra ir priežiūros veiklos koordinavimas, veiksmingesnė naujai teikiamų paslaugų priežiūra (Žilinskas, 2009, p. 121-125). Tuo tarpu prie pagrindinių konsoliduotos priežiūros trūkumų priskiriama: gali atsirasti keblumų taikant skirtingus priežiūros metodus ir įgyvendinant skirtingus priežiūros tikslus; priežiūros institucija gali tapti biurokratinė ir nelanksti; priežiūros institucijai gali būti priskiriama per daug arba nereikalingų priežiūros funkcijų (Žilinskas, 2009, p. 122-123).

Vertinant priežiūros instrumentus pagal **priežiūros tikslus,** išskiriami priežiūros instrumentai, orientuoti į dviejų pagrindinių tikslų įgyvendinimą – finansinio stabilumo užtikrinimą ir finansinių įstaigų klientų (vartotojų) interesų apsaugą (Raškinis D. ir Raškinis V., 2002). Įgyvendinant pirmą tikslą – taikomos sisteminės rizikos ribojimo priemonės, o tuo tarpu antrą – verslo elgsenos priežiūros priemonės. Kuriant finansų priežiūros struktūrą, atsižvelgiant į šių tikslų įgyvendinimą – verstų prie **tikslinės priežiūros modelio** kūrimo. Tuomet kelioms priežiūros institucijoms yra nustatomos atsakomybės ribos ir pasiskirstomos priežiūros funkcijos, atsižvelgiant į tai kokio priežiūros tikslo ši institucija siekia. Šio modelio taikymas tinka integruotose rinkose, kuriuose yra didelė finansų sektoriaus prižiūrimų objektų įvairovė ir kur nė vienas iš jų nereikalauja didesnės priežiūros (Sakalauskaitė, 2009, p. 20). Tikslinė priežiūra taipogi pasižymi vienoda kiekvieno atskiro finansų sektoriaus priežiūros politika, tačiau reikalauja didelių finansinių ir žmoniškųjų išteklių bei aiškesnio atsakomybės ribų pasiskirstymo (Sakalauskaitė, 2009).

Vertinant finansų priežiūros instrumentus **priežiūros funkcijas**, išskiriamos dvi anksčiau darbe aptartos funkcijų rūšys: rizikos ribojimo priežiūra ir verslo elgsenos priežiūra. Rizikos ribojimo priežiūros instrumentai (žr. 1 lent.) yra orientuoti į rizikos aptikimą, vertinimą ir slopinimą sisteminiu lygmeniu ir kiekvieno atskiro sektoriaus lygmeniu. Tuo tarpu verslo elgsenos priežiūros instrumentai apima tinkamos finansinių įstaigų elgsenos taisyklių kūrimą, šių įstaigų netinkamo elgesio su klientais vertinimą ir ribojimą bei rinkų funkcionavimo užtikrinimą (Schoenmaker, 2013, p. 395). Šių dviejų grupių instrumentus finansų priežiūros institucijos gali pasirinkti taikyti atskirai ir nepriklausomai – tai vestų prie **funkcinės** arba ***„twin peaks“*** **priežiūros modelio** kūrimo. Viena pagrindinių prielaidų, skatinančių pagal šį modelį kurti finansų sektoriaus priežiūros struktūrą, yra ta, jog verslo elgsenos

priežiūros tikslai (palaikyti rinkos drausmę ir sąžiningą elgseną su klientais) kertasi su riziką ribojančios priežiūros tikslais (užtikrinti finansų sistemos stabilumą): verslo elgsenos priežiūra pasižymi viešumu ir, kylant rinkos drausmės ar elgsenos su vartotojais sutrikimams, reikalauja visapusiško informacijos atskleidimo vartotojams apie šias kylančias problemas – o to negalima pilnai pasiekti vykdant riziką ribojančią priežiūrą, kuomet tam tikrų finansinių įstaigų rizikos padidėjimas (pvz.: didėjanti tikimybė, jog bankas patirs bankrotą) ir visapusiškas informacijos atskleidimas apie šią problemą, gali sukelti didesnę sisteminę riziką (Valužis ir Gudelytė, 2012). Vieni pagrindinių šio modelio privalumų – aiški specializacija pagal vykdomas funkcijas ir interesų konfliktų, kylančių dėl funkcijų pasiskirstymo, išvengimas. Tačiau dėl to, jog dvi atskiros priežiūros institucijos užtikrintų visapusišką priežiūros kokybę, būtinas didesnis koordinavimas ir bendradarbiavimas tarp šių institucijų.

Grupuojant finansų priežiūros instrumentus pagal **rizikos rūšis**, galima išskirti instrumentus, skirtus riboti mikrolygio riziką, makrolygio riziką. Makrolygio rizikos arba kitaip vadinamos – sisteminės rizikos ribojimo instrumentai naudojami identifikuoti ir riboti finansų sistemos mastu besiformuojančius ar susiformavusius finansinius sutrikimus (Bori, 2003). Priežiūros institucija, nagrinėdama sisteminės rizikos veiksnius, analizuoja ekonomines tendencijas ir disbalansus bei taiko prevencines sisteminės rizikos ribojimo priemones (Garicano and Lastra, 2010). Tuo tarpu **mikro lygio rizikos ribojimo instrumentai** yra orientuoti į individualių priežiūros institucijų ar priežiūros objektų nuolatinę priežiūrą, neatsižvelgiant į jų poveikį visai ekonomikai (Bori, 2003). Mikrolygio rizikos ir makrolygio rizikos ribojimas yra taikomas kiekviename iš finansų sektorių, tačiau vertinant finansų rizikos ribojimą, verta paminėti, jog kiekviename sektoriuje šios rizikos reguliavimo mastas skiriasi. **Makro-lygio rizikos arba sisteminės rizikos ribojimas** istoriniu aspektu buvo dažniausiai taikomas prižiūrint bankus, kadangi jie daugumoje atveju būdavo finansinės panikos ar ekonominės krizės sukėlėjai. Todėl iki 2009 metų, galima atrasti mokslininkų nuomonių, tokių kaip Herring and Carmassi (2008), kurie tuo metu laikėsi nuomonės jog šios rizikos ribojimas nėra prioritetinis, atliekant draudimo sektoriaus ar vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą (p. 54-55). Toks požiūris, dėl pastaruoju metu vykstančių tarptautinės makro-lygio rizikos ribojimo politikos reformų, naujausioje mokslinėje literatūroje yra vis rečiau aptinkamas. Tarp kita ko, Herring and Carmassi (2008) pabrėžia, jog draudimo sektoriaus daugiau yra sutelkta į draudikų mokumo rizikos vertinimą ir ribojimą. Pasak minėtų autorių, draudimo priežiūros institucijų pagrindinis tikslas – apsaugoti draudikų turtą, į kurio teisę draudėjai pretenduoja, įvykus draudiminiam įvykiui, nei mėginti atgaivinti bankrutuojančią draudimo įstaigą (p. 54). Tuo tarpu, vertybinių popierių priežiūros pagrindinis tikslas, pasak Herring and Carmassi (2008) – apsaugoti klientus iš finansų maklerio įmonių ir užtikrinti kad klientai turėtų nevaržomą prieigą prie savo turto ir galėtų prekiauti, neatsižvelgiant į finansų maklerio siūlomas sąlygas (p. 54-55). Vertybinių popierių priežiūra tuo pačiu yra orientuota į mokumo rizikos ribojimą,

aukšto skaidrumo lygio užtikrinimą (kainodaros ir informacijos atskleidimo reikalavimai) ir rinkų efektyvumo gerinimą (Herring and Carmassi, 2008, p. 55). Apibendrintai galima pasakyti, jog vertybinių popierių sektoriaus priežiūra daugiausia yra sutelkta į rinkos, mokumo ir operacinės rizikos ribojimą. Tuo tarpu, kredito įstaigų sektoriaus priežiūra, skirtingai nei kitų dviejų sektorių priežiūra, pasižymi platesne rizikos rūšių, kurias siekiama riboti, įvairove, iš kurių, šios pagrindinės: kredito, likvidumo, rinkos, palūkanų normų ir operacinė, valdymo ir sisteminė rizika.

Finansų sektoriaus priežiūros instrumentai pagal **reguliavimo lygmenį** gali būti skirstomi į *tarptautinio, Europos Sąjungos (ES)* ir *nacionalinio lygmens* priežiūros instrumentus (Kropas, 2013). Į **tarptautinio lygmens priežiūros instrumentų** sąrašą įeina tarptautinių institucijų (BBPK, TDPO, TVPKO, Tarptautinio Valiutos Fondo, Pasaulio banko, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ir kt.) rekomendacijos ir nuomonės, apimančios pagrindines finansų sektoriaus priežiūros gaires, standartus, metodologiją ir principus. Antrasis **– Europos Sąjungos reguliavimo lygmuo** apima priežiūros priemones, skirtas įgyvendinti tarptautinio lygmens priežiūros instrumentus ir tuo pačiu kurti bendrą finansų sektoriaus priežiūros praktiką bei reguliavimo aplinką tarp atskirų šalių narių. Šio lygmens priežiūros priemonės gali būti skirstomos į teisines (reglamentai, direktyvos, rekomendacijos, nuomonės, sprendimai, įspėjimai) ir ekonomines (finansinės sankcijos, intervenciniai veiksmai). Galiausiai trečio – **nacionalinio reguliavimo lygmens** finansų sektoriaus priežiūra yra paremta tiek į tarptautinių, tiek į Europos Sąjungos priežiūros instrumentų įgyvendinimą. Tačiau šis reguliavimo lygmuo išsiskiria specifiniais, to sektoriaus priežiūrai pritaikytais, finansų sektoriaus priežiūros reguliavimo instrumentais, kurie pasitelkiami atsižvelgiant į anksčiau darbe pateiktų egzogeninių finansų sektoriaus priežiūros veiksnių pokyčius.

Skirstant finansų sektoriaus priežiūros instrumentus pagal **reguliavimo pobūdį**, išskiriami dviejų tipų instrumentai: *struktūriniai-intervenciniai* instrumentai ir *prevenciniai-atsakomieji* instrumentai. **Struktūriniai-intervenciniai instrumentai** remiasi finansų sektoriaus priežiūros struktūros tobulinimu (finansų sektoriaus priežiūros modelio keitimu, naujų priežiūros funkcijų ir prižiūrimų objektų įteisinimu, priežiūros bazės plėtimu) bei laikinų priežiūros priemonių, skirtų apsaugoti finansų sektorių ar finansų sektoriaus dalį nuo kylančios mikro arba makro lygio rizikos, įgyvendinimu. Tuo tarpu **prevenciniai-atsakomieji instrumentai** apima nuolatinę finansų sektoriaus veiklos stebėseną, potencialių rizikos veiksnių vertinimą bei jų identifikavimą ir nuolatinių (įteisintų) priežiūros priemonių, atsižvelgiant į susidariusią situaciją, įgyvendinimą, tuo siekiant užkirsti kelią rizikoms, kurios galimai susidarys ateityje. Pasak dabartinio Lietuvos bankų asociacijos prezidento Kropo S. (2013), pastarosios priemonės, vertinant iš bankų sektoriaus priežiūros perspektyvos, yra veiksmingesnės nei struktūrinės, nes jos yra naudojamos švelninant ir pašalinant kylančia riziką, o ne siekiant jos išvengti. Tačiau, pasak Kropo (2013), taipogi tampa svarbus ir šių dviejų reguliavimo instrumentų suderinamumas.

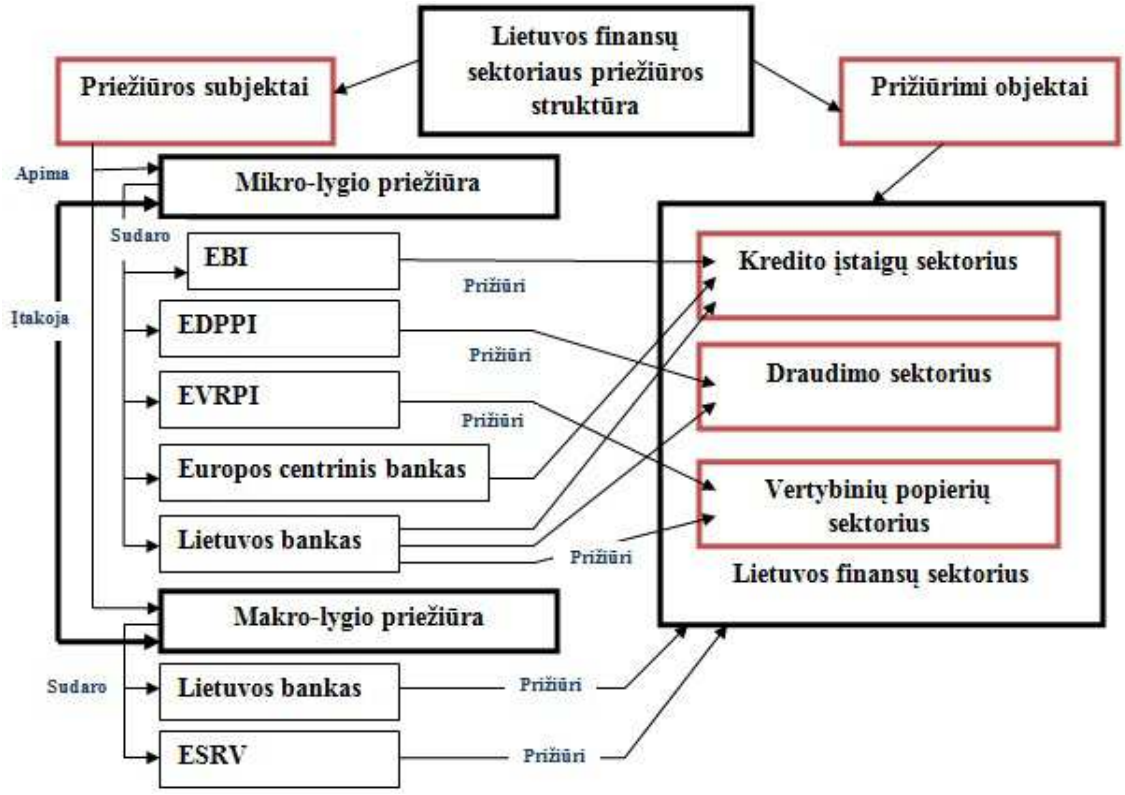
Pagal reguliavimo pobūdį taipogi galima išskirti ciklinius priežiūros instrumentus, kurie tuo pačiu grupuojami į prociklinius ir kontraciklinius priežiūros instrumentus**. Procikliniai priežiūros instrumentai** pasižymi tuo, jog jų taikymas kartu suaktyvina (paspartina) tą ekonominio ciklo fazę (krizės, augimo, klestėjimo ir nuosmukio), kuri atspindi esamą šalies ekonominę būklę. Tuo tarpu, **kontracikliniai** priežiūros instrumentų taikymas suaktyvina priešingą ekonominio ciklo fazę, nei tą, kurią tuo metu šalis išgyvena. Tarp labiausiai mokslinėje literatūroje kritikuotinų priežiūros instrumentų išskiriami instrumentai, turintys prociklinių požymių. Vienas tokių – kapitalo pakankamumo reikalavimai, kurie, didėjant kredito rizikai ir ekonominiam nuosmukiui, įpareigoja finansines institucijas didinti jų kapitalą, o ekonomikai augant ir kredito rizikai mažėjant – mažinti arba išlaikyti pakankamai nedidelį kapitalo lygį (Schoenmaker, 2013, p. 358). Dėl tokios situacijos, ekonominio pakilimo laikotarpiu yra pernelyg sparčiai skatinamas ekonomikos augimas bei nėra sukaupiamas pakankamas (perviršinis) kapitalas, galimai reikalingas ekonominio nuosmukio metu. Taipogi smunkant ekonomikai – intensyvėja kylanti rizika. Šias problemas daugelis dabartinių mokslininkų, tokių kaip Hockett (2013), Schoenmaker (2013), Larosiere et al. (2009), mini nepasiteisinusios Bazelis II reformos kontekste. Pastaroji reforma nepakankamai dėmesio skyrė kontraciklinių priežiūros priemonių, galėjusių padėti išvengti pastarosios tarptautinės finansų krizės, vertinimui ir šių priemonių įteisinimui. Tad nuo 2009 metų pradėta kurti ir diegti į tarptautinę ir nacionalinę finansų sektoriaus priežiūrą sistemą vis daugiau priežiūros priemonių, turinčių kontraciklišKumo požymių. Tarp tokių priemonių verta paminėti: anticiklinė kapitalo atsarga, maksimalus kredito dydžio ir įkeisto turto vertės santykis, maksimalus vidutinės įmokos dydžio ir pajamų santykis, minimalių likvidumo pozicijų ir maksimalių likvidumo palaikymo terminų įteisinimas ir kt. Darbe visa tai bus plačiau apžvelgta. Taipogi, atkreiptinas dėmesys, jog nagrinėjant naujausią mokslinėje literatūrą ir straipsnius (2010-2015 metų), pasigendama empirinių tyrimų, kurie išsamiai nagrinėtų naujų kontraciklinių finansų sektoriaus priežiūros priemonių poveikį finansų sektoriaus plėtrai. Tai galima pateisinti tuo, jog kontraciklinių priežiūros priemonių taikymo praktika (ES šalių mastu) yra nauja ir tikimasi, jog ateityje ji bus plačiau nagrinėjama.

Apibendrinant verta paminėti, jog tinkamas finansų sektoriaus priežiūros instrumentų įteisinimas, jų atrinkimas ir taikymas yra vienas pagrindinių priežiūros institucijos iššūkių, plėtojant gerą ir veiksmingą priežiūros struktūrą. Tam, visų pirma, turi įtakos priežiūros modelio parinkimas. Nors kiekvienas iš priežiūros modelių turi savus privalumus ir trūkumus, tačiau mokslinėje literatūroje aptinkama nuomonių, jog nėra universalaus, kiekvienai šaliai tinkančio modelio. Jo pasirinkimas priklauso nuo šalies finansų sektoriaus ir jo atskirų dalių struktūros, priežiūros institucijai skiriamų finansinių ir žmoniškųjų išteklių kiekio, verslo elgsenos ir rizikos ribojimo priežiūros masto bei ekonominės aplinkos. Taipogi verta pabrėžti, jog Europos Sąjungoje šiuo metu vykstantys spartūs

finansų sektoriaus priežiūros integracijos procesai skatina šalis plėtoti konsoliduotą, daugiau į sisteminės rizikos ribojimą orientuotą bei kontracikline priežiūros politika pasižyminčia priežiūros politiką.

2. LIETUVOS FINANSŲ SEKTORIAUS PRIEŽIŪRA

Lietuvos bankui nuo 2012 metų sausio 1 d. buvo praplėsti teisiniai įgaliojimai finansų priežiūros srityje, perimant iki tol veikusių finansų sektoriaus priežiūros institucijų (Draudimo priežiūros komisijos ir Vertybinių popierių komisijos) priežiūros funkcijas. Toks Lietuvos žingsnis, pereinant nuo institucinio prie centralizuoto finansų priežiūros modelio, buvo pagrįstas siekiu optimizuoti finansų rinkos viešojo administravimo priežiūros sąnaudas (Šenavičius ir Talutis, 2012), gerinti finansų sistemos rizikos valdymą ir finansų priežiūros institucijų veiksmų koordinavimą bei stiprinti bendradarbiavimą su kitomis priežiūros institucijomis. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros pokyčiams taip pat nemažai įtakos turėjo 2010 metų pabaigoje įvykusi viršnacionalinės priežiūros institucijų struktūrinė reforma, pagal kurią trims naujai įkurtoms Europos Sąjungos finansų mikro lygio priežiūros institucijoms (EBI, EDPPI, EVPRI) bei įkurtai makro lygio priežiūros institucijai (ESRV) buvo paskirti įgaliojimai bendradarbiauti su Lietuvos banku, tuo prisidedant prie naujos Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūros kūrimo ir plėtojimo (žr. pav. 1).

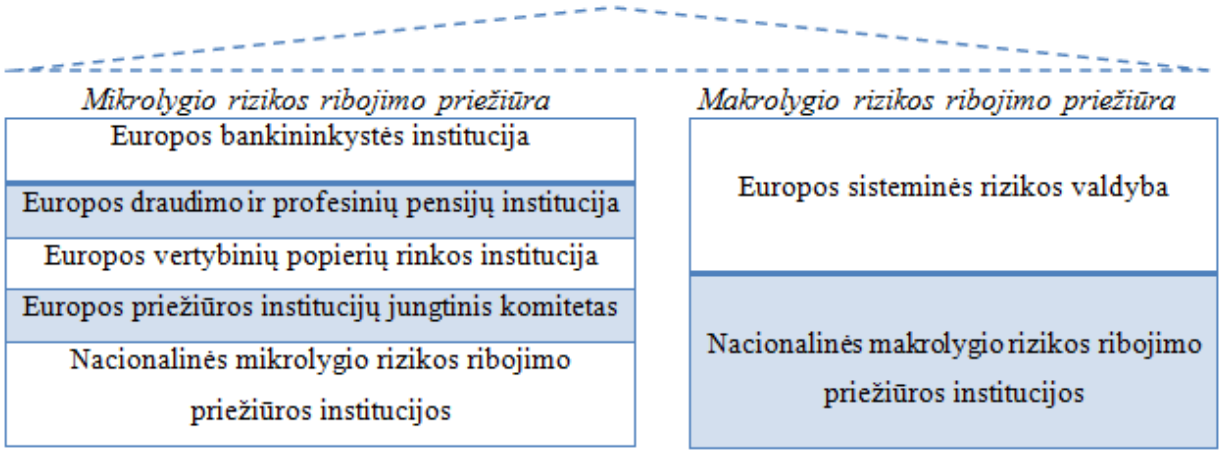
Šaltinis: sudaryta autoriaus.
Santrumpos: EBI – Europos bankininkystės institucija, EDPPI – Europos draudimo ir profesinių pensijų institucija, EVRPI – Europos vertybinių popierių ir rinkų institucija, ESRV- Europos sisteminės rizikos valdyba

1 pav. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūra Europos Sąjungos lygmenyje.

Nauja Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros architektūra lėmė ne tik naujų reguliavimo priemonių atsiradimą ir jų diegimą, bet ir naujų priežiūros funkcijų bei priežiūros praktikos formavimąsi.

2.1. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūra viršvalstybiniame lygmenyje

2008 m. prasidėjusi finansų krizė paspartino diskusijas dėl bendros ES finansų sektoriaus priežiūros struktūros pokyčių. 2009 m. vasario 25 d. Jacques De Larosiere pirmininkaujama Aukšto lygio grupė pateikė Komisijai (angl. *European Comission*) ataskaitą, kurioje buvo išdėstytos rekomendacijos, akcentuojančios finansų sistemos priežiūros stiprinimą. Larosiere ataskaitoje minimas nacionalinių priežiūros institucijų, tarp jų ir Lietuvos, bendradarbiavimo stiprinimas ir veiklos koordinavimas, naujų Europos priežiūros institucijų įkūrimas, pirmą kartą įsteigiant instituciją, kuriai būtų suteikta atsakomybė už ES finansų sistemos rizikos stebėseną (Europos Komisija, 2009, p.2). Ataskaitoje taipogi buvo paminėtos tokios **priežiūros problemos** kaip makro-lygio rizikos ribojimo stoka, ankstyvųjų įspėjimo sistemų neefektyvumas, nesugebėjimas priimti bendrų priežiūros sprendimų, mikro-operaciniai trūkumai, įskaitant problemas dėl kompetencijų pasiskirstymo, problemas dėl priežiūros praktikos ir pastovių priežiūros galių trūkumas (Moloney N., 2011). Komisijai, Europos Vadovų Tarybai (EVT), Europos Parlamentui pritariant dėl Larosiere ataskaitoje siūlomų reformų, o kiek vėliau – Komisijai pasiūlius ir EVT pritarus dėl makrolygio finansų stabilumo apsaugos priemonių diegimo, nuo 2011 metų pradėjo veikti nauja ES finansų priežiūros institucijų sistema, kurios pagrindą sudaro du glaudžiai tarpusavyje susiję blokai: mikrolygio rizikos ribojimo priežiūra bei makrolygio rizikos ribojimo priežiūra (žr. 2 pav.). Ši sistema iki šių dienų yra integruojama[7] į Lietuvos finansų sektoriaus priežiūrą.

Šaltinis: adaptuota pagal *Europos sisteminės rizikos valdybos (ESRV) ataskaitą (2011).*

2 pav. ES finansų priežiūros institucijų sistema

Už makrolygio rizikos ribojimo priežiūrą tapo atsakinga Europos sisteminės rizikos valdyba (ESRV), Europos centrinis bankas ir nacionalinės finansų priežiūros institucijos, o mikro lygio rizikos

[7] Integracija šiame kontekste minima kaip nuolat vykstantis reiškinys, apimantis priežiūros reglamentavimo tobulinimą ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimą.

ribojimo priežiūra buvo perduota trims Europos priežiūros institucijoms (Europos bankininkystės institucijai (EBI), Europos draudimo ir profesinių pensijų institucijai (EDPPI) ir Europos vertybinių popierių ir rinkų institucijai (EVPRI)), Europos priežiūros institucijų jungtiniam komitetui ir nacionalinėms finansų priežiūros institucijoms (ESRV, 2011). Lietuvos bankui, kaip pagrindinei nacionalinei priežiūros institucijai, numatytas teisiškai įpareigojantis glaudus bendradarbiavimas ir informacijos mainai su kiekviena iš ES finansų priežiūros institucijų.

Europos sisteminės rizikos valdybos pagrindiniais tikslais tapo finansų stabilumą įtakojančių rizikų, kylančių dėl makroekonominių pokyčių bei finansų sistemos pokyčių, stebėjimas, vertinimas ir prevencinių priemonių kūrimas, siekiant laiku identifikuoti ateityje galimai įvyksiančias finansines grėsmes, sukeliančias *domino efektą*. Šios institucijos veikla remiasi sisteminės rizikos analize, teisinių dokumentų, tokių kaip įspėjimų (viešų ir konfidencialių) dėl šios rizikos grėsmės ir rekomendacijų (viešų ir konfidencialių) dėl būtinų veiksmų skirtų reaguoti į nustatytą sisteminę riziką, rengimu (Kropas S., 2013). ESRV taipogi stebi tolesnius veiksmus kaip reaguojama į rekomendacijas ir įspėjimus, bendradarbiauja su tarptautinėmis ir nacionalinėmis priežiūros institucijomis (Kropas S., 2013). Pažymėtina, jos šios priežiūros institucijos rekomendacijos ir įspėjimai šalims yra privalomojo pobūdžio, kurių neįvykdžius Europos Komisija gali svarstyti dėl papildomų poveikio priemonių.

Europos bankininkystės institucijos veiklos pagrindu tapo finansinio stabilumo išsaugojimas, pasitikėjimo ES finansų sistema stiprinimas bei finansinių paslaugų vartotojų apsaugos užtikrinimas. EBI veikla apima tris sritis – *reguliavimą, priežiūrą ir vartotojų apsaugą (EBI, 2013)*. Reguliavimo srityje institucija įgijo teisę rengti aukštos kokybės bendrus reguliavimo ir priežiūros standartus, kurie yra privalomi ir tiesiogiai taikomi visose ES valstybėse. Taip pat institucija skelbia nuomones, rekomendacijas, gaires dėl privalomųjų ES teisės aktų bei bendrų reguliavimo ir priežiūros standartų taikymo. EBI priežiūros srityje stebi, vertina ir analizuoja ES bankų sektoriaus riziką ir pažeidžiamumą, vertina ES šalių konvergencijos tvarumą, bendradarbiaudama su ESRV atlieka sisteminės rizikos stebėseną, inicijuoja bankų apkrovos testus. Vartotojų apsaugos srityje EBI vertina paskolų teikimo ir įsiskolinimo pokyčius, finansinių produktų ir paslaugų rinkos skaidrumą, rengia techninius reguliavimo standartus, gaires ir rekomendacijas, padedančias stiprinti indėlininkų ir investuotojų apsaugą.

Europos draudimo ir profesinių pensijų institucijos pagrindiniais veiklos tikslu tapo viešojo intereso gynimas bei efektyvios finansų sistemos formavimas. Šis tikslas remiasi tokių pagrindinių uždavinių įgyvendinimu, kaip: draudimo, perdraudimo ir pensijų sistemų veiklos stebėsena, rinkos pokyčių vertinimas bei vartotojų (apdraustųjų, pensijų sistemos narių ir naudos gavėjų) apsaugos stiprinimu. EDPPI buvo suteikti teisiniai įgaliojimai rengiant aukštos kokybės bendrus reguliavimo ir priežiūros standartus, tarp jų gaires ir rekomendacijas. Taip pat institucijai buvo suteikti su vartotojų

apsaugą įgaliojimai, uždraudžiant ar apribojant tam tikrą finansinę veiklą, keliančią grėsmę finansų rinkoms.

Europos vertybinių popierių ir rinkų institucijos pagrindiniu tikslu, taip pat kaip ir EDPPI, tapo viešojo intereso gynimas. Šis tikslais yra orientuotas į tokius uždavinius, kaip vertybinių popierių rinkos dalyvių prisiimamos investavimo ir kitų rizikų reguliavimas, vartotojų apsaugos stiprinimas, finansų rinkų veiksmingumo, integruotumo ir skaidrumo užtikrinimas, tarptautinės priežiūros koordinavimo stiprinimas, kredito reitingų agentūrų priežiūra. Taisyklių kūrimo srityje ši institucija rengia aukštos kokybės bendrus reguliavimo ir priežiūros standartus, teikia konsultacijas, nuomones, rekomendacijas.

Apibendrinant, verta paminėti, jog iš pagrindinių ES finansų priežiūras institucijų funkcijų išskiriama finansų sektoriaus dalyvių stebėsena ir vertinimas mikro ir makro lygmenyje, teisės aktų leidyba, apimanti nacionalinės ir tarptautinės (ES) finansų sektoriaus priežiūros teisės aktų derinimą, rekomendacijų bei gairių rengimą ir jų įgyvendinamumo stebėseną. Vertinant šiame kontekste Lietuvą, pastebima jog nuolatinės finansų sektoriaus priežiūros vykdomieji įgaliojimai ir instrumentai, atliekant nacionalinę finansų sektoriaus priežiūrą, didesne dalimi priklauso nuo Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros politikos. Tačiau priimant sprendimus dėl nacionalinės finansų sektoriaus priežiūros struktūros pokyčių ar finansų sektoriui jautresnių priežiūros instrumentų taikymo, numatomas privalomas konsultavimas ir pritarimas iš ES finansų priežiūros institucijų.

Atkreiptinas dėmesys, jog tarptautinio finansų sektoriaus priežiūros koordinavimo bei reguliavimo standartų harmonizavimo stiprinimas nebūtinai tobulina nacionalinę finansų sektoriaus priežiūros sistemą. Kellermann and Mosch (2013) sutinka su šia nuomone ir iškelia įdomią įžvalgą: vykstant šiems procesams finansų institucijų verslo modeliai laikui bėgant gali supanašėti, kas veda prie mažiau diversifikuotos finansinių institucijų sistemos ir taip didina sisteminę riziką (p. 14).

Europos Sąjungoje už finansų priežiūrą taipogi yra atsakingas ***Europos centrinis bankas (ECB),*** kuris, prižiūrėdamas finansų sektorių, nuo pat įsteigimo 1999 metais atlieka makro lygio finansų priežiūros funkciją šiais būdais: „stebi ir vertina finansinį stabilumą ES lygiu, teikia konsultacijas ir patarimus finansų priežiūros klausimais, skatina centrinių bankų ir priežiūros institucijų bendradarbiavimą“ (ECB, 2009, p. 31-32). Tokio pobūdžio ECB veikla iki 2008-2009 metų finansų krizės nežymiai pasikeitė. Vėliau ECB buvo suteikti didesni įgaliojimai finansų sektoriaus, ypač kredito įstaigų sektoriaus, priežiūros srityje. Nuo 2010 ECB sustiprintos sistemiškai svarbių ES bankų testavimo nepalankiomis sąlygomis normos, pagal kurias vertinama banko(-ū) finansinė būklė, įvykus tam tikriems sumodeliuotiems ekonominiams sukrėtimams. Taip pat itin svarbūs ECB pokyčiai, 2013-2014 metų laikotarpiu, įvyko sukūrus vieną iš ES *bankų sąjungos* pamatinių dalių – bendrą bankų priežiūros mechanizmą (ECB Reglamentas (ES) Nr. 468/2014) bei pavedus šiai institucijai įgyvendinti specialių uždavinių, susijusių su rizikos ribojimu pagrįstos kredito įstaigų

priežiūros politika (Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 1024/2013). Tuo pačiu, tarp naujausių esminių ES finansų sektoriaus priežiūros reformų, verta paminėti bankų gaivinimo ir pertvarkymo sistemos kūrimą (direktyva Nr. 2014/59/ES), bendros indėlių draudimo sistemos kūrimą, naują Bazelio kapitalo susitarimą (Bazelis III), kuris ES įgyvendinamas remiantis ketvirtuoju kapitalo pakankamumo reguliavimo (KPR IV) paketu. Toliau darbe visa tai bus apžvelgta.

Bazelio kapitalo susitarimai – tai Bazelio bankų priežiūros komiteto parengtos rekomendacijos, kurios tarptautiniu mastu atliko itin reikšmingą vaidmenį formuojant kiekvienos šalies, tarp jų ir Lietuvos, bendrus bankų priežiūros standartus bei įvairių rizikų, su kuriomis susiduria bankai, vertinimo metodologiją. Dauguma šių rekomendacijų yra integruotos į ES direktyvas. Pirmas Bazelio kapitalo susitarimas **(Bazelis I)**, išleistas 1988 metais nustatė minimalų 8% kapitalo pakankamumo normatyvą, jo apskaičiavimo metodologiją bei apibrėžė kredito rizikos, kaip pagrindinės bankų rizikos rūšies, valdymo taisykles. 1996 metais šį susitarimą papildė į banko kapitalo pakankamumo skaičiavimą įtraukti rinkos rizikos, kuri buvo iki tol buvo išaugusi ir silpnai ribojama, vertinimo ir reguliavimo instrumentai (Čiapas, 2013). Tačiau Bazelis I susitarimas turėjo ir nemažai trūkumų, tarp kurių verta paminėti: nepakankama kredito rizikos diferenciacija, vertinant skirtingo pobūdžio bankų turto straipsnių kategorijas bei reguliuojamo kapitalo arbitražo plitimas (Čiapas, 2013). Todėl 2004 metais buvo išleistas (2006 metais įgyvendintas) naujas patobulintas Bazelio kapitalo susitarimas **(Bazelis II)**, kurį sudarė trys vienas kitą papildantys ramsčiai: pirmas ramstis apėmė *minimalius kapitalo reikalavimus*, antras – *priežiūros procesą*, trečias – *rinkos drausmę.*

Pagal *pirmąjį ramstį*, buvo apibrėžti ir patobulinti kredito rizikos, rinkos rizikos ir operacinės rizikos vertinimo ir apskaičiavimo metodai, kurie įpareigojo bankus atidėti atitinkamą dalį savo kapitalo šioms rizikoms riboti (Čiapas, 2013). Šio ramsčio naujovės suteikė bankams galimybė tiksliau apskaičiuoti kapitalą, atsižvelgiant į atskirų pozicijų rizikingumą, skatino kurti pažangesnius kapitalo paskirstymo vidaus reitingų metodus, numatė papildomų reikalavimų duomenų kokybės vertinimui ir kt. (Čiapas, 2013). Tuo tarpu, pagal *antrąjį ramstį*, buvo aiškiau apibrėžta bankų atsakomybė už jų vykdomą veiklą; suteikti didesni įgaliojimai priežiūros institucijoms užtikrinant bankų kapitalo pakankamumo teisingą vertinimą ir šio normatyvo vykdymą, reikiamas vidaus procedūras bei procesus; numatytas papildomų rizikų (koncentracijos, teisinės, strateginės, reputacijos ir kt. rizikų), kurios nebuvo įtrauktos į pirmąjį ramstį, vertinimas ir ribojimas (Čiapas, 2013). Ir galiausiai, *trečiasis ramstis* apėmė su bankų veikla susijusios informacijos atskleidimo rinkos dalyviams reikalavimus. Tokio pobūdžio informacija turėtų buti teikiama viešai, reguliariai (kas pusmetį) ir būtų susijusi su bankų prisiimamomis rizikomis, jų įvertinimu, kapitalo pakankamumo taikymo ir apskaičiavimo ribomis, kapitalo sudėties (I, II ir III lygio) įvertinimu ir kitais svarbiais banko veiklos pokyčiais (Čiapas, 2013). Šie pakitimai padėjo skatinti atsakingesnį bankų veiklos rizikos prisiėmimą (Čiapas, 2013) bei slopinti galimas informacijos asimetrijos problemas finansų sektoriuje.

Tačiau **Bazelis II** reforma turėjo ir **trūkumų**, tarp kurių verta paminėti šiuos svarbiausius: minimalių kapitalo reikalavimų procikliškumo įtaka finansų sektoriui (ekonominio nuosmukio metu, mažėjant bankų kapitalui dėl patiriamų nuostolių, didėja pagal riziką įvertintas turtas ir gilėja nuosmukis (Čiapas, 2013, p. 207)), vidaus rizikos vertinimo metodų ir jų parametrų apskaičiavimo nepatikimumas bei rizikos vertinimo modelių neužbaigtumas (Čiapas, 2013), nepakankamas makro-lygio (sisteminių) rizikų vertinimas bei bankų veiklos skaidrumo ir informacijos atskleidimo reguliavimas (Jasevičienė, 2012). Dalį minėtų trūkumų, susijusių su banko rizikų vertinimų, padėjo išspręsti 2009 metais priimtas ir 2012 metais įsigaliojęs Susitarimas „Bazelis 2,5“. Šiuo dokumentu buvo priimti griežtesni reikalavimai bankų prekybos pozicijoms (Čiapas, 2013, p. 210), kurie apėmė naujų mikro ir makro lygio rizikos vertinimo rodiklių bei modelių, skirtų riboti kredito ir rinkos riziką, apskaičiavimą ir taikymą. Kita dalis reformų, kaip atsakas į tarptautinę finansų krizę ir Bazelis II reguliavimo netobulumus, buvo įgyvendinta naujausiame Bazelio kapitalo susitarime „Bazelis III“.

Bazelis III susitarimą sudarė patobulinimai, apimantys anksčiau darbe aprašytą trijų ramsčių sistemą. Taip pat sudaryta galimybė šalims ir toliau taikyti dalį Bazelis II ir Bazelis 2,5 reikalavimų, su nedidelėmis išimtimis, tačiau tuo pat metu pradedami taikyti naujieji ir dar labiau sugriežtinami esamieji reikalavimai (Čiapas, 2013, p. 211). Bazelis III Lietuvoje įgyvendinamas, remiantis KPR IV paketu, kurį sudaro kapitalo pakankamumo direktyva (KPD IV) ir Reglamentas (Nr. 575/2013). Nors KPR IV paketas daugelyje reguliavimo sričių atitinka Bazelis III nuostatas, tačiau, pasak Čiapo (2013), KPR IV pakete yra pastebimos papildomos teisinės nuostatos, stiprinančios bankų reguliavimą ir priežiūrą: „numatytos griežtos sankcijos bei jų minimalus dydis už ES bankininkystės taisyklių pažeidimus; reikalavimai kredito ir investicinių įstaigų rizikos valdymui (banko valdybos sudėtis, vadovų kompetencija ir t.t.) bei reikalavimai finansų įstaigoms taikyti vidaus kredito reitingų sistemas“ (p. 211). Čiapas (2013), vertindamas Bazelis III nuostatas, išskiria šias **penkias pagrindines naujoves**:

1) sumažinta leistinų kapitalo priemonių įvairovė ir numatyta daugiau atskaitymų iš I lygio nuosavo kapitalo (žr. 4 priedas) (p. 212);
2) sutarta nuosekliai (iki 2019 metų) padidinti banko kapitalo atskiras sudėtinės dalis (žr. 5 priedas): *minimalus I lygio nuosavas kapitalas padidinamas nuo 2 iki 4,5 proc., taip pat atsiranda 2,5 proc. kapitalo apsaugos rezervas. Minimalus visas I lygio kapitalas padidėja iki 6 proc. Bendro kapitalo minimalus pakankamumo, įskaitant kapitalo apsaugos rezervą, rodiklis pakyla iki 10,5 proc. Taip pat numatoma naujovė: anticiklinis kapitalo rezervas (0-2,5 proc.), kaip makrolygio rizikos ribojimo priemonė, kurią nustatys priežiūros institucijos, atsižvelgdamos į tam tikro laikotarpio paskolų augimo tempus ir pan. (p. 213);*
3) *įvedamas naujas finansinio sverto koeficientas (I lygio kapitalas, padalintas iš turto ir kai kurių nebalansinių straipsnių sumos), kurio funkcija yra riboti per didelį bankų įsiskolinimą ir kuris*

neturi būti didesnis kaip 3 proc. Šio koeficiento poveikį numatyta stebėti iki 2018 m., kuomet jis bus įteisintas privaloma pirmojo ramsčio priemone (p. 213);

4) įvedamas naujas kontrahento kredito rizikos vertės įvertinimo reikalavimas ne biržos išvestinių finansinių priemonių sandoriams, pagal kurį bankams bus lengviau įvertinti galimai patiriamus nuostolius dėl pozicijų perkainojimo, kuriuos sukelia kontrahento kredito rizikos padidėjimas;
5) *įvedami labai svarbūs likvidumo reikalavimai: padengimo likvidžiu turtu rodiklis, grynasis stabilaus finansavimo rodiklis ir papildomos stebėjimo priemonės. Pirmu rodikliu siekiama padidinti banko atsparumą trumpalaikei likvidumo rizikai, iš anksto numatant vidaus likvidumo šaltinius, kurie galėtų padengti 30 d. likvidumo poreikius esant nepalankioms rinkos sąlygoms. Likvidus turtas tuo pačiu yra suskirstytas į I ir II lygio likvidų turtą ir pirmasis iš jų turi sudaryti 60 proc. viso likvidaus turto. Šis rodiklis Lietuvoje įsigaliojo nuo 2015 m. ir jo įgyvendinimas tęsis iki 2019 m. Tuo tarpu antru rodikliu siekiama užtikrinti priimtiną ilgesnio laikotarpio banko likvidumo riziką. Pagal grynąjį stabilaus finansavimo rodiklį, bankų pastovaus finansavimo suma turi būti didesnė už sumą, kurios reikia stabiliam finansavimui užtikrinti vienerius metus, esant nepalankiausioms rinkos sąlygoms. Šis rodiklis Lietuvoje turėtų visiškai įsigalioti 2018 m. (p. 214).*

Apibendrintai galima teigti, jog tarp išvardintų naujovių didžiausias dėmesys skiriamas banko kapitalo kokybės bei sudėties gerinimui bei kredito ir likvidumo rizikų, kurios tiesiogiai siejamos su sistemine rizika, ribojimui. Čiapas taip pat pastebi, jog „iki tol kol dar nebuvo įsigaliojusios Bazelis III taisyklės, visi Lietuvoje 2012 m. veikę bankai vykdė naujus kapitalo ir finansinio sverto normatyvus bei trumpalaikio likvidumo reikalavimą, išskyrus neatitiko grynojo stabilaus finansavimo rodiklio normatyvo“ (p. 215). Tai rodo jog tuo metu Lietuvos bankų sektorius laikėsi griežtesnių nei reikalaujama priežiūros standartų ir taisyklių.

Tačiau yra įžvelgiama ir kritiška Bazelis III reformos pusė. Anglijos centrinio banko vyriausiasis ekonomistas ir vykdomasis direktorius Haldane A. (2014), duodamas interviu Marshall‘ui Auerback‘ui, sakė, jog šios reformos tik iš dalies padės išspręsti didžiųjų bankų priežiūros problemas. Ekonomistas prieštaringai vertina finansinio sverto koeficiento įvedimą, nes, pasak jo, šio koeficiento dydžio keitimas (į didesnę ar mažesnę pusę) ateityje tik nedidele dalimi padės išspręsti nepastovių banko turto pokyčių sukeltas problemas. Tačiau šiai nuomonei galima nepritarti, nes šiuo metu finansinis svertas yra viena iš pagrindinių daugumos užsienio mokslininkų pripažintų makro-lygio rizikos ribojimo priemonių, padedančių riboti bankų įsiskolinimą. Haldane A. (2014) taip pat teigia jog naujose taisyklėse nėra pakankamai aiškių ir griežtų apribojimų balanso turto dalyje. Šis patobulinimas galėtų padėti pristabdyti pernelyg didelius bankų turto svyravimus ekonominio pakilimo ir nuosmukio metu.

Vertinant **Lietuvos teisinius įgaliojimus** kredito įstaigų priežiūros srityje, atkreiptinas dėmesys, jog, pagal kapitalo poreikių Reglamentą (Nr. 575/2013), Lietuvai suteikiamas *vadovaujamasis vaidmuo*, vykdant makro-lygio rizikos ribojimo priežiūrą. Tai rodo jog šioje srityje yra stipresnis nacionalinis reguliavimas. Taipogi, pagal kapitalo pakankamumo direktyvą (KPD IV), yra įteisinti tarpusavio pripažinimo ir buveinės valstybės narės priežiūros principai. Pagal šiuos principus yra numatytas bendradarbiavimas su valstybių narių priežiūros institucijomis, priežiūros institucijos iniciatyvos teisė, atliekant kredito įstaigų(-os) ir investicinių įmonių filialų priežiūrą kitoje valstybėje bei priežiūra, remiantis kredito įstaigų(-os) buveinės įsisteigimo vieta. Lietuvai šis teisės aktas suteikia didesnes galimybes išvengti priežiūros problemų nesuderinamumo tarp kredito įstaigų kilmės ir priimančios šalies priežiūros taisyklių. Taipogi pagal KPD IV yra įteisintas subsidiarumo principas, pagal kurį, netinkamai atliekant kredito įstaigų ir investicinių įmonių riziką ribojančią priežiūrą ar netinkamai reglamentuojant kredito įstaigų veiklą, nacionalinė kredito įstaigų priežiūra gali būti perkeliama ES lygmeniu.

Nagrinėjant tarptautinės finansų sektoriaus priežiūros reformas, kurios įgyvendinamos Lietuvoje, taipogi verta apžvelgti naujausius priežiūros ir reguliavimo instrumentus ir uždavinius, susijusius su pastaruoju metu įgyvendinamu *bankų sąjungos* kūrimo projektu. **Bankų sąjunga** – tai ES kredito įstaigų sektoriaus stabilumo ir priežiūros stiprinimo sistema (pradėta kurti nuo 2012 metų), pagal kurią, dalis nacionalinių kredito įstaigų sektoriaus priežiūros įgaliojimų perkeliama į viršvalstybinį lygmenį bei tuo pačiu kuriama bendra priežiūros taisyklių ir krizių įveikimo sistema. Bankų sąjungos kūrimas apima tris sudėtines dalis: *bendrą bankų priežiūros mechanizmo (BPM) įkūrimą, bankų gaivinimo ir pertvarkymo sistemos įkūrimą ir bendros indėlių draudimo sistemos įsteigimą*. Pirmos dvi reformos šiuo metu jau yra įgyvendintos.

Bendras bankų priežiūros mechanizmas (BPM) – tai centralizuota didžiųjų (pagal įvertintą turtą) euro zonos bankų priežiūros sistema, kurią atlieka ECB. ECB nuo 2013 metų, pagal Tarybos Reglamentą Nr. 1024/2013, buvo suteiktos naujos kredito įstaigų priežiūros funkcijos, atliekant bendrą bankų riziką ribojančią priežiūrą, tuo metu apimančią dalį euro zonos sistemiškai svarbių bankų. Tarp naujų pagrindinių ECB priežiūros funkcijų verta išskirti: licencijų kredito įstaigoms išdavimas ir panaikinimas, kredito įstaigų rizikos ribojančių reikalavimų vertinimas, kredito įstaigų vidaus kapitalo pakankamumo, valdymo modelių ir finansinių grupių priežiūra, konsoliduotos priežiūros atlikimas, bankų testavimas, ankstyvoji intervencija, sankcijų ir pažeidimų taikymas kredito įstaigoms (Kropas, 2013, p. 95). Nuo 2014 metų pradžios, pagal ECB Reglamentą Nr. 468/2014, BPM tampa galutinai įteisintas ir privalomai taikomas visiems didiesiems euro zonos bankams, bei pasirinktinai taikomas – ne euro zonos šalims. Lietuva, kaip nauja euro zonos narė, trijų didžiausių Lietuvoje veikiančių bankų (AB SEB banko, AB DNB banko ir „Swedbank“ , AB) priežiūrą nuo 2015 m. perdavė ECB. Kitų kredito sektoriaus įstaigų priežiūra bus palikta Lietuvos bankui, tačiau ECB bet kada galės perimti ir jų

kontrolę (LB, 2013). Pastarasis pokytis sumažina teisinius įgaliojimus Lietuvos bankui, atliekant visos Lietuvos bankų sistemos priežiūrą. Tačiau tai galima vertinti ir iš teigiamos pusės – ECB kaip priežiūros institucija yra sukaupusi daugiau patirties, vertinant sistemiškai svarbių bankų riziką, tad tikimasi jog nuo to pagerės trijų didžiausių Lietuvos bankų priežiūros kokybė.

Bankų pertvarkymo ir gaivinimo sistema. Ši sistema, įsigaliojusi nuo 2014 m. vidurio (direktyva 2014/59/ES), apima reguliavimo priemones, skirtas veiksmingai spręsti nepatikimų ar žlungančių kredito įstaigų ir investicinių įmonių problemas. Bankų pertvarkymo ir gaivinimo sistemos pagrindą sudaro kiekvienoje valstybėje narėje, tuo pačiu ir Lietuvoje, įkurta (šiuo metu kuriama) atskira pertvarkymo institucija, atsakinga už gaivinimo ir pertvarkymo planų, kuriuos privalo parengti toje šalyje veikiančios kredito įstaigos ir kiti direktyvoje 2014/59/ES numatyti subjektai, sudarymo ir vykdymo priežiūrą. Gaivinimo ir pertvarkymo planų pagrindiniai tikslai – numatyti priemones nemokumo prevencijai užtikrinti, o nemokumo atveju – neigiamoms pasekmėms, kiek įmanoma, sumažinti. Šių planų turinį sudaro teisiškai įpareigojančios priemonės, kurių turi imtis įstaiga, kad atkurtų savo finansinę būklę, pastarajai pablogėjus. Pažymėtina, jog vienam pagrindinių pertvarkymo fondo valdymo organų – „pertvarkymo valdybai yra suteikti platūs įgaliojimai parengti bankų pertvarkymo planus ir pertvarkymo schemas ir reikalauti jų įgyvendinimo“ (Ambrasas, 2014, p. 26). Taip pat šie planai bent kartą per metus privalomai atnaujinami bei į juos įtraukiami apsvarstyti įvairūs makroekonominiai ir finansiškai nepalankių sąlygų scenarijai, atsižvelgiant į kredito įstaigos sąlygas (direktyva 2014/59/ES). Gaivinimo ir pertvarkymo planai apima numatomas teisiškai įpareigojančias prevencines, ankstyvos intervencijos ir pertvarkymo priemones (Kropas, 2013), kurios pertvarkymo institucijai sudaro sąlygas pereiti prie banko pertvarkymo procedūros palaipsniui, kuomet įvykdytos visos galimos pertvarkymo planuose numatytos priemonės. Pasak Ambraso (2014), bankų kūrimo ir pertvarkymo sistema pasižymi pakankamai griežtu viršnacionaliniu reguliavimu, kadangi „bendrai (ES) pertvarkymo institucijai suteiktos teisės ir įgaliojimai numato didelį kišimąsi į privačias teises (nuosavybės teises, kišimasis į šalių sutartinius santykius), o šios institucijos sprendimai gali faktiškai daryti įtaką valstybių narių, tarp jų ir Lietuvos nacionaliniams biudžetams“ *(p. 24-25).*

Be to, atkreiptinas dėmesys, jog pagal direktyva 2014/59/ES, yra numatytas nacionalinės pertvarkymo institucijos finansavimas ir, tuo pačiu, bendro krizių fondo sudarymas, iš akcininkų ir kreditorių įnašų, kas tuo pačiu sumažina valstybės veiksmus, gelbėjant kredito įstaigas mokesčių mokėtojų pinigais. Didžiausia įnašų dalis bus renkama iš bankų, atsižvelgiant į jų dydį ir rizikos profilį (Ambrasas, 2014). Bendras ES bankų pertvarkymo fondas susiformuos tik 2022 m. Iki tol lėšos bus kaupiamos į nacionalinį – Lietuvos bankų pertvarkymo fondą ir dalis jų, nuo 2016 m. III ketv., bus pervedama į ES bendrą pertvarkymo fondą.

Bendra indėlių draudimo sistema – tai viena iš ES iniciatyvų, siekiant sukurti centralizuotą indėlių draudimo fondą, kuris ES mastu kompensuotų tam tikrą sumą nuostolių indėlininkams, kredito

įstaigų nemokumo atveju. Vienas iš pirmųjų žingsnių, žengiant link šio tikslo, tai 2014 metų balandį Europos Parlamento patvirtinta naujos redakcijos *direktyva dėl indėlių ir garantijų sistemų*, kurioje ES mastu nustatyta maksimali apsaugomų indėlių suma, siekianti 100 000 eurų, rizika pagrįsti įnašai, trumpesni indėlių grąžinimo terminai ir savanoriškas skolinimas tarp indėlių garantijų sistemoje ES šalyse (Maier, 2014). Lietuvoje panašaus pobūdžio sistema nuo 2002 m. yra įteisinta *Lietuvos Respublikos (LR) indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymu*, kurį 2008 metais pakeitus, investuotojų laikomi indėliai banke, banko filiale arba kredito unijoje yra apdrausti ta pačia suma, kuri nurodyta naujausioje 2014 metų direktyvoje dėl indėlių ir garantijų sistemų. Lietuvai įgyvendinus pastarosios direktyvos nuostatas, tuo pačiu atsiras galimybė skolintis tarp ES indėlių draudimo fondų, kuomet pritrūktų pinigų padengti indėlininkų patirtus nuostolius. Tikimasi, jog šios naujovės padės riboti sisteminę riziką ir didinti indėlininkų pasitikėjimą bankais.

Apibendrinant, verta pabrėžti jog dabartinė Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros veikla tampa vis labiau priklausoma nuo naujos tarptautinės reguliavimo aplinkos struktūros, kurios pagrindą sudaro ES finansų priežiūros institucijų sistema, Europos centrinis bankas ir bankų sąjungos mechanizmas.

Išanalizavus dabartinės ES finansų priežiūros institucijų įgaliojimus ir atliekamas funkcijas, galima daryti išvadą, jog viršvalstybinis finansų sektoriaus priežiūros reguliavimas vis labiau įsigali Lietuvos finansų sektoriaus mikro-lygio rizikos ribojimo ir verslo elgsenos priežiūros srityje. Tad daugiau įgaliojimų ir įtakos įgauna trys Europos priežiūros institucijos (EBI, EDPPI, EVPRI), leidžiant aukštos kokybės bendrus reguliavimo ir priežiūros standartus, rengiant techninius reguliavimo standartus, gaires ir rekomendacijas, renkant, analizuojant ir dalinantis informacija tarp priežiūros institucijų. Taip pat daugiau vykdomųjų įgaliojimų įgyja ECB, nuo 2015 m. atlikdamas trijų didžiausių Lietuvos bankų (AB SEB banko, AB DNB banko ir „Swedbank“ , AB) mikro-lygio priežiūrą ir verslo elgsenos priežiūrą, tuo pačiu numatant galimybę ateityje perimti ir kitų sistemiškai reikšmingų kredito įstaigų, veikiančių Lietuvoje, priežiūrą. Tuo tarpu Lietuvos finansų sektoriaus makro-lygio rizikos ribojimo priežiūros politika viršvalstybiniame lygmenyje yra daugiau paremta koordinuojamojo pobūdžio įspėjimų ir rekomendacijų sistema bei sisteminės rizikos stebėsena, tad šiuo atveju daugiau įtakos, rengiant ir taikant finansų sektoriaus makro-lygio priežiūros priemones, turi Lietuvos bankas.

Pastaraisiais metais ES vykstančios kredito įstaigų priežiūros ir reguliavimo stiprinimo reformos parodo, jog šio finansų sektoriaus priežiūros segmento tobulinimas nėra iki galo išbaigtas bei yra tik pradinėje-parengiamojoje stadijoje. Todėl, šiuo atveju, Lietuvoje dar tik formuojasi nauja finansų sektoriaus priežiūros praktika, pagrįsta naujų tarptautinių priežiūros standartų ir reguliavimo instrumentų diegimu, įgyvendinimu bei tarpinstitucinio bendradarbiavimo plėtojimu. Tikimasi, jog Lietuvoje įdiegtos naujos mikro-lygio riziką ribojančios priemonės (nauji kapitalo rodikliai, atskaitymų iš I lygio kapitalo didinimas, kapitalo kokybės gerinimas, nauji likvidumo, rinkos rizikos ir

vidaus rizikų valdymo reikalavimai) ir makro-lygio riziką ribojančios priemonės (finansinio sverto rodiklis, anticiklinis kapitalo rezervas, bankų gaivinimo ir pertvarkymo sistemos bei bendros indėlių draudimo sistemos įsteigimas) padės kurti stabilesnį bei mažiau jautrų rinkos sukrėtimams, kredito įstaigų sektorių. Tuo tarpu, kitų dviejų sektorių priežiūros specifika bus aptarta kitame skyriuje.

2.2. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūra nacionaliniame lygmenyje

Lietuvos bankas (LB) po atliktos finansų sektoriaus priežiūros konsolidacijos reformos 2012 m. tapo atsakingas už kredito įstaigų sektoriaus, draudimo sektoriaus ir vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą Lietuvoje. Šią veiklą įgyvendinti pradėjo Lietuvos banke naujai įkurtas padalinys – Priežiūros tarnyba. O siekiant geriau užtikrinti šių sektorių priežiūrą, Lietuva tuo pačiu įdiegė vieną pažangiausių ir Europoje geriausiai vertinamų modelių – *„Twin peaks“* priežiūros modelį. Pagal šį modelį Lietuvos banko padalinys – Priežiūros tarnyba buvo padalintas į du departamentus: riziką ribojančios priežiūros departamentą ir finansinių paslaugų ir rinkų priežiūros departamentą. Šiuo žingsniu buvo atskirta riziką ribojanti priežiūra, nuo paslaugų teikimo priežiūros, siekiant ateityje išvengti galimų interesų konfliktų tarp finansinio stabilumo ir vartotojų apsaugos funkcijų įgyvendinimo.

Pažymėtina, jog svarbiausius finansų sektoriaus priežiūros klausimus ir toliau buvo pavesta spręsti Lietuvos banko valdybai. Tai klausimai, susiję su finansų sektoriaus dalyvių licencijavimu, poveikio priemonių taikymu ir kitais svarbiausiais priežiūros klausimais (LB, 2012). Dalį priežiūros klausimų Lietuvos banko valdyba pavedė Priežiūros tarnybai savarankiškai spręsti. Tai klausimai dėl licencijų, leidimų, sutikimų, pritarimų, neprieštaravimų išdavimo, jų galiojimo sustabdymo, galiojimo sustabdymo panaikinimo ir atšaukimo (LB, 2012).

Taipogi Lietuvos banko įstatyme yra įteisintas Lietuvos banko nepriklausomumas, atliekant priežiūrą, kuris yra mažesnis už Lietuvos banko nepriklausomumą, įgyvendinant pagrindinį pinigų politikos tikslą – kainų stabilumą. Tai atitinka Garicano and Lastra (2010) efektyvios finansų sektoriaus priežiūros penktą principą. Tačiau finansinių neramumų metu Lietuvos bankui iškyla grėsmė, jog finansų sektoriaus priežiūros tikslui – finansų sistemos stabilumui, bus skiriamas mažesnis dėmesys nei kainų stabilumo tikslo įgyvendinimui. Taip pat verta paminėti, jog tame pačiame įstatyme yra įteisintas atskaitingumas visuomenėje už Lietuvos banko vykdomą priežiūros veiklą: metinės ataskaitos už finansinio stabilumo įgyvendinimą, pranešimai Seimui, metų ataskaitos ir kt. Nuo 2013 gegužės 2 d. Lietuvos bankas, siekdamas stiprinti vartotojų apsaugą ir gerinti rinkos skaidrumą, nutarė reguliariai rengti metinę bei ketvirtinę informaciją apie kiekvieno banko ir kiekvienos kredito unijos pagrindinius veiklos rodiklius bei veiklos riziką ribojančių normatyvų vykdymą.

Tai pat verta pabrėžti, jog Lietuvos bankas nuo 2012 m. pradžios perėmė iki tol veikusios draudimo priežiūros komisijos ir Valstybinės vartotojų teisių apsaugos funkcijas. Tarp tokių funkcijų išskiriama: vartotojų bei finansų rinkos dalyvių ginčų nagrinėjimas ir finansų rinkos dalyvių skundų nagrinėjimas. 2014 m. Lietuvos bankas iš viso išnagrinėjo 457 kreipimusis dėl ginčų. Tais pačiais metais daugiausia kreipimųsi dėl ginčų užfiksuota draudimo sektoriuje (58% visų ginčų atvejų). Lyginant su 2013 m., išnagrinėtų kreipimųsi dėl ginčių skaičius šiame sektoriuje išaugo 8 proc. punktais. 2014 m. daugiausia ginčų draudimo sektoriuje kilo dėl transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo (TPVCAPD) (37%), transporto priemonių draudimo (Kasko) (19%), ginčai dėl nekilnojamojo turto (būsto) draudimo sutarčių (16%) ir sveikatos draudimo sutarčių (13%) (LB, 2014, p.1). Reikšminga akcentuoti, jog nuo 2012 m. iki šių dienų pirmos trys išvardintos draudimo paslaugų grupės išlieka vienos pagrindinių kur vartotojai pateikia daugiausia nusiskundimų dėl paslaugų teikimo (žr. 6 pried. 1 lent.). O tarp Lietuvos banko daugiausia vartotojų naudai 2014 m. priimtų sprendimų, išlieka sprendimai, dėl transporto priemonių draudimo (Kasko) sutarčių (57%) (LB, 2014).

Lietuvos banko išnagrinėti kreipimaisi dėl ginčų su bankais 2014 m. sudarė tik 30% visų išnagrinėtų kreipimųsi. O lyginant su 2013 m., išnagrinėtų kreipimųsi dėl ginčių skaičius šiame sektoriuje sumažėjo 10 proc. punktų. 2014 m. bankų paslaugų vartotojai daugiausiai kreipėsi į Lietuvos banką dėl ginčų susijusių su būsto kredito sutartimis (34%), sąskaitų administravimu (17%), mokėjimo kortelėmis (16%) ir indėlio sutarčių (9%)*;* taip pat nagrinėti kreipimaisi dėl ginčų, kilę dėl vartojimo ir kitokių kreditų, investavimo paslaugų teikimo (LB, 2014, p. 2). Pažymėtina, jog 2014 m. Lietuvos bankas 2014 m. priėmė tik 1 galutinį sprendimą dėl ginčo esmės vartotojų naudai. Lietuvos banko galutinių sprendimų dėl ginčų su bankais, priimtų vartotojų naudai skaičius nuo pat 2012 m. yra santykinai mažas, lyginant su pateiktų ginčų skaičiumi, ir nesiekia daugiau nei 90% visų priimtų galutinių sprendimų dėl ginčų su bankais. Tai rodo, jog, tarp pateikusiųjų kreipimus dėl ginčų su bankais, vyrauja nepasitikėjimas bankų teikiamomis paslaugomis, kylantis iš finansinio raštingumo stokos arba mažesnio bankų informuotumo apie jų teikiamų paslaugų sąlygas.

Mažiausiai Lietuvos bankas išnagrinėjo kreipimusis dėl ginčo su kitais finansų rinkų dalyviais, kurie sudarė 12% visų nagrinėtų ginčų. Dažniausiai šiame sektoriuje kylantys ginčai nuo 2012 m. iki šių dienų pateikiami dėl vartojimo kredito sutarčių. O tokio pobūdžio ginčų skaičius 2014 m. siekė 68% visų ginčų (LB, 2014). Pažymėtina, jog šioje srityje vartotojų naudai tenka labai mažas priimtų Lietuvos banko galutinių sprendimų skaičius. O tai lemia, jog vartojimo kredito įmonėms nėra taikomi pakankamai griežti reikalavimai bei poveikio priemonės už visapusiškos informacijos atskleidimą finansų rinkos dalyviams.

Aptarus Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūros sandarą ir pagrindines paslaugų teikimo priežiūros problemas, kurios kyla atliekant vartotojų ir finansų rinkos dalyvių ginčų

nagrinėjimo funkciją, toliau bus apžvelgta kiekvieno atskiro finansų sektoriaus riziką ribojanti priežiūra ir paslaugų teikimo priežiūra 2009 – 2014 m. laikotarpiu. Didesnis dėmesys bus skiriamas šių priežiūros rūšių teisinio reguliavimo pokyčiams bei finansų sektoriaus struktūriniams pokyčiams.

2.2.1. Kredito įstaigų sektoriaus priežiūra

Lietuvoje kredito įstaigų priežiūrą reglamentuoja šie įstatymai: Lietuvos Respublikos (LR) banko įstatymas, LR bankų įstatymas, LR kredito unijų įstatymas, LR vartojimo kredito įstatymas, LR centrinės kredito unijos įstatymas, LR finansinių įstaigų įstatymas.

Remiantis Lietuvos banko įstatymo 42 straipsnio 1 dalimi bei Lietuvos banko statistiniais duomenimis, 2015 metų balandžio pradžioje Lietuvoje vykdė veiklą šie kredito įstaigų sektoriaus prižiūrimi dalyviai: 7 Lietuvos banko licenciją turintys komerciniai bankai (įskaitant anksčiau darbe minėtus 3 didžiausius Lietuvoje veikiančius bankus, kurių priežiūrą perėmė ECB), 8 užsienio valstybių bankų filialai, įsteigti Lietuvos Respublikoje, Lietuvos centrinė kredito unija, 74 kredito unijos, 145 vartojimo kredito davėjai ir 3793 vartojimo kredito tarpininkai.

Lietuvos bankas kredito įstaigų priežiūros tikslą apibrėžia kaip kredito įstaigų veiklos stebėjimą, siekiant įvertinti kaip kredito įstaigos vykdo įstatymų ir Lietuvos banko teisės aktų nustatytus reikalavimus bei tarptautinius apskaitos standartus ir BBPK rekomendacijas. Vienos pagrindinių Lietuvos banko funkcijų, vykdant kredito įstaigų priežiūrą:

- Nustatyti bankams ir kredito unijoms minimalius ir privalomus kapitalo pakankamumo reikalavimus bei veiklos riziką ribojančius normatyvus ir kontroliuoti kaip jų laikomasi;
- Vertinti kredito įstaigų veiklą ir finansinę būklę;
- Vertinti ar kredito įstaigose tinkamai įdiegtos ir tinkamai atliekamos rizikos valdymo procedūros;
- Vertinti kredito įstaigų vidaus kontrolės sistemos funkcionavimą ir užtikrinti jog ji būtų veiksminga;
- Leisti teisės aktus ir rekomendacijas dėl prižiūrimų finansų rinkos dalyvių veiklos ir priežiūros;
- Atlikti finansų sektoriaus dalyvių konsultavimą finansų sektoriaus priežiūros klausimais;
- Įgyvendinti vartotojų apsauga, nustatant informacijos atskleidimo reikalavimus ir kontroliuojant kaip jų laikomasi.

Toliau bus apžvelgta atskirų kredito įstaigų sektoriaus dalyvių priežiūra ir struktūra.

Bankų priežiūrai LB skiria ypatingą dėmesį, vien dėl to, šį sektorių sudaro komerciniai bankai ir užsienio valstybių bankų filialai, kurie, vertinant pagal jų sukauptą turtą, užima daugiau nei 80% Lietuvos finansų sektoriaus. Lietuvoje veikiančių bankų užimama finansų sektoriaus dalis (procentais)

nuo 2009 m. iki šių dienų yra nežymiai pasikeitusi, todėl, prižiūrint bankų sektorių, Lietuvos bankas daugiausia susitelkia ties riziką ribojančia priežiūra ir šios priežiūros tobulinimu.

Lietuvos bankų sektoriuje dominuoja skandinaviškų bankų grupių valdomi bankai ir filialai, o jų dominavimas šalyje didina priklausomybę nuo vieno regiono (LB, 2012). Nors Skandinavijos bankai laikomi vieni iš saugiausių bankų pasaulyje, tačiau šiuo metu Lietuvos bankas, 2014 m. duomenimis, įžvelgia tam tikrų rizikų, kylančių iš Skandinavijos šalių regiono, kurios tiesiogiai ir netiesiogiai įtakoja Lietuvos finansų sektoriaus stabilumą. Viena iš pagrindinių tiesiogiai įtakojančių rizikų: Skandinavijos bankai yra priklausomi nuo trumpalaikio JAV pinigų rinkos fondų finansavimo, kuris greitai galėtų sumažėti, jei pablogėtų Skandinavijos šalių makroekonominė padėtis; o tai tuo pačiu pabrangintų skolinimosi sąlygas jų patronuojantiems bankams Lietuvoje (LB, 2014, p. 31). Tuo tarpu, vertinant netiesiogines rizikas, verta pabrėžti, jog Lietuvos bankų sektorius gali patirti nemenką ekonominį sukrėtimą, jei staigiai sumažėtų nekilnojamojo turto kainos Švedijoje (kurioje, pasak ESRV, nekilnojamasis turtas šiuo metu yra pervertintas) ir kitose Skandinavijos šalyse, bei šiose šalyse išaugtų palūkanų normos ar sumažėtų namų ūkių vartojimas (p. 31). Vienas iš būdų, kuris iš dalies padėtų sumažinti šių rizikos veiksnių poveikį Lietuvos finansų sektoriui, yra Lietuvos banko bendradarbiavimo ir koordinavimo su nacionalinėmis Skandinavijos šalių priežiūros institucijomis stiprinimas.

Lietuvoje vykdantys veiklą bankai, remiantis Lietuvos Respublikos bankų įstatymu, yra apriboti veiklos rizikos normatyvais: kapitalo pakankamumo, likvidumo, maksimalios atviros pozicijos užsienio valiuta ir tauriaisiais metalais, maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui (žr. 4 lent.).

4 lentelė. Lietuvos bankų veiklos riziką ribojantys normatyvai

Normatyvai	Normatyvų dydis
Bendro kapitalo pakankamumo dydis (banko skaičiuotino kapitalo ir turto (aktyvų) bei nebalansinių įsipareigojimų, įvertintų pagal riziką santykis)	**≥8%**
1 lygio kapitalo pakankamumo koeficientas[8]	**≥6%**
1 lygio nuosavo kapitalo dydis[9]	**≥4,5%**
Likvidumo normatyvas (banko likvidžiojo turto ir einamųjų įsipareigojimų santykis)	**≥30%**
Padengimo likvidžiu turtu normatyvas (kredito unijos aukštos kokybės likvidžiojo turto ir grynojo netenkamo pinigų srauto santykis)	**≥ 100%**

4 lentelės tęsinys kitame puslapyje

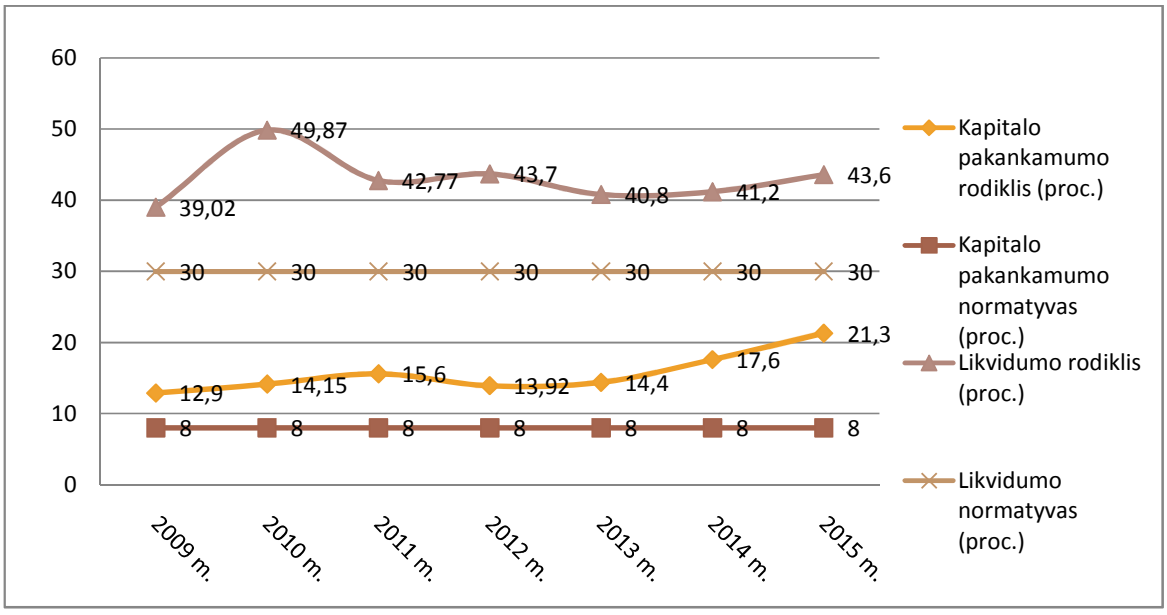
[8] **Pastaba**: pradėtas taikyti nuo 2014 m.
[9] **Pastaba:** pradėtas taikyti nuo 2014 m.

4 lentelės tęsinys

Maksimalios atviros pozicijos užsienio valiuta ir *(tauriaisiais metalais)*, išreikštas procentais nuo banko kapitalo	
1) bendrosios pozicijos dydis	**<25% kapitalo**
2) vienos valiutos ar tauriųjų metalų dydis	**<15% kapitalo**
Maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui normatyvas:	
1) bendras	**<25% kapitalo**
2) kai klientas yra įstaiga arba kai susijusių klientų grupei priklauso viena ar kelios įstaigos	**<25% kapitalo arba 150 ml. eurų (atsižvelgiant į didesnį rodiklį)**

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis LB duomenimis (2015).

Lentelėje (žr. lent. 4) pateikti normatyvai buvo įteisinti kaip bankų veiklos rėmai, kurių nesilaikant, Lietuvos bankas, pagal Lietuvos Respublikos bankų įstatymą, įgyjo teisę kredito įstaigoms taikyti sankcijas, apribojant ar nutraukiant tam tikrų kredito įstaigų veiklą, įspėjimus, nurodant trūkumų ir pažeidimų pašalinimo terminus bei administracines nuobaudas banko vadovams. Lietuvos bankas taipogi šiuo metu taiko individualius normatyvus šiems Lietuvos veikiantiems bankams: Medicinos bankui – 10 proc. kapitalo pakankamumo normatyvas (tuo pačiu įpareigojant šį banką mažinti su nekilnojamuoju turtu susietą riziką) ir AB bankui FINASTA – 11 proc. kapitalo pakankamumo normatyvas (taikomas dėl įmonės valdymo struktūros pokyčių neapibrėžtumo).

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos banko parengtomis bankų apžvalgos ataskaitomis.

3 pav. Pagrindinių bankų veiklos riziką ribojančių normatyvų vykdymas Lietuvoje (2009-2015 m. sausio 1d. duomenimis).

Visų Lietuvoje veikiančių bankų pagrindiniai, kapitalo pakankamumą ir likvidumą atspindintys, rodikliai nuo 2009 m. iki 2015 metų pradžios buvo pakankamai aukšti, atitiko ir gerokai

viršijo nustatytus normatyvų dydžius (žr. 3 pav.). 2014 m. Lietuvos banko duomenimis, beveik visas bankų kapitalas buvo aukščiausiojo – 1 lygio, o neveiksnių (prastos kokybės) paskolų dalis bankuose nuo 2010 IV ketv. iki 2014 IV ketv. sumažėjo net 13,5 proc. punktu, iki rekordinio dydžio – 6,5 proc. Taipogi nuo 2012 m. Lietuvos bankų sektoriui pradėjus dirbti pelningai, po du metus prieš tai patirtų nuostolių, bei tuo pačiu augant bankų turtui, kurio dydis 2014 m. IV ketv. buvo įvertintas vienas aukščiausių nuo 2010 m. I ketv., Lietuvoje veikiantys bankai dalį uždirbto pelno skyrė kapitalo pakankamumo rodiklio didinimui (žr. 3 pav.), kuris 2015 m. pakilo į rekordinės aukštumas ir buvo daugiau nei 2,5 karto didesnis už nustatytą normatyvą. O tuo tarpu bankų likvidumo rodiklis nuo 2011 m. nežymiai padidėjo ir 2015 m. pradžioje buvo daugiau nei 1,4 karto didesnis už likvidumo normatyvą.

Pažymėtina, jog nuo 2015 m. nacionalinis likvidumo normatyvas Lietuvos bankams jau nebus taikomas, o vietoj šio normatyvo bus taikomas lentelėje (žr. lent. 7) paminėtas padengimo likvidžiu turtu normatyvas. Taip pat planuojama, jog Lietuvos bankams nuo 2015 m liepos mėn. bus taikomas papildomas 2,5% kapitalo apsaugos rezervas, dėl kurio, kapitalo pakankamumo normatyvas padidės iki 10,5% (LB, 2014).

Pastarojo dešimtmečio pagrindinis veiksnys, paskatinęs Lietuvos bankų priežiūros reguliavimo aplinkos pokyčius, buvo tarptautinė krizė (2008 m.), kurios poveikį po metų patyrė ir Lietuvos bankų sektorius. 2009 metų laikotarpiu sumažėjo Lietuvoje veikiančių bankų turto vertė (6,1%) ir krito jų grynosios palūkanų pajamos. Dėl tuo metu pakankamai didelių bankuose susidariusių neveiksnių paskolų kiekio, bankai pradėjo mažinti kreditavimą, o tuo pačiu didėjo namų ūkių ir įmonių kredito rizika. Šiame kontekste buvo pasigęsta veiksmingesnių priežiūros priemonių, skirtų riboti rinkos riziką, kredito riziką, sisteminę riziką bei kitas svarbias banko rizikos rūšis. Viena iš pirmųjų esminių bankų priežiūros tobulinimo iniciatyvų – nuo 2009 m. balandžio 1 d. įsigaliojusios Lietuvos banko patvirtintos bankų vidaus kontrolės ir rizikos vertinimo (valdymo) organizavimo nuostatos. Šiame įstatyme, sudarytame pagal BBPK išleistus dokumentus, yra detaliai aprašyti įvairių banko rizikos rūšių (kredito, palūkanų normų, operacinės, koncentracijos, likvidumo, prekybos knygos, atsiskaitymų rizikos) ir vidaus kontrolės sistemos vertinimo (valdymo) principai, kurie turėtų padėti bankams veiksmingai ir tinkamai organizuoti rizikos valdymo procesus bei užtikrinti saugią ir stabilią veiklą. Principai taip pat taikomi Centrinei kredito unijai ir iki 2014 metų – *mutatis mutandis* kredito unijoms. Vėliau, nuo 2010 iki 2014 metų, šie principai buvo iš dalies keičiami ir koreguojami, tobulinant nuostatas dėl kredito įstaigų likvidumo, kredito, operacinės ir koncentracijos rizikų valdymo ir vidaus kontrolės sistemos vertinimo. Taipogi verta paminėti viena svarbesnių pakitimų, gerinančių bankų atlygio nustatymo politikos skaidrumą – tai, 2009 m. priimtas ir 2011 m. pakeistas, ir galiojantis iki šių dienų, Lietuvos banko valdybos nutarimas dėl minimalių kredito įstaigų darbuotojų atlygio politikos reikalavimų. Atsižvelgiant į šias taisykles, „Lietuvoje veikiantys bankai privalo parengti

Lietuvos bankui bei visuomenei pateikti darbuotojų kintamo atlygio nustatymo politiką, kuri turi atitikti šių taisyklių nuostatas ir skatinti veiksmingą rizikos valdymą ir ilgalaikius bankų veiklos interesus“ (LB, 2010, p 48). Šios įstatymo nuostatos įpareigoja bankų vadovus vengti darbo užmokesčio politikos, susijusios su didelių premijų ar atlygio priedų išmokėjimu už sandorius, kurių rizika nepakankamai gerai įvertinta bei įtakoja bankų stabilumą. Pažymėtina, jog šiuo metu Lietuvoje visi veikiantys bankai laikosi atskleidimo visuomenei, apie jų darbuotojų kintamo atlygio nustatymo politiką, reikalavimų.

Siekiant stiprinti Lietuvos finansų sektoriaus, tuo pačiu ir bankų finansinį stabilumą, 2008-2009 metais buvo įteisinti du svarbūs įstatymai: *LR nutarimas dėl finansinių krizių prevencijos ir valdymo plano patvirtinimo* bei *LR finansinio tvarumo įstatymas.*

Lietuvos Respublikos nutarimas dėl finansinių krizių prevencijos ir valdymo plano patvirtinimo, priimtas 2008 metais, buvo vienas iš pirmųjų Lietuvoje įstatymų, kuriame apibrėžtos gairės, nusakančios finansinės krizės grėsmės požymius bei atitinkamus žingsnius, kurių turėtų imtis finansų rinkų priežiūros institucija (Lietuvos bankas) bei LR Finansų ministerija, identifikavus rizikos veiksnio(-ių) pasireiškimo požymius atskirose pakopose, kurios apima *finansinių krizių prevenciją, finansinių krizių užkardymą ir finansinių krizių valdymą*. Šis įstatymas tapo daugiau orientacinio pobūdžio, nenusakantis konkrečių rodiklių pagal kuriuos būtų galima identifikuoti rizikos veiksnių tolerancijos ribas (procentais) bei neaprašantis detalesnių priemonių, kurių turi būti imtasi ribojant atskirų finansų rinkos dalyvių riziką, esant krizinėms situacijoms. Todėl atsižvelgiant į pastarąjį argumentą, 2013 metų pradžioje, Lietuvos banko valdybos iniciatyva, buvo patvirtintos finansinių krizių prevencijos ir valdymo pakopų nustatymo bei keitimosi informacija taisyklės, pagal kurias buvo aprašyti konkretūs priežiūros veiksmai, rizikos veiksnių vertinimas ir rizikos veiksnių slenksčiai, kiekvienoje iš finansinių krizių pakopų. Nors pagal šias taisykles yra vertinami visų finansų sektoriaus įstaigų finansinės krizės požymiai, tačiau įstatymas yra sukurtas pagal bankų priežiūros modelį, atsižvelgiant į pastarosios ekonominės krizės išmoktas pamokas. Todėl šiose taisyklėse bei anksčiau minėtame nutarime, nėra atsižvelgiama į vertybinių popierių ir draudimo sektoriaus priežiūros esminius skirtumus bei skirtingas šių sektorių rizikos vertinimo taisykles.

Nuo 2009 metų buvo imtasi stiprinti bankų sektorių – priimant LR finansinio tvarumo įstatymą. Šiuo įstatymu buvo sukurta ir įteisinta bankų pertvarkymo sistema, pagal kurią buvo įteisintos atsakomosios finansinio stabilumo priemonės, naudojamos šalinant bankų bankroto rizikos keliamą grėsmę finansų sistemai. Šias priemones sudaro: *valstybės garantija, banko turto išpirkimas, valstybės dalyvavimas banko kapitale, banko akcijų paėmimas visuomenės poreikiams*. Išvardintos priemonės yra naudojamos iš vidinių valstybės resursų bei taikomos laikinai ir tik susidarius išskirtinei situacijai rinkoje, kuomet jaučiamas stiprus paklausos bei pasiūlos šokų poveikis finansų sistemai. Taip pat paminėtos priemonės, kaip vienos iš efektyviausių bankų bei visos finansų sistemos stabilumo

valdymo priemonių, yra minimos Bankų gaivinimo ir pertvarkymo direktyvoje Nr. 2014/59/ES, kuri šiuo metu yra įgyvendinama. Dalis išvardintų finansinių stabilumo priemonių Lietuvoje praktiškai buvo pritaikyta žlugus bankui AB *Snoras* 2011 lapkritį (perimant banko akcijas visuomenės poreikiams), bei 2013 vasarį bankrutavus AB Ūkio bankui (banko turto ir įsipareigojimų perkėlimas į kitą Lietuvoje veikiantį banką). AB *Snoras* banko žlugimo atvejis buvo vienas iš didesnių finansų sektoriaus sukrėtimų, įvykusių per pastarąjį dešimtyje Lietuvoje. Nors šis sukrėtimas ir nesukėlė sisteminio pobūdžio bankų krizės Lietuvoje, tačiau turėjo įtakos Lietuvos bankų sektoriaus koncentracijos pokyčiams: trijų didžiausių šalyje veikiančių bankų užimama rinkos dalis pagal turtą 2012 m. pirmą ketvirtį išaugo 9 proc. punktais (iki 69,1%), o pagal *Herfindahl-Hirschman* indeksą (1966 taškai) tai parodė didesnę nei vidutinę koncentraciją (LB, 2012, p. 7). Padidėjusi koncentracija bankų sektoriuje tuo pačiu paskatino Lietuvos banką stiprinti riziką ribojančią priežiūrą. O minėtų dviejų bankų žlugimas lėmė iš dalies sumažėjusį vartotojų pasitikėjimą bankų sektoriumi ir bankų priežiūros politika.

Kitas reikšmingas Lietuvoje įvykęs pokytis bankų priežiūros srityje – sustiprintas testavimas nepalankiausiomis sąlygomis. Nuo 2008 m. šią rizikos valdymo (ribojimo) priemonę pradėjo taikyti tiek bankai, vertindami tikėtinus finansinius nuostolius bei šių nuostolių padengimą, įvykus tam tikram įvykiui ar pakitus ekonominei aplinkai (testavimas iš apačios į viršų), tiek priežiūros institucijos – vertindamos visos bankų sistemos atsparumą nepalankiems ekonominiams sukrėtimams (testavimas iš viršaus į apačią). Nuo 2008 m. testavimas iš apačios į viršų, apimantis tokius testavimo būdus kaip scenarijaus analizė ir jautrumo testas, nuo 2011 m., įsigaliojus pakeistoms, dėl testavimo nepalankiausiomis sąlygomis bendroms nuostatoms, buvo papildytas nauju testavimo būdu – atvirkštiniu testavimu, kuris padeda nustatyti įvairias galimas įvykių ir rizikos koncentracijos kombinacijas, neįtrauktas naudojant kitus testavimo būdus. Pakeistose įstatymo nuostatose bankai, atlikdami makroekonominių scenarijų sudarymą, buvo įpareigoti daugiau dėmesio skirti veiksnių, kurie nepriklauso nuo bankų veiklos, analizei. Tuo pačiu buvo pakeistos likvidumo rizikos testavimo reikalavimų formuluotės; išsamiau apibūdintas koncentracijos rizikos testavimas; nustatyti likvidumo rizikos testavimo nepalankiomis sąlygomis scenarijai (LB, 2010).

Lietuvos banko 2014 m. atliktas bankų testavimas nepalankiausiomis sąlygomis parodė jog Lietuvos bankų sektorius yra gerai kapitalizuotas ir pakankamai atsparus ekonomikos sukrėtimams, vertinant pagal mokumo kriterijų (Lietuvos bankas, 2014, p. 38). Tuo tarpu, vertinant pagal likvidumo kriterijų, Lietuvos banko nuomone, bankų sektoriaus likvidaus turto atsarga yra pakankama atlaikyti 10-25% sumažėjusius indėlius (p. 42). O vertinant, pagal atvirkštinio likvidumo rizikos scenarijų – likvidžių lėšų bankų sistemoje užtektų atlaikyti net 38% indėlių sumažėjimą, o kai kuriuose bankuose indėliai galėtų sumažėti nuo 31.9% iki 74,4% (Lietuvos bankas, 2014, p. 42). Butkus ir Naruševičius (2015), vertindami Lietuvos banko mokumo testavimo nepalankiausiomis sąlygomis metodiką, yra

reikšmingai pastebėję jog, nepaisant to, jog ji atitinka kitų šalių praktiką ir teikiamas rekomendacijas dėl testavimo, tačiau yra neišbaigta ir plėtotina (p. 88-89).

Lietuvoje veikiančių bankų priežiūros tobulinimas taipogi apėmė banko kapitalo pakankamumo vertinimo proceso pakitimus bei Lietuvos priežiūros institucijos atliekamo bankų tikrinimo ir vertinimo nuostatų pakitimus. Vienas svarbiausių dokumentų šioje srityje – *nutarimas dėl vidaus kapitalo pakankamumo vertinimo proceso bendrųjų nuostatų ir priežiūrinio tikrinimo ir vertinimo proceso bendrųjų nuostatų*, priimtas 2006 m. Nuo 2010 iki 2014 m. šis dokumentas buvo penkis kartus keistas, o tarp pagrindinių pakitimų verta paminėti: papildyti reikalavimai koncentracijos rizikos ir likvidumo rizikos valdymui; pakeistos kredito rizikos ir likvidumo rizikos valdymo nuostatos; įteisinta Lietuvos banko atsakomybė už veiksmų koordinavimą ir bendradarbiavimą su suinteresuotomis priežiūros institucijomis; perkeltos KPD IV direktyvos ir Reglamento (ES) Nr. 575/2013 nuostatos, apimančios kapitalo poreikio nustatymą ir jo užtikrinimą, banko patiriamos rizikos klasifikaciją, rinkos, operacinės, koncentracijos, sverto ir kitų bankams tenkančių rizikų valdymą. Paskutiniai šio teisės akto pakeitimai Lietuvoje įsigaliojo 2015 m. pradžioje. Visi šie pokyčiai įpareigojo bankus ne tik diegti naują rizikų vertinimo ir ribojimo praktiką, bet ir žymiai sustiprino jų veiklos ir finansinį stabilumą.

Makro-lygio riziką ribojanti priežiūra

Vienas iš didžiausių Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros pokyčių įvyko, nuo 2014 m. rugsėjo 24 d. LR Lietuvos banko įstatyme pirmą kart įteisinus Lietuvos banko atsakomybę už makroprudencinės[10] politikos vykdymą. Vykdant šią politiką, Lietuvos banko pagrindinis tikslas – prisidėti prie visos finansų sistemos stabilumo stiprinimo, tuo pačiu gerinti finansų sistemos atsparumą ekonominiams sukrėtimams ir mažinti sisteminę riziką. Lietuvos bankui buvo suteikti šie įgaliojimai, vykdant makroprudencinę politiką: įstatymų leidyba, rekomendacijų finansų rinkos dalyviams teikimas, įteisintų makroprudencinės politikos priemonių taikymas ir informacijos iš finansų sektoriaus dalyvių rinkimas. Šios politikos įgyvendinimui Lietuvos bankas parengė Makroprudencinės politikos strategiją, kuri įsigaliojo nuo 2015 m. kovo 17 d. Joje nustatyti pagrindinis ir tarpiniai makroprudencinės politikos tikslai, priemonės šiems tikslams pasiekti, sprendimų priėmimo ir viešinimo tvarka ir bendradarbiavimas su kitomis institucijomis.

Lietuvos bankas yra apibrėžęs šiuos tarpinius makroprudencinės politikos tikslus:

1) *riboti perteklinį kredito augimą, pernelyg didelį finansinį svertą ir siekti jų išvengti;*
2) *riboti pernelyg didelį turto ir įsipareigojimų terminų neatitikimą, pernelyg didelę užsienio valiutos kurso ir likvidumo riziką finansų sistemoje ir siekti jų išvengti;*
3) *riboti pernelyg didelę pozicijų koncentraciją tam tikruose ekonominės veiklos sektoriuose, pagal turto rūšis ar kitus kriterijus;*

[10] **Pastaba:** sinonimas - makro-lygio priežiūros

4) *riboti sisteminį poveikį galinčias turėti finansų įstaigų netinkamas paskatas, siekiant sumažinti jų neatsakingo elgesio pavojų;*
5) *stiprinti finansų rinkos infrastruktūros atsparumą (Lietuvos bankas, 2015, p. 10).*

Verta pažymėti jog šie tikslai buvo parengti pagal naujausias ESRV rekomendacijas. Pirmi trys tikslai yra orientuoti į kredito, rinkos, valiutos kurso, likvidumo ir koncentracijos rizikų ribojimą; ketvirtas tikslas – į vartotojų apsaugos (paslaugų teikimo priežiūros) stiprinimą, penktas tikslas – į mokėjimų sistemos atsparumo didinimą. Verta atkreipti dėmesį, jog šie tikslai atspindi pagrindines rizikų rūšis, kurių ribojimui ateityje bus skiriamas vis didesnis dėmesys.

Makroprudencinės politikos praktinį įgyvendinimą, tarpinius tikslus ir priemones atspindi schema, pateikta 7-tame priede. Pagal šią schemą (žr. 7 pried.) „*pirmiausia yra išsiaiškinamas sisteminės rizikos pobūdis, šaltiniai ir plitimo mechanizmas, vėliau, įvertinus sisteminę riziką, nusprendžiama, kokių tarpinių tikslų bus siekiama, nustatomi sisteminės rizikos lygio indikatoriai ir kartu parenkamos priemonės, skirtos sisteminei rizikai mažinti ar finansų sistemos atsparumui didinti*“ (Lietuvos bankas, 2015, p. 10). Pažymėtina, jog makroprudencinės politikos įgyvendinimas apima sudėtingus vertinimo (analizės), priemonių parinkimo ir taikymo procesus. Tuo tarpu makroprudencinės politikos strategija yra daugiau bendrojo pobūdžio, nedetalizuota ir neišsami, nusakanti tik pagrindines veiklos kryptis, funkcijas ir priemones. Siekiant tobulinti makroprudencinės politikos įgyvendinimą rekomenduotina detaliau apibrėžti kiekvieną iš papildomų tikslų, nustatant jiems tarpinius uždavinius šiems tikslams įgyvendinti. Tuo pačiu rekomenduotina nustatyti kiekvieno iš tarpinių tikslų pilno ir dalinio įgyvendinamumo kriterijus, pagal kuriuos ateityje būtų galima objektyviai spręsti ar priežiūros tikslas(-ai) yra pasiektas(-i).

Tam tikros makroprudencinės politikos priemonės Lietuvoje buvo taikomos nuo 2011 m. Vienos iš svarbiausių tokių priemonių buvo įteisintos Atsakingojo skolinimo nuostatose, įsigaliojusiuose 2011 metų pabaigoje. Šiame teisės akte LR bankams, užsienio bankų filialams, Centrinei kredito unijai ir kredito unijoms buvo nustatytos tokios makroprudencinės priemonės kaip maksimalus kredito ir įkeisto turto vertės santykis (85 proc.), ne didesnis nei 40 proc. kredito įmokos dydžio ir pajamų santykis, maksimali kredito trukmė (40 m.) ir kt. Šios nuostatos tai pirmas Lietuvos banko žingsnis, kuomet imtasi aktyviai reguliuoti kreditavimo sąlygas. Atsakingojo skolinimo nuostatose įtvirtinti principai „sumažina tikimybę, kad susidarys nekilnojamojo turto burbulai ir kad kils didelių finansinių problemų skolininkams ir bankams klientų nemokumo atveju“ (Lietuvos bankas, 2011, p. 34). Taip pat kredito institucijos buvo įpareigotos atsakingiau vertinti kredito gavėjo galimybes grąžinti kreditą, informuoti juos apie paskolų teikimo sąlygas pagal tam nustatytus normatyvus.

2013 m. kredito ir įkeisto turto vertės santykis siekė beveik 74,9 proc. (Lietuvos bankas, 2014). Nors šis santykis nuo 2008 m. sumažėjo 13,2 proc., tačiau nuo 2011 m. pastebimas nežymus šio rodiklio augimas, parodantis kreditavimo apimčių padidėjimą.

Taipogi vienos iš naujausių Lietuvoje pradėtų ir planuojamų taikyti makropruncinės politikos priemonių yra perimamos iš KPR IV paketo, apie kurį buvo anksčiau kalbėta darbe. Verta paminėti jog Lietuva šiuo metu pradėjo įgyvendinti priemones, susijusias su I lygio kapitalo kokybės gerinimu, nustatant du papildomus I lygio kapitalo normatyvus (žr. 7 lent.). Taip pat Lietuva įsipareigoja iki 2015 m. vidurio pradėti taikyti kapitalo apsaugos rezervą, kuris sudarytų 2,5 proc. ir anticiklinį kapitalo rezervą (anticiklinę atsargą), kurio dydis bus 0 – 2,5 proc. ir kuris bus kas ketvirtį nustatomas Lietuvos banko sprendimu bankų turimoms turto pozicijoms Lietuvoje (LB, 2015, p. 13). Taip pat numatoma 2016 m. taikyti kitos sisteminės svarbos įstaigų kapitalo rezervą (ten pat, p. 13), kurio dydis būtų 0,5-2 proc. ir kuris būtų taikomas didiesiems Lietuvos bankams, naujus likvidumo rodiklius bei kitas KPR IV paketo priemones, remiantis Bazelis III įgyvendinimo plane nustatytomis datomis (5 Priedas).

2014 m. III ketv. Lietuvoje veikiantys bankai atitiko abu likvidumo normatyvus, kurie ateityje planuojami įgyvendinti Lietuvoje: padengimo likvidžiuoju turtu rodiklis siekė 345 proc. (normatyvas – 100 proc.), o grynojo stabilaus finansavimo rodiklis – 150 proc. (normatyvas – 100 proc.) (LB, 2014). Taipogi ateityje planuojamą įgyvendinti bankų finansinio sverto normatyvą (3 proc.), kuris skaičiuojamas kaip bankų nuosavybės ir turto (bei nebalansinių įsipareigojimų) santykis, Lietuvoje veikiantys bankai atitiko nuo pat 2009 m. iki šių dienų bei šiuo laikotarpiu bankų finansinio sverto rodiklis kasmet didėjo. Lietuvos bankas pastebi, jog, nepaisant to jog visi Lietuvos bankai atitinka šį rodiklį, tačiau jo sklaida, 2014 m. I ketv. duomenimis, buvo gan didelė ir sudarė nuo 4,7 iki 15,4 proc.

Apibendrinant bankų priežiūrą, pažymėtina jog Lietuvoje veikiantys bankai ir toliau lieka vienas svarbiausių priežiūros objektų, vertinant pagal sisteminę riziką. O daugumos jų priklausymas Skandinavijos šalių regionui sukelia papildomų rizikų tiek Lietuvos bankų sektoriui, tiek Lietuvos finansų sistemai. Tad šiuo atveju Lietuvos bankui yra ypatingai svarbu užtikrinti ir tobulinti Lietuvoje veikiančių bankų rinkos rizikos valdymą. Nepaisant to, Lietuvoje veikiantys bankai pastaraisiais metais vertinami kaip gerai kapitalizuoti ir atsparūs ekonomikos sukrėtimams, atitinkantys ir viršijantys pagrindinius veiklos riziką ribojančius normatyvų dydžius bei naujus KPR IV pakete minimus likvidumo ir finansinio sverto dydžius, bei pasižymintys gerėjančia laikomo turto kokybe. O tai atvaizduoja pakankamai gerą, bankų riziką ribojančios priežiūros, kokybę.

Apibendrinant Lietuvoje veikiančių bankų reguliavimo aplinkos pokyčius, verta akcentuoti, jog 2009-2015 metais Lietuvoje buvo sustiprinta (bankų) krizių valdymo politika, sustiprintas bankų testavimas nepalankiausiomis sąlygomis, įteisinta galimybė Lietuvos bankams patiems atlikti testavimą nepalankiausiomis sąlygomis, atnaujintos bankų rizikos valdymo ir vidaus kontrolės

vertinimo nuostatos, įteisinta nauja bankų atlygio nustatymo politika, patobulintas kapitalo pakankamumo vertinimas, įteisinti nauji riziką ribojantys normatyvai bei pakeisti kai kurie esami, pradėtas riboti kreditavimas, įteisinti atsakingo skolinimo vartotojams principai. Tuo tarpu, iš Lietuvos banko pusės, pasikeitė bankų rizikos vertinimo metodai ir priemonės, įteisintas bendradarbiavimas ir veiksmų koordinavimas su ES priežiūros institucijomis.

Viena iš šiuo metu tobulintinų Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros sričių yra makroprudencinės politikos valdymas. Kol kas ši priežiūros politika tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje neturi ilgai nusistovėjusios praktikos bei nėra pakankamai išplėtota draudimo ir vertybinių popierių sektoriuose.

Kredito unijų priežiūra

Kuomet prasidėjo ekonomikos nuosmukis ir sumažėjo bankų kreditavimo veikla bei tuo pačiu mokamos palūkanos už indėlius, tuomet itin suaktyvėjo kredito unijų veikla. Kredito unijų sektorius nuo 2008 iki 2013 m., pagal sukauptą turtą, išaugo daugiau nei 2,5 karto ir 2013 m. apėmė apie 2,3 proc. visos finansų sistemos. Dėl spartėjančios kredito unijų plėtros atsirado poreikis tobulinti jų priežiūros reguliavimo aplinką. Lietuvos banko pirmas atsakas į šią situaciją buvo 2009 m. sugriežtinus riziką ribojančių normatyvų (kapitalo ir likvidumo) skaičiavimo taisykles ir paskolų vertinimo reikalavimus, įpareigojus rengti naujas finansines ataskaitas, nuo 2011 m. pradėjus skelbti šalies bankų ir kredito unijų paslaugų įkainius. Šios priemonės nepadėjo prislopinti kredito unijų plėtros: nuo 2009 m. iki 2012 m. kreditų unijų turtas, paskolos ir indėliai kasmet padidėdavo daugiau nei 20 proc. Toks staigus šių finansų sektoriaus dalyvių šuolis, pasak Jasevičienės ir Mačiulio (2014) turėjo neigiamų pasekmių: „pablogėjo jų veiklos rezultatai ir finansinė būklė, išaugo veiklos, ypač kredito rizika, sumažėjo finansinis stabilumas, veiklos efektyvumas, todėl, tikėtina, sumažėjo ir indėlininkų bei investuotojų pasitikėjimas šiomis institucijomis“(p. 29). Lietuvos bankas taipogi pažymi jog kredito unijoms iki 2012 m. buvo taikyta daug poveikio priemonių, o tai parodo jų vadovų kompetencijos stoką (LB, 2012). Tad reaguojant į tokią susidariusią situaciją, Lietuvos bankas 2012-2014 m. įgyvendino esmines kredito unijų sektoriaus reformas. Visų pirma, kredito unijoms, buvo pakeisti riziką ribojantys normatyvai, galiojantys iki šiol ir apimantys kapitalo pakankamumą, likvidumą ir maksimalią atvirą poziciją užsienio valiuta (žr. 5 lent.). Nuo šiol kapitalo pakankamumo normatyvas kredito unijoms taikomas trijų dydžių: 13 proc., 18 proc. ir 25 proc. Didėjant kredito unijų paskolų, suteiktų asocijuotiems nariams ir visų paskolų santykiui 20 proc. punktų, kredito unijos bus įpareigotos taikyti didesnį šio normatyvo dydį. O tuo tarpu didesnis likvidumo normatyvas bus taikomas toms kredito unijoms, kurių turtas viršys 4,34 mln. eurų ir metiniai indėlių augimo tempai viršys nustatytus indėlių augimo tempus.

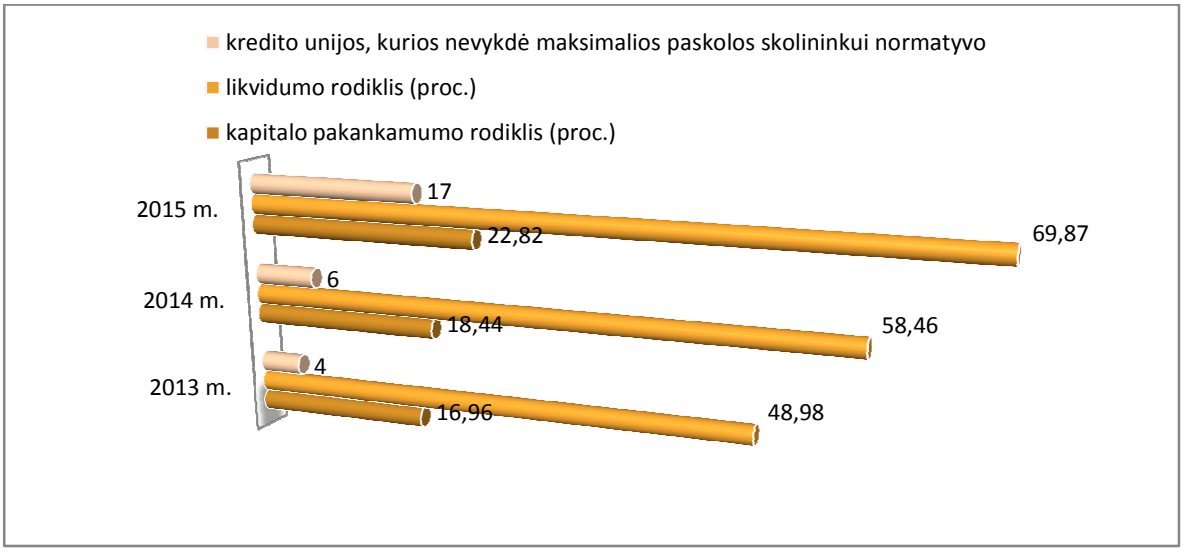
5 lentelė. Lietuvos kredito unijų veiklos riziką ribojantys normatyvai

Normatyvai	Normatyvų dydis
Kapitalo pakankamumo (kredito unijos paskaičiuoto kapitalo ir turto (aktyvų) bei nebalansinių įsipareigojimų, turinčių požymių, kad bus įvykdyti, įvertintų pagal riziką, santykis)	**≥13%-25%**
Likvidumo normatyvas (kredito unijos likvidžiojo turto ir einamųjų įsipareigojimų santykis) **Padengimo likvidžiuoju turtu rodiklis** (kredito unijos aukštos kokybės likvidžiojo turto ir grynojo netenkamo pinigų srauto santykis)	**≥30-60%** **≥ 100%**
Maksimalios atviros pozicijos užsienio valiuta normatyvas, išreikštas procentais nuo kredito unijos kapitalo **1) bendrosios pozicijos dydis** **2) vienos valiutos atvirtosios pozicijos dydis**	 **<25% kapitalo** **<15% kapitalo**
Maksimalios paskolos sumos vienam savininkui	**<25% kredito unijos kapitalo;** **< 144 800 eurų**

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis LB duomenimis (2015).

Kitos Lietuvos banko 2012-2014 m. kredito unijų priežiūros stiprinimo naujovės: įteisintas papildomas 144 800 eurų maksimalios paskolos normatyvas ir pakeistos Kredito unijų didžiausios paskolos sumos vienam skolininkui ir didelių paskolų apskaičiavimo taisyklės, pagal kurias, skaičiuojant didžiausios paskolos ir dideles paskolų sumas įtraukiamos ir lėšos bankuose; *nustatyti išsamesni ir konservatyvesni paskolų grupavimo ir vertinimo, vidaus kontrolės ir rizikos (vertinimo) valdymo reikalavimai; tobulintas ir šio sektoriaus licencijavimo procesas: nustatyti kredito unijų veiklos metmenų ir veiklos plano reikalavimai, pradėtas tikrinti unijų pasirengimas teikti finansines paslaugas vietoje, atvykus į steigiamą uniją; pirmą kartą pradėti egzaminuoti kredito unijų vadovai (LB, 2013, p. 36);* padidintas inspektavimų skaičius; kredito unijos įpareigotos viešai skelbti išsamias metines finansines ataskaitas; įteisintas padengimo likvidžiuoju turtu rodiklis.

Dėl pasikeitusių kredito unijų kapitalo pakankamumo ir likvidumo normatyvų skaičiavimo ir vertinimo taisyklių, kredito unijos nuo 2013 m. iki 2015 m. pradžios gan žymiai padidino šiuos rodiklius: 2015 m. pradžioje kredito unijų kapitalo pakankamumo rodiklis padidėjo 5,86 proc. p., o tuo tarpu, likvidumo rodiklis net 20,72 proc. p., lyginant su 2013 metų pradžia (žr. 4 pav.). Taipogi 2015 metų sausį visos kredito unijos, išskyrus viena, vykdė kapitalo pakankamumo, likvidumo ir padengimo likvidžiu turtu normatyvus. Tačiau dėl pasikeitusių didžiausios paskolos sumos vienam skolininkui ir didelių paskolų apskaičiavimo taisyklių, pastaruoju metu pradėjo itin daugėti kredito unijų, kurios nesugebėjo įgyvendinti šių taisyklių bei tuo pačiu vykdyti maksimalios paskolos skolininkui normatyvo (žr. 4 pav.).

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos banko parengtomis kredito įstaigų apžvalgos ataskaitomis.

4 pav. Kredito unijų likvidumo ir kapitalo rodiklių pokyčiai bei maksimalios paskolos skolininkui normatyvo nevykdymas (2013-2015 m. sausio 1d. duomenimis).

Taipogi kredito unijų priežiūros tobulinimo poreikį pagrindžia 2013 m. įvykęs, dėl nustatytų teisės aktų pažeidimų ir rizikingos veiklos, 3 kredito unijų likvidavimas (Nacionalinės kredito unijos ir kredito unijų „Švyturio taupomosios kasos“ bei „Laikinosios sostinės kredito“) bei 2014 m. įvykęs kredito unijų – „Naftininkų investicijos“ ir „Vilniaus taupomosios kasos“ likvidavimas. Pastaroji kredito unija buvo didžiausia kredito unija Lietuvoje ir neatitiko visų kredito unijų veiklos riziką ribojančių normatyvų. Šie bankrotai sukėlė didesnį visuomenės nepasitikėjimą finansų institucijomis bei tuo pačiu neigiamai paveikė kitų kredito unijų veiklą.

Šiuo metu ypatingą susirūpinimą kredito unijų veikla ir toliau kelia auganti neveiksnių (prastos kokybės) paskolų dalis paskolų portfelyje, kuri 2014 m. pradžioje siekė 26,6 proc. bei nepakankamas kredito unijų suformuotų specialiųjų atidėjinių kiekis, galimiems paskolų vertės sumažėjimo nuostoliams padengti (LB, 2014). Tai parodo, jog šiuo metu yra reikalingas kredito unijų kapitalo bazės stiprinimas.

Lietuvos bankas, siekdamas tobulinti kredito unijų veiklą ir priežiūrą, kaip vieną iš 2014-2016 m. strateginių siekių įvardijo naujo pasiūlyto kredito unijų veiklos modelio įgyvendinimą (LB, 2014). Prieš tai atlikdamas Lietuvos kredito unijų sistemos tyrimą, Lietuvos bankas atskleidė pagrindines kredito unijų priežiūros ir reguliavimo problemas, taip pat suformulavo konkrečius siūlymus joms spręsti. Lietuvos bankas, dokumente – *kredito unijų sektoriaus stiprinimas* (2014) išskyrė pagrindines kredito unijų sektoriaus priežiūros problemas, sugrupuodamas jas į keturias sritis: kapitalo formavimas, įsipareigojimų struktūra, kooperatinė integracija bei valdymas ir vidaus kontrolė. Trumpai jos bus apžvelgtos (žr. 6 lent.).

6 lentelė. Kredito unijų sektoriaus pagrindinės priežiūros problemos

kapitalo formavimas	Kapitalas, skirtas padengti nuostoliams (kapitalo pakankamumas) yra nepastovus, nuolat kintamas (netvarus), jo kokybė ir struktūra nėra tinkama; kredito unijos nėra pakankamai skatinamos bei joms nesudaromos sąlygos kaupti tvarų kapitalą.
Įsipareigojimų struktūra	Kredito unijoms nėra sudaryta sąlygų kaupti tvarų kapitalą iš vidinių resursų, o tai skatina kredito unijas *„dirbtinai“* padidinti kapitalą, kuomet kyla tam poreikis; kredito unijose valdymas nėra paremtas demokratiniai principais, tad daugiau įtakos įgyja nariai investuojantys daugiau į kredito unija, tuo tarpu, kitiems nariams nesudaromos sąlygos lygiateisiškai dalyvauti kredito unijų valdyme; valstybinė indėlių draudimo sistema turi daug įtakos kredito unijų augimui bei skatina kredito unijas prisiimti didesnius įsipareigojimus, neatsižvelgiant į riziką.
kooperatinė integracija	Lietuvos centrinei kredito unijai (LCKU), kaip papildomai kredito unijų priežiūros institucijai, kuri prižiūri ir teikia pagalbą savo nariams, nenumatyta pakankamai prievolių ir atsakomybės už jos narių kontrolę ir veiklos tvarumo palaikymą; neužtikrinama pakankama priežiūra ne LCKU narėms; kyla interesų konfliktai tarp LCKU, kaip prižiūrėtojo ir LCKU narių; nėra ribojamas kredito unijų agresyvaus investavimo būdas.
valdymas ir vidaus kontrolė	Mažas daugumos pajininkų suinteresuotumas kredito unijos veikla ir pelningumu; silpna vidaus kontrolė, o jos negali efektyviai kompensuoti Lietuvos banko atliekama priežiūra; nepakankamai skatinami kredito unijų nariai prisiimti atsakomybę už kredito unijos veiklos tęstinumą, iškilus problemoms; kredito unijoms vadovaujančių asmenų neprofesionalumas, jų orientavimasis daugiau į trumpalaikius kredito unijos tikslus ir nepagrįstai prisiimamą riziką.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis LB, 2014.

Pasak Lietuvos banko (2014), didžiausios rizikos įtakojančios kredito unijų veiklą, kyla dėl nepakankamos kapitalo kokybės, netinkamo jų finansavimo modelio bei dėl kredito unijų valdymo ir vidaus kontrolės problemų. Siekiant riboti šias bei kitas rizikas, keliančias grėsmę kredito unijų veiklos tvarumui, Lietuvos bankas parengė konkrečius reformos siūlymus, kuriuos netolimoje ateityje tikimasi įgyvendinti.

Visų pirma, LCKU numatomi išplėsti teisiniai įgaliojimai, įgyvendinant LCKU narių priežiūros ir kontrolės funkcijas: *galimybė inspektuoti kredito unijas, teisė diegti ir tobulinti rizikos valdymo sistemas ir rizikos vertinimą, teisę vykdyti atskirų kredito unijų pertvarkymą ir sujungimą, su LB pritarimu taikyti apribojimus rizikingoms kredito unijoms ir teisę nušalinti probleminės unijos vadovybę, kredito unijų prievolė gauti LCKU sutikimą dėl didelių paskolų teikimo (LB, 2014, p. 9).* Verta pastebėti, jog toks siūlymas gali iš dalies komplikuoti kredito unijų priežiūrą, nes išskaidant priežiūros funkcijas tarp Lietuvos banko ir LCKU gali atsirasti tam tikrų priežiūros koordinavimo

problemų tarp šių priežiūros institucijų bei gali pailgėti sprendimo priėmimo procesas dėl kredito unijų priežiūros veiksmų.

Antra, siūloma kaupti tvarų kapitalą iš skirstomo pelno, atitinkamai reglamentuojant reguliacinį kapitalo rodiklį, jo sudėtį ir tuo pačiu, 10 metų pereinamąjį laikotarpį (LB, 2014*)*. Trečia, siūloma įteisinti kintamos grąžos indėlį, iš kurio gaunamos palūkanos priklausytų nuo kredito unijų pelno. Taip pat siūloma numatyti kredito unijoms galimybę jungtis į kooperatinius bankus bei skatinti tapti LCKU nariu, įteisinti privalomą išorės ir vidaus auditą visoms kredito unijoms, taikyti finansines poveikio priemones vadovams asmeniškai ir kt.

Finansų patarėjai, Čiuželis ir Zasas (2015), atlikę išsamią LCKU priklausančių kredito unijų ir LCKU nepriklausančių kredito unijų 2014 m. veiklos analizę ir jiems taikomų naujų normatyvų vykdymą, išreiškė kritiką Lietuvos banko paskelbtai kredito unijų sistemos reformai, pastebėdami jog LCKU sistema šiuo metu neužtikrina jų narių veiklos efektyvumo, o LCKU nariai vaizduoja gerokai prastesnius rodiklius nei kitos kredito unijos, nepriklausančios LCKU (p. 1). Todėl šiuo metu svarstytinas kitų kredito unijų įtrakimas į LCKU ir LCKU priežiūros galių suteikimas kelia abejonių. Čiuželis ir Zasas (2015) taip pat nemato poreikio stiprinti kredito unijų kapitalą, kuomet visos kredito unijos šiuo metu vykdo nustatytus normatyvus bei nepritaria kredito unijų papildomo pelno uždirbimo koncepcijai (kintamos grąžos indėlių įteisinimui), kadangi ji iškreipia dabartinę kredito unijų investavimo struktūrą.

Apibendrinant, verta pabrėžti šiuo metu Lietuvoje yra didelis poreikis tobulinti kredito unijų priežiūrą. Tai atskleidžia pakankamai didelis Lietuvos banko suformuluotų kredito unijų veiklos problemų mastas, prastėjanti kredito unijų turto kokybė, nepakankamas sukauptų specialiųjų atidėjinių kiekis ir didėjantis kredito unijų, nevykdančių maksimalios paskolos savininkui normatyvo, skaičius.

Kredito unijų priežiūros reguliavimo aplinka taip pat kinta: griežtėja licencijavimas ir kredito unijų vadovų egzaminavimas, taikomi vis didesni veiklos vykdomi normatyvai, stiprinama vidaus kontrolė ir rizikos valdymas. Yra daugybė pasiūlymų kaip tobulinti šių rinkos dalyvių priežiūrą, tačiau viena svarbiausių tobulinimo sričių turėtų būti kapitalo kokybės gerinimas ir kredito unijų vidaus kontrolės stiprinimas.

Vartojimo kredito rinkos priežiūra

Lietuvos bankas tik nuo 2012 m. pradžios pradėjo vykdyti vartojimo kredito davėjų ir tarpininkų priežiūrą. Šių prižiūrimų rinkos dalyvių veiklą nuo 2011 m. pradėta reglamentuoti atskiru įstatymu – LR vartojimo kredito įstatymu. Šiame įstatyme daugiau dėmesio skiriama informacijos atskleidimo reikalavimams (apimantiems vartojimo kredito sutarties reklamos pateikimą bei vartojimo kredito gavėjui skirtos informacijos atskleidimą, šios informacijos aiškumo ir išsamumo kriterijus), vartojimo kredito gavėjo mokumo vertinimo principams, vartojimo kredito sutarties rengimo

reikalavimams, vartojimo kredito davėjų ir tarpininkų priežiūrai bei atsakomybei už įstatymų pažeidimus.

Siekiant didinti vartojimo kredito rinkos skaidrumą ir pristabdyti smulkiųjų vartojimo kredito įmonių netvarų augimą, nuo 2013 m. liepos 1 d. įsigaliojo Vartojimo kredito gavėjų mokumo vertinimo ir atsakingojo skolinimo nuostatai, kuriuose išsamiau aptariamas vartojimo kredito gavėjo mokumo vertimas. Taipogi šiame įstatyme nustatytas kredito gavėjo vidutinės kredito dalinio grąžinimo ir palūkanų įmokos dydis, kuris neturi viršyti 40 proc. vartojimo kredito gavėjo tvarių pajamų. Lietuvos bankas, prižiūrėdamas kaip kredito davėjai laikosi atsakingojo skolinimo ir kredito mokumo vertinimo taisyklių atliko inspektavimus, vykdė tyrimus, nagrinėjo vartotojų skundus, skyrė daug dėmesio vartotojų švietimui. 2013-2014 m. *buvo nustatyta reikalavimo įvertinti vartojimo kredito gavėjų mokumą remiantis pakankama informacija ir reikalavimo vadovautis atsakingojo skolinimo principu pažeidimų, taip pat pavėluoto įmokų mokėjimo atvejais ribojamo netesybų dydžio reikalavimo nesilaikymo, pažeidimų reklamos srityje; 2014 m. vartojimo kredito davėjams buvo pritaikyta 11 poveikio priemonių*. (LB, 2014, p. 5).

Taipogi 2012 m. rugsėjį buvo priimtos ir 2013 m. papildytos finansinių paslaugų reklamos gairės, kuriose buvo aiškiau išdėstytos nuostatos, apimančios kredito sutarties reklamos pateikimą bei padedančios įvertinti ar vartojimo kredito sutarčių reklama nepažeidžia draudimo skatinti neatsakingą skolinimąsi (LB, 2013). Poreikis įgyvendinti finansinių paslaugų reklamos gairių pakeitimus kilo, atlikus vartojimo kredito davėjų interneto svetainėse skleidžiamos reklamos tyrimą, kurio metu nustatyta, kad „beveik trečdalis vartojimo kredito davėjų vartojimo kredito reklamoje nepateikia privalomos standartinės informacijos“ (LB, 2013, p. 36). Ši problema aktuali išlieka iki šių dienų. O šią įžvalgą pagrindžia ir toliau tebesitęsiantis baudų skyrymas vartojimo kredito davėjams: Ūkio banko lizingui (2013 m.) skirta 7 500 Lt. bauda už tai, kad reklamoje nepateikė informacijos apie palūkanas, bendrą vartojimo kredito metinę normą ir kt.; bendrovei „Bobutės paskola“ (2014 m.) skirta 10 000 litų bauda už privalomos standartinės informacijos pateikimą mažesniu nei įskaitomu šriftu reklamoje.

Siekiant riboti neatsakingą skolinimą, 2015 m. buvo priimti vartojimo kredito įstatymo pakeitimai, kuriuose numatytos griežtesnės baudos už netinkamai pateiktą ar atskleistą vartotojui informaciją ir kitus įstatymų pažeidimus. Šiuo metu yra pripažįstama jog vartojimo kredito rinkai reikalingas griežtesnis reglamentavimas ir vartotojų švietimo stiprinimas, kuris padėtų mažinti neatsakingą skolinimą ir skolinimąsi. Tarp naujausių šiuo metu svarstomų įstatymo projektų – vartojimo kredito teikimo gairės, kurias priėmus vartojimo kredito davėjams bus išsamiau paaiškinti informacijos atskleidimo bei atsakingo vartojimo kredito teikimo reikalavimai.

Nagrinėjant Lietuvos banko vartojimo kredito rinkos ataskaitas, pastebima, jog didžiausią susirūpinimą šiuo metu kelia didėjanti vartojimo kredito gavėjų, kuriems suteikti didesni nei 1000 litų vartojimo kreditai, įsiskolinimų suma, kai mokėjimas buvo pradelstas daugiau kaip 90 dienų. Per 2014

m. ši suma padidėjo 19,38 proc. Vartojimo kredito gavėjų, kuriems buvo suteikti mažieji vartojimo kreditai (mažesni nei 1000 litų), įsiskolinimų suma, kai mokėjimas buvo pradelstas daugiau kaip 90 dienų, taip pat buvo gan didelė bei per 2014 m. išaugo 5,73 proc. Šie rodikliai parodo jog šiuo metu yra būtinas ne tik šio sektoriaus reglamentavimo stiprinimas, bet ir vartotojų finansinio raštingumo gerinimas bei tuo pačiu atsakingo skolinimosi įpročių ugdymas.

Apibendrinant Lietuvos kredito įstaigų priežiūrą, verta pažymėti, jog 2009-2014 m. laikotarpiu tiek bankuose, tiek kredito unijose buvo sustiprinta rizikos ribojimo politika, tuo pačiu pasikeitė ir Lietuvos banko atliekama riziką ribojanti priežiūra (pasikeitė metodai, įteisinti nauji priežiūros instrumentai). Bankams taikoma riziką ribojanti priežiūra šiuo metu yra pakankama, nepasigendamas jos tobulinimas. Tačiau kredito unijoms yra siūloma tobulinti riziką ribojančią priežiūrą, įteisinant naujus rodiklius, stiprinančius jų kapitalo kokybę bei reglamentuojant griežtesnius vidaus kontrolės ir vidaus rizikų valdymo reikalavimus. Taip pat nemažai priežiūros problemų yra užfiksuojama Lietuvos bankui atliekant verslo elgsenos (paslaugų teikimo) priežiūrą. Ši priežiūros rūšis šiuo metu Lietuvoje yra labiausiai tobulintina, Lietuvos bankui atliekant kredito unijų ir vartojimo kredito rinkos verslo elgsenos priežiūrą.

2.2.2. Draudimo sektoriaus priežiūra

Lietuvos bankas, savo oficialiame tinklapyje yra apibūdinęs draudimo priežiūros tikslą: „užtikrinti draudimo sistemos patikimumą, veiksmingumą, saugumą ir stabilumą bei draudėjų, apdraustųjų, naudos gavėjų ir nukentėjusių trečiųjų asmenų interesų ir teisių apsaugą“.

Dabartinę draudimo veiklos priežiūrą Lietuvoje reglamentuoja Lietuvos banko įstatymas, LR draudimo įstatymas ir Lietuvos banko priimti teisės aktai. Pastaruoju metu Lietuvoje tobulėja ir keičiasi draudimo veiklos ir priežiūros teisinis reglamentavimas. Vyksta dideli pokyčiai rengiantis įgyvendinti „Mokumas II“ direktyvą. Taipogi, Lietuvos draudimo sektoriui pradėjus augt ir vaizduoti rekordinius augimo tempus, atsiranda papildomų iššūkių, kurie reikalauja stiprinti šio sektoriaus priežiūrą.

Lietuvos banko įstatymo 42 straipsnio 2 punkto 2 dalį, yra išskiriami šie draudimo sektoriaus prižiūrimi dalyviai: draudimo įmonės, perdraudimo įmonės, užsienio valstybių draudimo ir perdraudimo įmonių filialai, įsteigti Lietuvos Respublikoje, draudimo brokerių įmonės ir užsienio valstybių draudimo ir perdraudimo tarpininkų filialai, įsteigti Lietuvos Respublikoje.

Lietuvos bankas savo tinklapyje yra apibūdinęs draudikų priežiūrai ir draudimo tarpininkų priežiūrai taikomas priemones. ***Draudikų priežiūrai*** taikomos priemonės apima: *licencijavimą, inspektavimą, veiklos rizikos ribojimo normatyvų (techninių atidėjinių pakankamumo, jų padengimo turtu, mokumo atsargų, garantinio fondo ir persidraudimo reikalavimų) taikymą draudikams ir jų*

vykdymo kontrolę, vidaus kontrolės ir rizikos valdymo sistemoms taikomus minimalius reikalavimus draudikams ir jų vykdymo kontrolę bei draudimo paslaugų teikimo kokybės ir skaidrumo reikalavimus draudikams (informacijos atskleidimo ir elgsenos su klientais reikalavimai) ir jų vykdymo kontrolę. Tuo tarpu ***draudimo tarpininkams*** keliami *įėjimo į rinką reikalavimai (brokerių įmonių licencijavimas, brokerių kvalifikaciniai egzaminai), veiklos vykdymo reikalavimai (profesinės civilinės atsakomybės draudimo, atskiros banko sąskaitos) ir draudimo paslaugų teikimo kokybės reikalavimai (vartotojų informavimo ir poreikių nustatymo)(LB, 2015).*

Per pastaruosius penketą metų Lietuvos draudimo sektoriuje įvyko reikšmingi šio sektoriaus **struktūriniai ir veiklos pokyčiai**. Nuo 2008 m. iki 2012 m. „draudimo filialų rinkos užimama draudimo rinkos dalis išaugo nuo 25,4 iki 40,4 proc.“ (LB, 2012, p. 46). O 2013 m. susijungus 3 ERGO ne gyvybės draudimo įmonėms Baltijos šalyse, bei tęsiant draudimo veiklą Lietuvoje per naujai pervadintą „ERGO Insurance SE“ filialą, filialų užimama rinkos dalis padidėjo nuo 40 iki 49 proc. visos Lietuvos draudimo rinkos (LB, 2014). Taipogi itin reikšmingą įtaką draudimo sektoriui turėjo „2014 m. balandį Lenkijos draudimo bendrovei AB „PZU SA“, valdančiai 13,6 proc. Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos užimančios įmonės „PZU Lietuva“, įsigijus didžiausią (31,1 %) šios rinkos dalį užimančią draudimo bendrovę AB Lietuvos draudimas” (LB, 2014, p. 22). Padidėjusi ne gyvybės draudimo rinkos koncentracijai ateityje gali sumažinti konkurenciją tarp šios rinkos dalyvių. Todėl ateityje prižiūrint šias įmones, didesnis dėmesys bus skiriamas vartotojų apsaugai ir rinkos skaidrumo užtikrinimui. Taipogi Lietuvos bankui bus svarbu tinkamai įvertinti didžiųjų rinkos dalyvių mokumą, siekiant išvengti sisteminio pobūdžio krizės.

Lietuvos bankas kiekvienais metais atlieka po 2-4 **draudimo įmonių planinius patikrinimus**. Jų metu yra visapusiškai įvertinama draudimo įmonės veikla, tikrinama kaip draudimo įmonės laikosi įstatymų reikalavimų. *2013 m. atlikti du planiniai draudimo įmonių patikrinimai, o 2014 m. pirmąjį ketvirtį – vienas; Daugiausia dėmesio skirta draudimo įmonės sudaromų rezervų, t. y. draudimo techninių atidėjinių, pakankamumui, kitų su įmonės finansine padėtimi siejamų sričių ir įmonės valdymo sistemos kokybės vertinimui* (LB, 2014, p. 38). Pastarojo patikrinimo metu Lietuvos bankas nustatė daug draudimo įmonės veiklos trūkumų, teisės aktų pažeidimų ir skyrė įmonei 100 tūkst. Lt. baudą (LB, 2014).

Vienas iš svarbiausių draudimo rinkos stabilumo rodiklių – **mokumo koeficientas**, parodantys, ar draudimo įmonės turi pakankamai nuosavų lėšų nenumatytiems ir neįvertintiems nuostoliams padengti, 2014 m. pabaigoje, pasak Lietuvos banko, buvo pakankamai didelis – 2,4 (reikalaujama jog būtų didesnis nei 1) ir nuo 2009 m. sumažėjo 0,3 proc. p.; tačiau santykinė jo reikšmė – mokumo atsarga – buvo antra iš didžiausių per paskutinius 10 metų (LB, 2014, p. 6). Tuo tarpu draudimo įmonių valdomų techninių atidėjinių suma, Lietuvos banko duomenimis, 2014 m. padidėjo net 14,6

proc. Iš Lietuvos banko, kaip prižiūrėtojo, pusės tai atskleidžia jog mokumo rizika draudimo sektoriuje yra pakankamai gerai valdoma ir šiuo metu nėra didelio poreikio stiprinti šios rizikos valdymą.

Vertinant kitų draudimo rinkos dalyvių – **draudimo brokerių įmonių priežiūrą**, pažymėtina jog 2014 m. pabaigoje daugiau nei 92 proc. draudimo brokerių įmonių atitiko veiklos vykdymo normatyvus – minimalaus nuosavo kapitalo (18 760 eurų) ir profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sumos (1 250 618 eurų vienam draudžiamajam įvykiui ir 1 875 927 eurai visiems draudžiamiesiems įvykiams). Minėti normatyvų dydžiai nuo 2014 m. naujai įsigaliojo pakeitus draudimo tarpininkų normatyvų dydžius reglamentuojantį įstatymą. Vertinant draudimo brokerių priežiūrą 2012-2014 m. pastebima jog Lietuvos bankas nedaug užfiksuoja priežiūros metu aptiktų pažeidimų ir jie neapima daugiau nei 6% visų draudimo brokerio įmonių. Pagrindiniai užfiksuoti įstatymų pažeidimai dažniausiai būna dėl normatyvų nevykdymo arba informacijos klastojimo.

Lietuvos bankas, siekdamas įvertinti draudimo įmonės sąžiningai elgiasi su klientais bei tinkamai teikia jiems paslaugas, atlieka **draudimo rinkos tyrimus**. Vienas iš 2013 m. atliktų tyrimų, vertinančių gyvybės draudimo įmonių elgsenos, teikiant klientams gyvybės draudimo paslaugas, atskleidė, jog „draudimo įmonių konsultantai ne visais atvejais vykdo reikalavimus surinkti būtiną informaciją iš draudėjų“ (LB, 2013, p. 8), ypač vengia klausimų, susijusių su sutarties nutraukimu ar šios sutarties pažeidimu. Kitas Lietuvos banko 2014 m. atliktas tyrimas, vertinantis kliento rizikos ir tolerancijos lygio tikslų nustatymą investiciniame gyvybės draudime, atskleidė 27-iose draudimo sutartyse iš 82-ų grubius pažeidimus, pagal kuriuos, vartotojams buvo teikiamos investicinio gyvybės draudimo paslaugos neatsižvelgiant į jų poreikius. Šie tyrimai parodo, jog draudikų, teikiančių gyvybės draudimo paslaugas, teisinė atsakomybė už netinkamą elgseną su vartotojais nėra pakankamai griežtai reglamentuojama.

Kaip ir anksčiau buvo minėta, prie draudimo priežiūros priemonių tobulinimo prisidėjo nuo 2009 metų įgyvendinamos Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2009/138/EB dėl draudimo ir perdraudimo veiklos pradėjimo ir jos vykdymo (**Mokumas II)** nuostatos, kurios 2012 metų spalį buvo perkeltos į naujos redakcijos Draudimo įstatymą, pilnai įsigaliosiantį 2016 metų sausio 1 d. Naujoji „Mokumas II“ vertinimo sistema buvo sudaryta, atsižvelgiant į trijų pakopų sistemą (žr. 5 pav.).

1 pakopa	2 pakopa	3 pakopa
Kiekybiniai reikalavimai	**Kokybiniai reikalavimai**	**Atskleidimo reikalavimai**
• Nuosavas kapitalas • Techniniai atidėjiniai • Reikalavimai kapitalui • Turto vertinimas • Rizikos rūšys • Rizikos prielaidos ir matai • Rizikų priklausomybė • Skaičiavimo formulė • Vidinių modelių naudojimas	• Vidinė kontrolė • Rizikos valdymas • Korporatyvinis valdymas • Stres-testai • Reikalavimų kapitalui koregavimas	• Informacijos atskleidimas priežiūros institucijai • Viešas informacijos atskleidimas • Skaidrumas

Šaltinis: Lietuvos bankas (2015)

5 pav. „Mokumas II“ 3 pakopų struktūra

Naujame Draudimo įstatyme nustatyta, kad minimalaus kapitalo reikalavimas draudimo įmonėms, vykdančioms ne gyvybės draudimo veiklą, įskaitant priklausomas draudimo įmones turi būti 2 mln. 200 tūkst. eurų; draudimo įmonėms, vykdančioms gyvybės draudimo veiklą, įskaitant priklausomas draudimo įmones – 3 mln. 200 tūkst. eurų. Tarp kokybinių apribojimų, draudimo įstatyme reikalaujama, kad įmonės turėtų politikos aprašą, kuriame būtų aiškiai nustatyta vidaus kontrolės, vidaus audito, rizikos valdymo ir užsakomųjų paslaugų tvarka. Be to, draudimo ir perdraudimo įmonės savo rizikos vertinimo sistemoje, kaip neatsiejamą verslo strategijos dalį, turi nustatyti reguliarų bendrą mokumo poreikių vertinimą. Tuo pačiu, pagal naują draudimo įstatymą, reikalaujama, jog draudimo ar perdraudimo įmonė, vykdydama informacijos atskleidimo visuomenei reikalavimus, privalo parengti mokumo ir finansinės būklės ataskaitą ir ją paskelbti, atsižvelgiant į priežiūros institucijos teisės aktų reikalavimus (Lietuvos Respublikos Seimas, 2012).

Lietuvos bankas, savo oficialiame tinklapyje, pateikdamas naujos Mokumas II sistemos pokyčių vertinimą, pastebi, jog ši sistema, priešingai nei ankstesnioji – Mokumas I sistema, įpareigos draudikus ir perdraudimus turėti papildomai kapitalo dėl rinkos, kredito ir operacinės rizikos; įpareigos sukaupti minimalius kapitalo reikalavimus ir mokumo kapitalo reikalavimus atitinkančias sumas; pareikalaus jog draudikai nuolat vertintų ir valdytų riziką bei nustatytų kapitalo poreikį, labiau atsižvelgiant į ateities įvykius, naujus produktus ir galimas katastrofas. Taip pat „Mokumas II“ apims ir ankstyvojo įspėjimo sistemas – Stres-testus, kurie leis įvertinti draudimo įmonių veiklą nepalankiausiomis sąlygomis ir iš anksto jiems pasiruošti.

Ruošiantis **„Mokumas II“ įgyvendinimui,** nuo 2005 m. iki 2010 m. Lietuvoje buvo atliktos kiekybinio poveikio vertinimo studijos, kurių metu buvo testuojamas naujų reikalavimų poveikis draudimo įmonių kapitalui ir mokomo rodiklių skaičiavimo metodų tinkamumas. Atliktų testavimų

rezultatai parodė jog Lietuvoje testuoti draudikai pakankamai sėkmingai įgyvendintų naujus „Mokumas II“ reikalavimus ir gerokai viršytų naują mokumo rodiklį. O pagal paskutinės – penktos kiekybinio poveikio vertinimo studijos rezultatus buvo pasiūlyta keliems draudikams padidinti kapitalą 20 mln. Lt., siekiant atitikti naujus reikalavimus.

2013 m. buvo atliktas kitas „**Mokumas II“ testavimas,** kurį inicijavo EDPPI. Testavimo metu buvo vertinami draudimo įmonių kapitalo bei mokumo pokyčiai, pritaikius ilgalaikių garantijų priemones, skirtas trumpalaikių finansų rinkos svyravimų įtakai ilgalaikių draudimo produktų pasiūlai ir pelningumui sumažinti (LB, 2013, p. 42). Testo rezultatai parodė, jog Lietuvos draudimo įmonių kapitalo pakankamumo rodikliai, vertinti pagal skirtingus nepalankių ekonomikos sąlygų scenarijus, yra pakankami ir atitinka „Mokumas II“ reikalavimus.

Siekiant stiprinti draudimo priežiūros reglamentavimą ir perkelti „Mokumas II“ nuostatas į nacionalinę teisę, Lietuvos bankas 2014 m. priėmė šiuos tesės aktus: draudimo įmonių skaidraus, patikinimo ir apdairaus valdymo nuostatas; draudimo įmonių perspektyvinio rizikos vertinimo gaires; draudimo įmonių pasirengimo teikti prašymus dėl vidaus modelių gaires.

Draudimo įmonių skaidraus, patikimo ir apdairaus valdymo nuostatos. Šis, privalomojo pobūdžio teisės aktas apima 83 punktų nuostatas, kuriuose detalizuoti draudimo įmonės organizacinės struktūrai, rizikos valdymui, vidaus kontrolei taikomi reikalavimai, atlygio nustatymo politika bei papildomi reikalavimai draudimo grupėms.

Draudimo įmonių perspektyvinio rizikos vertinimo gairės. Dokumentas apima 30 įstatymo punktų, kuriuose yra aptartas valdybos vaidmuo, perspektyvinio rizikos vertinimo politika, dokumentacijos tvarkymas, vidaus apskaita, atskaitingumas priežiūros institucijai, bendro kapitalo poreikio vertinimas, atitiktis kapitalo ir techninių atidėjinių reikalavimams, nukrypimas nuo prielaidų skaičiuojant kapitalo mokumą, vertinimo periodiškumas ir kiti principai.

Draudimo įmonių pasirengimo teikti prašymus dėl vidaus modelių gairės. Šiose nuostatose yra detaliai pateikti pagrindiniai principai, kuriuos draudimo įmonė ar draudimo įmonių grupė turi atitikti, siekiant jog priežiūros institucija leistų joms taikyti vidaus modelį. Šiose gairėse taip pat yra pateiktas priežiūros institucijos vaidmuo, vertinant draudimo įmonių ar jų grupių vidaus modelius, apibrėžti priežiūros metodai (bendri patikrinimai, dokumentinė priežiūra ir kt.).

Naujoji „Mokumas II“ sistema vertinama kaip viena didžiausių reformų Lietuvos draudimo rinkai, kuri šiuo metu vertinama kaip maža (apima apie 3% finansų sektoriaus), besivystanti ir auganti rinka, iki šiol dar nepatyrusi rimtų sukrėtimų draudimo sektoriuje. Pilnai įgyvendinus naujus „Mokumas II" reikalavimus, draudimo įmonėse turėtų sustiprėti vidaus kontrolė bei rizikos valdymo veiksmingumas, padidėti draudėju pasitikėjimas draudimo įmonėmis bei tuo pačiu, draudikų veiklos skaidrumas. Tačiau viena iš Lietuvos mokslininkių – Stonkienė (2012) reikšmingai pastebi jog „Mokumas II“ sistema turi ir įgyvendinimo trūkumų: sudėtingi mokumo rodiklių skaičiavimai,

reikalaujantys profesinių įgūdžių (žmoniškųjų išteklių Lietuvoje stygius); brangūs ir dideli sistemos funkcionavimo ir diegimo kaštai ir neišbandytos ankstyvojo įspėjimo sistemos (p. 40). Šios kliūtys Lietuvoje bus vienos pagrindinių tiek trumpuoju, tiek vidutiniu laikotarpiu. Tačiau, nepaisant to, integravus „Mokumas II“ sistemą į nacionalinę teisę, ateityje bus sudarytos palankios sąlygos į Lietuvos draudimo rinką pritraukti stambias, gerai kapitalizuotas, atitinkančias mokumo reikalavimus bei turinčias gerai išvystytą įmonės valdymo ir vidaus kontrolės struktūrą, draudimo įmones.

Apibendrinant, verta paminėti jog dauguma Lietuvos draudimo rinkos dalyvių pasižymi pakankamai gerais mokumo bei ir kapitalo pakankamumo rodikliais, kurie atitinka naujausius „Mokumas II“ reikalavimus. Tad, šiuo atveju, Lietuvos banko priežiūra, vertinant draudimo rinkos dalyvių normatyvų vykdymą yra pakankama ir nereikalauja tobulinimo. Tuo tarpu didžiausios šiuo metu vyraujančios rizikos, kurios reikalauja tobulinti draudimo priežiūrą yra pakankamai didelė ne gyvybės draudimo rinkos koncentracija, tiesiogiai įtakojanti konkurencijos mažėjimą bei iš dalies vartotojų poreikius atitinkančio gyvybės draudimo paslaugų teikimas.

2.2.3. Vertybinių popierių sektoriaus priežiūra

Vertybinių popierių sektoriaus priežiūra, kurią nuo 2012 metų atlieka Lietuvos bankas, yra reglamentuojama šiais įstatymais: LR finansinių priemonių rinkų įstatymu, LR vertybinių popierių įstatymu, LR kolektyvinio investavimo subjektų įstatymu, LR informuotiesiems investuotojams skirtų kolektyvinio investavimo subjektų įstatymu, LR papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymu, LR pensijų kaupimo įstatymu, LR profesinių pensijų kaupimo įstatymu, LR kontroliuojančiųjų investicinių bendrovių įstatymu ir Lietuvos banko nutarimais.

Lietuvos bankas 2015 m. balandžio pradžioje atliko šių vertybinių popierių sektoriaus dalyvių priežiūrą: 11 finansų maklerio įmonių, 838 finansų maklerių, 6 finansų patarėjo įmonių, vertybinių popierių biržos AB „NASDAQ OMX Vilnius“, 4 užsienio reguliuojamos rinkos operatorių, turinčios teisę teikti paslaugas Lietuvoje, 18 licencijuotų valdymo įmonių, 3 investicinių bendrovių, Lietuvos centrinio vertybinių popierių depozitoriumo, 26 II pakopos pensijų fondų, 12 III pakopos pensijų fondų ir 48 emitentų, iš kurių 16 bendrovių yra įtrauktos į AB „NASDAQ OMX Vilnius“ oficialųjį prekybos sąrašą.

Pagal LR finansinių priemonių rinkų įstatymo 69 straipsnį, finansų priemonių rinkos priežiūros pagrindiniai tikslai, kurie pilnai atitinka TVPKO rekomendacijas, yra šie: sąžiningo, skaidraus ir efektyvaus finansinių priemonių rinkų veikimo užtikrinimas, investuotojų interesų apsauga ir sisteminės rizikos mažinimas.

Nuo 2012 m. pasikeitus finansų sektoriaus priežiūros modeliui, tuo pačiu pasikeitė ir skiriamas dėmesys vertybinių popierių sektoriaus priežiūrai. Išnagrinėjus Lietuvos banko metinių ataskaitų (2012

m. ir 2013 m.), finansinio stabilumo apžvalgų (2012-2014 metų), Lietuvos banko pranešimų Lietuvos Respublikos Seimui (2012-2014 m.) bei buvusios vertybinių popierių komisijos 2009-2011 metų veiklos ataskaitų struktūrą, pastebima jog sumažėjo priežiūros institucijos skelbiamos informacijos, apie vertybinių popierių priežiūros veiklą, kiekis bei pasikeitė jos pateikimo pobūdis. Daugiau dėmesio ataskaitose šiuo metu skiriama finansų priemonių rinkos dalyvių veiklos pokyčiams bei pagrindiniams rinkos įvykiams. Atsisakyta skelbti informaciją apie tam tikrus atliktus priežiūros veiksmus (planinius patikrinimus). Pasigendama bendro pobūdžio informacijos, apie pagrindines vertybinių popierių sektoriaus problemas ir tobulinimo kryptis, kuri būdavo anksčiau skelbiama vertybinių popierių komisijos iniciatyva. Pastarosios informacijos pateikimas visuomenei galėtų padidinti priežiūros institucijos skaidrumą, kuris yra vienas svarbiausių priežiūros struktūrai keliamų reikalavimų. Tuo pačiu, tai galėtų paskatinti diskusijas visuomenėje dėl vertybinių popierių priežiūros tobulinimo.

Lietuvos bankas, vykdamas **valdymo įmonių** priežiūrą, atlieka jų licencijavimą, užtikrina jog šios įmonės būtų sukaupusios pakankamai kapitalo galimiems veiklos nuostoliams kompensuoti, vertina jų veiklą, užtikrina jog šios įmonės laikytųsi informacijos atskleidimo reikalavimų bei inicijuoja šių įmonių patikrinimus. Valdymo įmonių kapitalo pakankamumo normatyvas nuo 2012 m. IV ketv. iki 2014 m. IV ketv. sumažėjo 1,2 proc. p. Tam įtakos turėjo sumažėjęs šių įmonių turtas (16,8 proc.). Tačiau kapitalo pakankamumo dydį 2014 IV ketv. atitiko visos valdymo įmonės bei jis išliko gan aukštas (3,2 proc.) ir viršijo nustatyta 1,0 proc. ribą. Nuo 2012 m. IV ketv. iki 2014 m. IV ketv. Lietuvos bankas nepriėmė jokių sprendimų dėl licencijų sustabdymo ar jų panaikinimo, kurie būtų susiję valdymo įmonių veiklos pažeidimais. Be to, dauguma valdymo įmonių ir kitų kolektyvinio investavimo subjektų analizuojamu laikotarpiu veiklą vykdė skaidriai ir pelningai, nepaisant to jog sumažėjo į juos investuojančiųjų dalyvių skaičius. Taip pat verta paminėti, jog nuo 2012 m. buvo sustiprintas valdymo įmonių veiklos organizavimas, Lietuvos bankui paskelbus naujas taisykles dėl valdymo įmonių veiklos organizavimo ir vykdymo. Pagal šias taisykles valdymo įmonės buvo įpareigotos atnaujinti vidaus kontrolės ir rizikos valdymo procedūras, sandorių su susijusiais asmenimis valdymo politiką, interesų konfliktų valdymo ir vengimo politiką, investicinių sprendimų vykdymo politiką ir kitas veiklos organizavimo sritis.

Nuo 2012 m. keitėsi ir tobulėjo **kolektyvinio investavimo subjektų** (valdymo įmonių, investicinių bendrovių ir investicinių fondų) veiklos ir priežiūros teisinis reglamentavimas. 2012 m. liepos 20 d. įsigaliojo naujos kolektyvinio subjektų rizikos valdymo ir vertinimo taisyklės, kuriose yra išsamiai išdėstomi nauji prisiimtos rizikos apimties skaičiavimo reikalavimai naudojant skirtingus metodus. Taip pat reglamentuojama nauja išvestinių finansinių priemonių, kuriomis prekiaujama už reguliuojamos rinkos ribų, vertinimo tvarka. Pagal naujas taisykles, kolektyvinio investavimo subjektai yra įpareigoti reguliariai atlikti testavimą nepalankiausiomis sąlygomis, pasitelkus VaR metodą. Nuo 2014 m. nagrinėjamas tesės aktas buvo papildytas detaliau aprašant su finansiniu užstatu susijusios

rizikos valdymą bei sandorio šalies rizikos ir emitento rizikos valdymą. Naujai pasikeitusios taisyklės įpareigoja įmonės, veikiančias pagal kolektyvinio investavimo subjektų įstatymą, iš naujo perskaičiuoti kapitalo pakankamumą pagal naujai įsigaliojusius rizikos vertinimo metodus bei iš naujo įvertinti riziką, susijusią su investavimu ar įmonės valdymu.

Taipogi, reikšminga paminėti, jog nuo 2012 m. pirmą kart įteisintos **finansų maklerio įmonių ir investicinių bendrovių** darbuotojų atlyginimo politikos reikalavimų nuostatos, pagal kurias, įstatyme minimi finansų rinkos dalyviai, buvo įpareigoti parengti, patvirtinti ir įgyvendinti atlyginimų politiką pagal nustatytus reikalavimus bei atskleisti Lietuvos bankui ir visuomenei kaip jos laikomasi. Naujai įtvirtintuose reikalavimuose taip pat yra nustatyti kintamo ir pastovaus atlyginimų dalies formavimo rėmai, kurie skatina įmonės valdytojus susilaikyti nuo neatsakingos premijavimo politikos, neatsižvelgiant į prisiimamą riziką. O tai buvo vienas iš pagrindinių veiksnių lėmusių pastarąją finansinę krizę.

2013 liepą buvo priimtas ir įsigaliojo kitas svarbus įstatymas – LR informuotiesiems investuotojams skirtų kolektyvinio investavimo subjektų įstatymas (IIKISĮ). Pirmiausia, šiuo įstatymu buvo panaikinta „profesionalaus investuotojo“ sąvoka ir vietoj jos įtvirtinta „informuotojo investuotojo“ sąvoka, kuri apima profesionalius investuotojus ir profesionalaus investuotojo statuso neturinčius fizinius asmenis, kurie yra patvirtinę informuotojo investuotojo statusą ir atitinka bent vieną iš IIKISĮ kriterijų: investuoja už nemažiau kaip 125 000 eurų ar ekvivalentišką sumą užsienio valiuta arba pagal IIKISĮ teikianti finansines paslaugas įmonė yra įvertinusi šio asmens žinias investavimo srityje ir tai patvirtinusi. Vertinant iš priežiūros srities, atkreiptinas dėmesys, jog kolektyvinio investavimo subjektams, veikiantiems pagal IIKISĮ, lyginant su tais kurie veikia pagal kolektyvinio investavimo subjektų įstatymą, yra sutrumpintas licencijavimo procesas (sumažintas sąrašas dokumentų, reikalingų licenciją gaut ir sutrumpintas laikotarpis iki 3 mėn. per kurį (ne)išduodamas veiklos leidimas), sumažinti reikalavimai vertinant ir apskaičiuojant kapitalą bei panaikintas kapitalo pakankamumo reikalavimas, sumažinti informacijos atskleidimo reikalavimai. Taipogi, Lietuvos banko atliekama pagal IIKISĮ veikiančių įmonių priežiūra yra daugiau sutelkta ne į visos įmonės infrastruktūros priežiūrą, o tik į įmonės valdytojų (akcininkus, vadovus) priežiūrą: interesų konfliktų valdymą, investuotojų atrankai keliamus reikalavimus, rizikos valdymą ir vidaus kontrolės esminių funkcijų įgyvendinimą ir kt. (LB, 2013). Šiuo metu tai viena iš didžiausių Lietuvos iniciatyvų, siekiant pritraukti užsienio investicijas bei skatinti ekonomikos plėtrą. Tačiau ateityje bus reikalinga tobulinti „informuotojo investuotojo“ apibrėžimą bei griežčiau reglamentuoti kriterijus, pagal kuriuos yra suteikiamas šis statusas investuotojui, nes šiuo metu kyla rizika, jog „informuotojo investuotojo“ statusas gali būti netinkamai suteiktas per susijusias šalis.

Finansų maklerio įmonių priežiūrą. Lietuvos bankas, atlieka jų priežiūrą šiais būdais: išduoda, sustabdo ir panaikina licencijas, inspektuoja, vertina jų finansinę būklę, prižiūri jog įmonės

būtų sukaupusios pradinį kapitalą ir atitiktų kapitalo pakankamumo bei kitus teisės aktuose nustatytus reikalavimus. Nuo 2014 m. finansų maklerio įmonėms pradėtas taikyti 8 proc. kapitalo pakankamumo normatyvas pagal KPR IV paketą. Finansų maklerio įmonėms taip pat taikomas minimalaus pradinio kapitalo reikalavimas (A kategorijos finansų maklerio įmonėms – 730 000 Eurų, B kategorijos – 125 000 Eurų, C kategorijos – 50 000 Eurų). Visos finansų maklerio įmonės 2014 IV ketv. vykdė nustatytus kapitalo reikalavimus (LB, 2014). Lietuvos bankas jau nuo 2014 m. pradžios nebeskelbia finansų maklerio įmonių kapitalo normatyvo konkretaus dydžio, tačiau nuo 2012 m. I ketv. iki 2013 m. IV ketv., pagal senus kapitalo pakankamumo taisyklių reikalavimus, šis rodiklis gan stipriai buvo sumažėjęs. Vienas iš veiksnių, lėmusių šio rodiklio sumažėjimą, buvo finansų maklerio įmonių siekis prisitaikyti prie 2012 m. naujai įsigaliojusių rizikos vertinimo taisyklių. Nepaisant to, Lietuvos bankas turėtų griežčiau kontroliuoti finansų maklerio įmonių kapitalo pakankamumo mažėjimą, įvesdamas papildomus normatyvus, kiek šis rodiklis galėtų būti mažinamas per metus.

Taipogi, vertinant reglamentavimo pokyčius, nuo 2012 m. buvo patvirtintos naujos finansų maklerio įmonių veiklos organizavimo taisyklės, pagal kurias šios įmonės buvo įpareigotos sustiprinti vidaus kontrolę ir rizikos valdymą; taip pat taisyklėse detaliau aprašyti klientų finansinių priemonių ir piniginių lėšų saugojimo taisyklės, interesų konfliktų valdymo ir vengimo politika bei kitos svarbios veiklos organizavimo nuostatos.

II ir II pakopos pensijų fondų priežiūra. Lietuvos bankas, visų pirma išduoda licencijas įmonėms, užsiimančioms pensijų fondų veikla; prižiūri jog būtų laikomasi kapitalo pakankamumo reikalavimų, pradinio kapitalo ir grynųjų aktyvų apskaičiavimo tvarkos reikalavimų, informacijos atskleidimo reikalavimų; vertina jų finansinę būklę, atlieka inspektavimus ir kt. Pagrindinis dėmesys, atliekant pensijų fondų priežiūrą yra siekis užtikrinti jog šių paslaugų vartotojams būtų tinkamai atskleista informacija ir teikiamos paslaugos atitiktų jų lūkesčius. Siekiant tobulinti informacijos atskleidimo reikalavimus ir pensijų fondų licencijavimą, nuo 2012 m. įsigaliojo pakeistos pensijų fondo taisyklių rengimo, keitimo ir tvirtinimo nuostatos. Šiose taisyklėse taip pat yra aiškiau reglamentuotos nuostatos, apimančios pensijų kaupimo sutartyje pateikiamą informaciją, kuri yra ypač svarbi vartotojui. Tuo tarpu tobulinant pensijų fondų priežiūrą, 2013 m. buvo "parengta metodika, reglamentuojanti pensijų kaupimo bendrovių prašymų suteikti leidimą dėl didesnio limito pensijų fondo turto investicijoms į vieno emitento išleistus ar (ir) garantuotus vertybinius popierius nagrinėjimo tvarką" (LB, 2013, p. 34). Taip pat nuo 2015 metų kovo Lietuvos bankas tapo Tarptautinės pensijų priežiūros organizacijos nariu. Ši organizacija jungia privačių pensijų sistemų prižiūrėtojus. O Lietuvos bankui ši narystė sustiprins bendradarbiavimą su kitų šalių pensijų sistemų priežiūros institucijomis.

Emitentų priežiūra. Lietuvos bankas, vykdydamas emitentų priežiūrą, siekia užtikrinti jog emitentai tinkamai atskleistų po prekybinę ir prieš-prekybinę informaciją bei kitą svarbią

investuotojams informaciją, kaip to reikalauja įstatymai, bei tinkamai pateiktų finansines ataskaitas, remiantis tarptautiniais finansinės atskaitomybės standartais. Lietuvos bankas, 2013 metų balandžio mėnesio pranešime, pateiktame Lietuvos Respublikos Seimui, aprašo naujausius emitentų priežiūros ir reguliavimo pokyčius: *Emitentų priežiūros praktikoje pradėti taikyti rizikos vertinimu pagrįstos priežiūros principai. Parengta nauja Emitentų reglamentuojamos informacijos ir jos viešo atskleidimo planinių tikrinimų, pagrįstų rizikos vertinimu, atrankos metodika, patobulinta bendrovių, sudarančių finansines ataskaitas pagal tarptautinius apskaitos standartus, atrankos metodika. Be to, emitentų veiklos reguliavimo srityje buvo rengiamasi įgyvendinti Prospekto, kuris turi būti skelbiamas, kai vertybiniai popieriai siūlomi visuomenei ar įtraukiami į prekybos sąrašus, direktyvą ir Direktyvą 2004/109/EB dėl informacijos apie emitentus, kurių vertybiniais popieriais leista prekiauti reguliuojamoje rinkoje, skaidrumo reikalavimų suderinimo (p. 34).* Prospekto direktyvos nuostatos Lietuvoje pilnai įsigalios nuo 2016 m. pradžios, papildydamos vertybinių popierių prospekto rengimo, tvirtinimo ir viešo informacijos atskleidimo taisykles. Vertybinių popierių prospektas atskleidžia svarbią informaciją apie emitento finansinę būklę, jo turimus vertybinius popierius ir kt. Įsigaliojus pakeitimams bus išspręstos tokios pakankamai ilgai išlikusios reguliavimo problemos kaip prospekte pateikiamos informacijos išsamumo ir tinkamumo stygius, šios informacijos kokybės ir kiekybės nepakankamumas ir teisinio aiškumo trūkumas.

Stiprinant **prekybos finansinėmis priemonėmis priežiūrą**, Lietuvos bankas *2012 m. patobulino automatizuotą piktnaudžiavimo vertybinių popierių rinkoje signalų generavimo sistemą, kuri leidžia pagal iš anksto nustatytus parametrus iš didžiulio kiekio sandorių ar pavedimų duomenų nustatyti 11 nesąžiningos prekybos vertybiniais popieriais požymių, iš jų – uždarymo kainos žymėjimą, prekyba su savimi, pavedimų teikimą neketinant jų įgyvendinti, aktyvios prekybos įspūdžio sudarymą, pasinaudojimą viešai neatskleista informacija ir kt.* (LB, 2012). Taip pat Lietuvos bankas, siekdamas gerinti AB NASDAQ OMX Vilnius biržoje prekiaujamų akcijų rinkos skaidrumą, 2014 m. atliko tyrimą, kurio metu buvo vertinamas pasinaudojimo viešai neatskleista informacijos mastas 2008-2013 metais. Atlikus tyrimą, buvo nustatyta, jog „tiriamuoju laikotarpiu rinkos skaidrumas padidėjo 37 proc. (grąžų tyrimo atveju) ir 40 proc. (apyvartų tyrimo atveju)“ (LB, 2014, p. 10). Lietuvos banko nuomone, tokį reiškinį lėmė pasibaigusi ekonominė ir finansinė krizė, gerėjantys įmonių veiklos rezultatai bei nuo 2009 m. padidintos baudos už piktnaudžiavimą rinka (nuo 5000 Lt iki 60 000 Lt) (p.10). Taip pat pažymėtina jog Lietuvos bankas, atlikdamas prevencinę funkciją, informaciją apie pažeidėjus, jų padarytą žalą ir jiems paskirtas baudas skelbia viešai.

Pažymėtina, jog baudžiamoji ir administracinė atsakomybė už **piktnaudžiavimą rinką** nuo 2014 m. Lietuvoje sugriežtėjo, ES pradėjus taikyti naujai priimtą Piktnaudžiavimo rinką reglamentą Nr. 596/2014 ir direktyvą (Nr. 2014/57/ES) dėl baudžiamųjų sankcijų už manipuliavimą rinkoje, kuri pilnai įsigalios nuo 2016 m. Nuo šiol, pagal Piktnaudžiavimo rinką reglamentą, už draudimų

piktnaudžiauti rinka pažeidimus fiziniams asmenims bus skiriama iki 5 mln. eurų administracinė bauda, o juridiniams asmenims – iki 15 mln. eurų bauda arba 15 proc. bendros juridinio asmens metinės apyvartos; o įgyvendinus direktyvą – už manipuliavimą rinka būtų skiriama mažiausiai 4 metų laisvės atėmimo bausmė (Balčiūtė, 2014). Lietuvos banko priežiūros tarnybos vyriausiosios juriskonsultės Fruzerovos (2014) teigimu, šios baudos (įteisintos Reglamente Nr. 596/2014) yra nustatytos per didelės, neatsižvelgiant į Lietuvos finansinių priemonių rinkos dydį, pažeidimų mastą ir investuotojų finansines galimybes. Galima sutikti su šia autorės nuomonę, teigiant jog taikomų baudų už piktnaudžiavimą rinka didinimas turėtų būti proporcingai didinamas, atsižvelgiant į šalies ekonomikos augimo ar finansinių priemonių rinkos augimo tempus. Taipogi verta akcentuoti, jog šiuo metu Lietuvoje nėra pastebima ryškių požymių, parodančių piktnaudžiavimo rinka didėjimą. Tačiau tikimasi, jog ateityje šių naujų baudžiamųjų priemonių įteisinimas atliks prevencinę funkciją ir didins rinkos skaidrumą.

Stiprinant Lietuvos **finansinių priemonių rinkos reguliavimą**, 2014 m. ES buvo priimta vienas svarbiausių teisinių dokumentų šioje srityje – antroji finansinių priemonių rinkų direktyva Nr. 2014/65/ES (MiFID II). Ši direktyva nustato visos finansų rinkos teisinį reguliavimą, apimanti finansų rinkų infrastruktūrą, finansinių paslaugų teikimą ir jo priežiūrą bei reikalavimus rinkos skaidrumui užtikrinti. Tarp naujausių priežiūros taisyklių, kurios Lietuva šiuo metu ketina įgyvendinti, integruojant MiFID II direktyvą į nacionalinę teisę, verta paminėti: *informacijos atskleidimo reikalavimų taikymas papildomiems finansų rinkų produktams (obligacijoms, taršos leidimams, išvestinėms finansinėms priemonėms ir kt.); investicinių įmonių vadovams taikomų valdymo reikalavimų griežtinimas; lėšų arba finansinių priemonių tvarkymo ir saugojimo reikalavimų pakeitimai; apsaugos, teikiant investicines paslaugas ne mažmeniniams klientams, didinimas; nauji informacijos atkleidimo reikalavimai prekybos vietoms; nauji įgaliojimai priežiūros institucijai, reikalaujant iš asmenų atskleisti informaciją apie turimas jų pozicijas dėl išvestinių finansinių priemonių ar apyvartinių taršos leidimų; priežiūros institucijos intervenciniai veiksmai, atliekant investicinių finansinių priemonių pozicijų mažinimą* (Baublytė ir Narvydas, 2013, p 1-2). MiFID II direktyvos įgyvendinimas skatina Lietuvą neatsilikti nuo finansų rinkų globalizacijos, integracijos bei jų struktūrinių pokyčių, diegiant naujausią priežiūros praktiką, pritaikytą prie naujų bei kompleksinių finansinių produktų funkcionavimo.

Lietuvos bankas, siekdamas skatinti atsakingą finansinių paslaugų vartojimą, pastaraisiais metais įgyvendino vieną svarbių iniciatyvų – **finansinio švietimo stiprinimas**. 2013 m. finansinis švietimas buvo nustatyta kaip prioritetinė Lietuvos banko sritis, įteisinus Finansinio švietimo koncepciją (LB, 2014). Lietuvos bankas tais pačiais metais pristatė ir visuomenei pateikė interneto svetainę „Pinigų bitė“, kuri skelbia nešališką ir patikimą informaciją gyventojams apie finansų planavimą ir tvarkymą (LB, 2014). Taip pat 2014 m. buvo vykdyta Lietuvos banko surengta akcija

„Nepaslysk ant paskolos“ , kurios metu „bendradarbiaudamas su informaciniais partneriais, skelbė su skolinimosi problemomis susijusią informaciją, rengė laidas, teikė patarimus tiems, kurie svarsto skolintis ar bando ištrūkti iš užburto skolų rato (LB, 2014, p. 36). Pažymėtina, jog finansinis švietimas atlieka prevencinę finansų sektoriaus priežiūros funkciją bei tuo pačiu gerina verslo elgsenos priežiūrą. Tačiau finansinio švietimo iniciatyva, laiko požiūriu, buvo pakankamai vėlai pristatyta visuomenei, todėl šiuo metu dar nėra įgijusi ryškių kontūrų ir struktūros, bei apjungia pakankami mažą dalį žmonių, stokojančių finansinio raštingumo žinių ir įgūdžių.

Lietuvos bankas taip pat sugriežtino **informacijos atskleidimo reikalavimus** finansinėms įstaigoms, teikiančioms ar ketinančioms teikti investicinius produktus, skolos vertybinius popierius (kurie nėra draudžiami pagal LR indėlių ir įsipareigojimų draudimo įstatymą) ar kreditavimo produktus (išskyrus kreditus), 2012 m. įteisinus informacijos apie finansinius produktus teikimo Lietuvos bankui tvarkos aprašą. Pagal šias taisykles, finansinės įmonės, kurios pradeda platinti ar keičia anksčiau įdiegtą finansinį produktą, privalo informuoti apie tai Lietuvos banką pagal taisyklėse nurodytą turinį. Tai vienas iš svarbesnių įvykusių pokyčių tiek finansų priemonių rinkoje, tiek visame finansų sektoriuje. Pagal naujas taisykles, Lietuvos bankas iš anksto galės identifikuoti galimai rizikingus finansinius produktus finansų sektoriuje ir imtis priemonių, jog šie produktai neišplistų.

Pastaraisiais metais Lietuvos ekonomikai pradėjus augti, tuo pačiu pradėjo plėtotis ir vertybinių popierių sektorius. Nuo 2011 m. pastebimas vertybinių popierių rinkos kapitalizacijos kasmetinis augimas. O nuo 2010 m. iki 2013 m. 29, 2 proc. padidėjus II pakopos pensijų fondų turtui, finansinių priemonių rinka išsiplėtė ir nuo 2013 m. užėmė 8,1 proc. viso finansų sektoriaus. Vykstant šiems pokyčiams, Lietuvos bankas 2012-2014 m. ne tik prižiūrėjo kaip laikosi vertybinių popierių sektoriaus dalyviai nustatytų veiklos vykdymo normatyvų, bet ir stiprino šio sektoriaus dalyvių rizikos valdymo politiką, vidaus kontrolę ir darbuotojų atlygio nustatymo politiką, užtikrino tinkamą investuotojų interesų apsaugos praktiką ir gerino jos reglamentavimą. Taip pat nuo 2009 m. iki 2014 m. Lietuvoje griežtėjo piktnaudžiavimo rinka reglamentavimas, buvo patobulintos piktnaudžiavimo rinka aptikimo priemonės, didėjo akcijų rinkos skaidrumas, buvo stiprinama emitentų priežiūros praktika bei patobulinti informacijos atskleidimo reikalavimai.

Išnagrinėjus Lietuvos banko viešai skelbiamą informaciją apie vertybinių popierių rinkos dalyvių veiklą bei išanalizavus vertybinių popierių rinkos reguliavimo pokyčius, galima apibendrinti, jog šiuo metu vertybinių popierių sektoriuje nebuvo aptikta reikšmingų rizikų, kurios įtakotų tiek šio sektoriaus, tiek finansų sistemos stabilumą. Tačiau ekonomikos augimo metu ir toliau būtina tobulinti vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą. Pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas vartotojų apsaugos stiprinimui ir naujų finansinių produktų priežiūrai.

Apibendrinant, verta paminėti, jog Lietuvos kredito sektorius, draudimo sektorius ir vertybinių popierių sektorius skiriasi tiek savo struktūra, tiek reguliavimo pobūdžiu, tiek kitais aspektais. Todėl kiekvienam iš šių sektorių reikalinga skirtinga priežiūra. Šiuo metu Lietuvos bankas, kaip priežiūros institucija, tiek pagal priežiūros modelį, tiek pagal organizacinę struktūrą, tiek pagal įgyvendinamus BBPK suformuluotus efektyvios bankų priežiūros principus, tarptautinius draudimo priežiūros principus ir tarptautinius vertybinių popierių priežiūros principus atitinka aukščiausius priežiūros institucijai keliamus standartus. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog vykstant esminiams tarptautinės ir nacionalinės reguliavimo aplinkos pasikeitimams, Lietuvos bankui pavyko tuo pačiu ir sustiprinti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūrą ir išlaikyti šio sektoriaus augimą.

Tačiau yra ir kita medalio pusė: centralizuotas Lietuvos banko priežiūros modelis skatina daugiau priežiūrą sutelkti į sistemiškai svarbų kredito įstaigų sektorių, santykinai mažiau dėmesio skiriant kitų sektorių priežiūrai. Taipogi yra tobulintina makroprudencinė politika Lietuvoje: turėtų būti aiškiau suformuluoti makroprudencinės politikos uždaviniai, kurių siekiama, bei įteisinti šių uždavinių įgyvendinimą atspindintys rodikliai. Taip pat makroprudencinė politika turi būti labiau plėtojama draudimo ir vertybinių popierių sektoriuose.

Pastaraisiais penketa metų vykstantys tarptautiniai reguliavimo aplinkos pokyčiai žymia dalimi pakeitė riziką ribojančią priežiūros praktiką Lietuvoje: ji tapo daugiau orientuota į ateitį, į kompleksinį rizikų vertinimą ir ribojimą, tvarią atlygio nustatymo politiką įmonėse bei didesnį atskaitingumą už riziką ribojančios politikos įgyvendinimą. Tačiau riziką ribojančios priežiūros tobulinimas yra neužbaigtas: yra didelis poreikis pertvarkyti kredito unijų organizacinį ir veiklos modelį, susiprinti jų kapitalo bazę, taip pat iš dalies yra tobulintinas vartojimo kredito davėjų ir finansų maklerio įmonių rizikos valdymo praktika.

Apibendrinant paslaugų teikimo priežiūrą Lietuvoje, kuri tiesiogiai susijusi su vartotojų apsaugos įgyvendinimu, pastebima jog per pastaruosius penketą metų daugumai finansinių įstaigų buvo pakeisti ir sugriežtinti informacijos atskleidimo reikalavimai, patobulinta piktnaudžiavimo rinka aptikimo sistema, sugriežtinta interesų konfliktų valdymo politika įmonėse, užtikrintas pakankamas finansinių paslaugų prekybos skaidrumas bei pakankama vartotojų apsauga nuo nesąžiningos finansinių įstaigų praktikos. Tačiau buvo aptikta ir tobulintinų paslaugų teikimo priežiūros sričių. Visų pirma, pastebima jog tik iš dalies atitinka vartotojų poreikius, tokios palaugos kaip TPVCAPD draudimas, Kasko draudimas, būsto kredito paslaugos bei vartojimo kredito paslaugos. Taipogi tik iš dalies finansų sektoriuje veikiančios įstaigos laikosi informacijos atskleidimo reikalavimų (informacija apie produktą yra aiški, pakankama, išsami ir neklaidinanti vartotojų), teikdamos tokias paslaugas, kaip vartojimo kreditai, investicinis gyvybės draudimas. Būtinas tolimesnis šių paslaugų teikimo priežiūros reglamentavimo tobulinimas.

3. LIETUVOS FINANSŲ SEKTORIAUS PRIEŽIŪROS TOBULINIMO GALIMYBIŲ EKSPERTINIS VERTINIMAS

3.1. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo galimybių ekspertinio vertinimo metodologija

Tyrimo problema: ar šiuo metu yra pakankamas Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimas?

Tyrimo tikslas*:* įvertinti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūros, riziką ribojančios priežiūros ir verslo elgsenos (paslaugų teikimo) priežiūros tobulinimo poreikį.

Tyrimo hipotezė:

$\boldsymbol{H_1}$**-** tyrime išskirti Lietuvos banko priežiūros struktūrai keliami reikalavimai yra vertinami kaip pakankamai aukšti;

$\boldsymbol{H_2}$**-** Lietuvos draudimo įmonių priežiūra, nepaisant Mokumas II direktyvos įgyvenimo, yra tobulintina;

$\boldsymbol{H_3}$ **–** nėra didelio poreikio tobulinti vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą;

***Tyrimo uždaviniai*:**

1. Nustatyti kokios priemonės pagerintų Lietuvoje veikiančių bankų, gyvybės ir ne gyvybės draudimo įmonių ir finansinių priemonių rinkos dalyvių priežiūrą;
2. Nustatyti ar Lietuvos banko priežiūros struktūrai keliami reikalavimai yra tobulintini;
3. Nustatyti kokios Lietuvoje teikiamos kredito įstaigų, draudimo įmonių ir finansinių priemonių rinkų paslaugos neatitinka sąžiningo elgesio su vartotojais principų.

Tyrimo metodai: Tyrimui atlikti buvo pasirinktas ekspertinio vertinimo metodas. Ekspertas – kompetentingas asmuo, turintis specialios profesinės patirties ir pakankamai išmanantis tiriamą problemą (Tidikis, 2003). Ekspertų vertinimai, pasak Tidikio (2002) yra plačiai naudojami prognozuojant tolesnį procesą, įvertinant kitais metodais gautus duomenis, siekiant mokslinio objektyvumo (p. 515).

Ekspertų kompetentingumo rodikliai, pasak Tidikio (2003) yra pareigybinė padėtis, mokslinis laipsnis, tam tikro mokslinio ir praktinio darbo stažas (p. 517). Todėl atrenkant ekspertus buvo keliami šie reikalavimai: darbo patirtis riziką ribojančios priežiūros ar paslaugų teikimo priežiūros srityje, ne mažiau nei 5 metai; darbo pobūdis: visų trijų finansų sektorių finansinis ir veiklos vertinimas ir analizė; vadovaujančios pareigos (skyriaus arba padalinio vadovas); mokslinis laipsnis ne žemesnis nei aukštasis.

Ekspertinės informacijos gavimui pasirinktas anketinės apklausos metodas. „Anketinė apklausa yra standartizuotas metodas su griežtomis taisyklėmis; anketą sudaro grupė tarpusavyje susijusių

klausimų, į kuriuos reikia gauti apklausiamų asmenų (respondentų) atsakymus; pati anketa griežtos formos neturi“ (Augustinaitis ir kt., 2009, p. 191).

Anketinės apklausos pagrindinis tikslas – papildyti ir pagilinti ankstesnėse darbo dalyse išskirtas įžvalgas apie finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo problemas ir kryptis.

Pasirengimas atlikti anketinę apklausą

Prieš pradedant sudarinėti anketinę apklausą, buvo surengtas susitikimas su vienu iš Lietuvos banko Priežiūros tarnybos padalinio vadovu, siekiant daugiau sužinoti apie Lietuvos banko Priežiūros tarnybos veiklą ir organizacinę struktūrą. Tam buvo naudojamas mokslinis metodas – pusiau struktūrizuotas pokalbis. Metodo esmė: ekspertui buvo parinkti iš anksto suformuluoti klausimai į kuriuos ekspertas galėjo pasirinktinai atsakinėti, tuo pačiu buvo užduoti ir papildomi klausimai, priklausomai nuo ankstesnių eksperto atsakytų klausimų. Tuo buvo siekiama įgauti daugiau lankstumo, nei užduodant interviu klausimus. Naudojant šį metodą, priešingai nei naudojant struktūrizuoto interviu metodą, atsakymai nebuvo įrašinėjami į diktofoną, siekiant iš eksperto išgauti daugiau objektyvios informacijos. Taip pat Lietuvos banko Priežiūros tarnybos padalinio vadovui buvo pristatytas planuojamos anketinės apklausos tikslas ir aktualumas, tačiau nebuvo pristatyti konkretūs anketos klausimai. Tai padėjo įvertinti eksperto požiūrį į tyrimą ir jo kompetenciją.

Apklausius ekspertą, sužinota kaip Lietuvos banko Priežiūros tarnybos departamente dirbantys darbuotojai yra pasiskirstę pagal kompetenciją. Sužinota, jog nuo 2012 m. įvykus Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros pertvarkai, daugeliui Lietuvos banko Priežiūros tarnybos departamente dirbančių darbuotojų pradėta plėsti kompetenciją, siekiant jog kiekvienas iš jų gerai nusimanytų visų trijų sektorių priežiūrą. Taip pat, nuo tų pačių metų, buvo atskirtos riziką ribojanti priežiūra nuo paslaugų teikimo priežiūros, įkuriant viename pastate du atskirus padalinius. Tai apsunkino patį tyrimą, kadangi kiekviename atskirame padalinyje dirbantys ekspertai labiau specializavosi į konkrečios priežiūros funkcijos – riziką ribojančios priežiūros ar paslaugų teikimo priežiūros, įgyvendinimą. Tačiau, pažymėtina, jog tarp padalinių buvo užtikrinamas bendradarbiavimas, koordinavimas ir informacijos keitimasis. Šią funkciją atliko padalinių ir skyrių vadovai. Todėl, atsižvelgiant į tai, buvo nustatyta jog iš visų Lietuvos banko priežiūros Tarnyboje dirbančių specialistų, yra pakankami nedaug, tinkančių atlikti anketinę apklausą ir turinčių sukaupę pakankamai žinių apie riziką ribojančią priežiūrą ir apie verslo elgsenos priežiūrą, vienu metu. Buvo nustatyti trys tokie specialistai. Jie atitiko visus ekspertų kompetentingumo rodiklius, anksčiau paminėtus metodologijoje. Iš šių ekspertų tik du pilnai užpildė anketą. Anketa buvo siųsta elektroniniu paštu.

Taipogi papildomai buvo atrinkti keturi specialistai iš riziką ribojančios departamento ir keturi ekspertai iš finansinių paslaugų ir rinkų priežiūros departamento. Visiems buvo siųsta anketa elektroniniu paštu. Iš tokių specialistų, užpildė tik vienas iš riziką ribojančios departamento, atitinkantis darbe paminėtus ekspertų kompetentingumo rodiklius. Pažymėtina, jog šis ekspertas

užpildė tik tuos klausimus, kurie buvo susiję su jo kompetencija. Todėl atsižvelgiant į tai buvo du kartus skaičiuojamas ekspertų suderinamumas, siekiant į suderinamumo skaičiavimą neįtraukti neatsakytų klausimų.

Anketinė apklausa buvo atliekama 2015 m. kovo-balandžio mėn.

Anketos sandara ir tyrimo instrumentarijaus pagrindimas

Anketą sudaro 27 klausimai (11 Priedas).

Rengiant anketą ir sudarinėjant klausimus buvo remtasi Bazelio pagrindiniais efektyvios bankų priežiūros principais (2012), pagrindiniais draudimo priežiūros principais (IAIS, 2013) ir pagrindiniais vertybinių popierių priežiūros principais (IOSCO, 2010). Atsižvelgiant į šiuos principus, buvo išskirti keturi finansų sektoriaus priežiūros struktūrai keliami reikalavimai: *bendradarbiavimas ir informacijos keitimasis tarp nacionalinių ES priežiūros institucijų ir tarp Europos Sąjungos priežiūros sistemos pagrindinių institucijų; Lietuvos banko darbuotojų teisinė apsauga ir Lietuvos banko teisiniai įgaliojimai ir atsakomybės ribos.* Kai kurie kriterijai buvo plačiau apibūdinti ir paaiškinti, kad ekspertai aiškiau suprastų jų reikšmę. Buvo išskirti finansų sektoriaus priežiūros struktūrai keliami reikalavimai, siekiant sužinot kaip Lietuvos banko darbuotojai vertina dabartinius ES priežiūros pokyčius bendradarbiavimo ir informacijos keitimosi srityje, kaip vertina savo darbuotojų teisinę apsaugą, ar priežiūros teisinis reglamentavimas, apimantis teisinius įgaliojimus ir atsakomybės ribas, ekspertams yra aiškus ir išsamus, jog galėtų Lietuvos bankas iš karto imtis veiksmų kuomet aptinka priežiūros problemas.

Į anketą buvo įtrakta bankų kategorija dėl jų sisteminės reikšmės finansų sektoriui, siekiant sužinoti ar jų rizika ribojanti priežiūra yra pakankama. Taip pat į anketą buvo įtraktos gyvybės draudimo įmonių ir ne gyvybės draudimo įmonių kategorija, siekiant sužinoti kokios yra dabartinės Lietuvos draudimo sektoriaus priežiūros tobulintinos sritys, neatsižvelgiant į „Mokumas II“ direktyvos įgyvendinimą.

Taip pat, į anketą buvo įtraukti finansinių priemonių rinkos dalyviai, siekiant papildyti ankstesnėse darbo dalyse vertintą informaciją apie jų tobulinimo galimybes.

Galiausiai, buvo siekiama įvertinti ar išskirtos kredito įstaigų finansinės paslaugos, draudimo paslaugos ir finansinių priemonių rinkos paslaugos atitinka tris iš penkių sąžiningos elgsenos su vartotojais principus, t.y. ar šios paslaugos teikiamos, atsižvelgiant į vartotojų poreikius, ar išsamiai ir teisingai atskleidžiama informacija apie teikiamą paslaugą ir ar vartotojui nėra ribojama galimybė atsisakyti paslaugos ar pakeisti šią paslauga kita analogiška paslauga (žr. 8 priedas).

Anketa taip pat buvo sudarinėjama remiantis Lietuvos banko įstatymu, LR bankų įstatymu, LR finansinių įstaigų įstatymu, LT draudimo įstatymu, LR kolektyvinio investavimo subjektu įstatymu, vertybinių popierių įstatymu bei LR finansinių priemonių rinkų įstatymu.

Anketos patikimumo vertinimas

Remiantis, Augustinaitis ir kt. (2009), mažiausias rekomenduojamas ekspertų grupės dydis, siekiant vertinimo tikslumo ir patikimumo – 3 ekspertai. Būtent tiek ekspertų anketoje atsakė į daugumą anketos klausimų. Toks ekspertų skaičius padidina spendimo patikimumą daugiau nei 65 proc. (9 priedas). Tačiau tik du iš ekspertų atsakė į visus klausimus, ypač į klausimus, susijusius su paslaugų teikimo priežiūra, kurių neatsakė tik vienas ekspertas. Pasak Augustinaičio ir kt. (2009), praktikoje gali pasitaikyti grupių ir sudarytų iš 2 ekspertų. Du ekspertai padidina spendimo patikimumą apie 55 proc. (9 priedas). Todėl išvados, susijusios su šių ekspertų atsakymais, darbe laikytinos pakankamai patikimomis.

Taip pat anketoje buvo vertinamas ekspertų nuomonių suderinamumas, remiantis *SPSS 17.0* programa. Kadangi dauguma anketos duomenų buvo pateikti pagal 5 balų *Likert skalę*, tai kiekvienas pasirinktas atsakymo variantas buvo prilygintas skaičiui (pvz., visiškai nereikalingas – 1 balas, nereikalingas – 2 balai, iš dalies reikalingas – 3 balai, reikalingas – 4 balai, labai reikalingas – 5 balai), o pakeisti duomenys buvo suvesti į SPSS 17.0 programą. Visiems kitiems klausimams buvo taikomas tas pats metodas. Ekspertų suderinamumas buvo skaičiuojamas nuo 6 iki 27 klausimo. Darbe buvo du kartus vertintas ekspertų nuomonių suderinamumas, taikant skirtingus skaičiavimo metodus. Iš pradžių buvo vertinamas 3 ekspertų suderinamumas pagal *Kendall konkordancijos koeficientą.*

Išskiriamos tokios hipotezės:

H_0: ekspertų vertinimai prieštaringi (t.y. konkordancijos koeficientas lygus nuliui);

H_A: ekspertų vertinimai panašūs (t.y. konkordancijos koeficientas nelygus nuliui).

Konkordancijos koeficientas „W“ kinta nuo 0 iki 1 ($0<W<1$); 0 reiškia visišką nesuderinamumą; 1- pilną suderinamumą. Tikrinant hipotezę, pasirinktas reikšmingumo lygmuo – 0,05.

Į *Kendall konkordancijos koeficiento* skaičiavimą buvo atrinkti šie klausimų atsakymai: 6-17 klausimo atsakymai, 20 ir 21 klausimų atsakymai.

Taip pat, siekiant įvertinti 6-17 klausimų bei 20 ir 21 klausimų patikimumą, per SPSS 17.0 programą buvo skaičiuojamas Cronbacho alfa (Cr) koeficientas. „Šis koeficientas remiasi skirtingų klausimų, sudarančių klausimyną, koreliacija ir įvertina, ar visi skalės klausimai pakankamai gerai atskleidžia tiriamąjį dydį ir įgalina patikslinti reikiamų klausimų skaičių skalėje“ (Pukėnas, 2011, p. 42). Trumpai tariant – Cronbacho alfa (Cr) koeficientas parodo klausimyno patikimumą.

Cronbacho alfa koeficientas Cr kinta nuo 0 iki 1 ($0<Cr<1$), 0 – reiškia visišką nepatikimumą; 1 – visišką patikimumą. Taip pat šio koeficiento skaičiavimas remiasi prielaida, jog kuo didesnis klausimyne pateiktų klausimų skaičius, tuo didesnis klausimų patikimumas (Pukėnas, 2011).

Kitu atveju buvo vertinamas dviejų ekspertų suderinamumas, vertinant jų atsakymus į 18-19 klausimus ir į 22-27 klausimus. Kadangi ekspertų yra du ($m=2$), tai jų suderinamumas yra tikrinamas ranginės skalės koeficientais (Augustinaitis ir kt.,2009). Vertinimui buvo pasitelktas Spearman‘o

ranginės koreliacijos koeficientas (*angl.* Spearman‘s rho). Buvo atlikti skaičiavimai per SPSS 17.0 programą šiuo nuoseklumu: *analize/correlate/bivariate/ spearman – two tailed*. Kadangi duomenys užėmė 58x58 dydžio lentelę, jie į darbą nebuvo įkelti.

Buvo tikrinamos suformuluotos hipotezės:

H_0: koreliacijos koeficientas lygus nuliui

H_i: koreliacijos koeficientas nelygus nuliui

Kai taikoma statistinė programa, ar atmesti hipotezę *H_0* sprendžiama iš reikšmingumo lygmens *p-level (Bilevičienė ir Jonušauskas, 2011, p. 168).* Šis reikšmingumo lygmuo *p-level*, turi būti mažesnis už pasirinktą reikšmingumo lygmenį (pasirinktas reikšmingumo lygmuo – 0,05), siekiant atmesti H_0 hipotezę.

3.2. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo galimybių ekspertinio vertinimo rezultatai ir jų analizė

Darbe buvo du kartus įvertintas ekspertų nuomonių suderinamumas, taikant skirtingus skaičiavimo metodus.

Pirmąkart buvo taikomas trijų ekspertų nuomonių suderinamumas pagal Kendall konkordancijos koeficientą W. Buvo vertinti ekspertų atsakymai į 6-17 klausimus bei 20 ir 21 klausimus. Atlikus Kendall konkordancijos koeficiento W skaičiavimus per SPSS 17.0 programą, buvo nustatytas gan didelis ekspertų nuomonių suderinamumas – 0,785 (žr. 6 pav.), *o reikšmingumo lygmuo p-level* (0,000)<α (0,05) ir laisvės skaičius df (78) viršijo kritinę reikšmę X_{Krit^2}. Todėl hipotezė H_0 buvo atmesta. Tuo pačiu buvo priimta *H_A* hipotezė, atskleidžianti jog ekspertų vertinimai panašūs.

Test Statistics

N	3
Kendall's W[a]	,785
Chi-Square	183,695
df	78
Asymp. Sig.	,000

a. Kendall's Coefficient of Concordance

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis SPSS 17.0 programa

6 pav. Ekspertų nuomonių suderinamumas

Taip pat, siekiant įvertinti klausimyno patikimumą (6-17 klausimų bei 20 ir 21 klausimų), per SPSS 17.0 programą buvo papildomai paskaičiuotas Cronbacho alfa (Cr) koeficientas. Cronbacho alfa koeficientas Cr kinta nuo 0 iki 1 (0<Cr<1), 0 – reiškia visišką nepatikimumą; 1 – visišką patikimumą.

Atlikus Cronbacho alfa (Cr) koeficiento skaičiavimus per SPSS 17.0 programą, buvo gautas pakankamai didelis koeficientas – 0,820, parodantis jog dauguma sudarytų klausimų atspindi tą patį dalyką ir yra patikimi (žr. 7 pav.). Todėl buvo atmesta *H0 hipotezė (koreliacijos koeficientas lygus nuliui).*

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,820	,820	63

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis SPSS 17.0 programa

7 pav. Klausimyno patikimumo vertinimas

Toliau buvo atliekamas kitas ekspertų nuomonių suderinamumo vertinimas. Buvo vertinti dviejų ekspertų atsakymai į 18-19 klausimus, bei 22-27 klausimus. Vertinimui buvo pasitelktas Spearman‘o ranginės koreliacijos koeficientas (*angl.* Spearman‘s rho). Atlikus skaičiavimus per SPSS 17.0 programą, buvo įvertinta 58 reikšmių tarpusavio koreliacija bei sudaryta 58x58 dydžio lentelė. Gauti rezultatai parodė labai stiprią koreliaciją (-1,000). Taip pat nustatytas *reikšmingumo lygmuo p-level* (0,01)<α (0,05). todėl hipotezė H_0 (koreliacijos koeficientas yra nelygus 0) buvo atmetama ir daroma išvada, jog koreliacija yra reikšminga (ekspertų nuomonės dera).

Toliau pateikiami finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo galimybių ekspertinio vertinimo rezultatai.

Visi ekspertai pagal amžių buvo 41-50 metų, įgiję aukštąjį išsilavinimą (du ekspertai – magistrantūros studijas, vienas – doktorantūros) ir baigę ekonomikos krypties studijas. Taip pat visi ekspertai užėmė vadovaujančias pareigas bei dirbo finansų sektoriaus priežiūros srityje ilgiau nei 5 metus. Tai atskleidžia pakankamai aukštą profesinę patirtį ir aukštą akademinį lygį.

Vertindami Lietuvos banko bendradarbiavimą ir informacijos keitimąsi tarp nacionalinių ES priežiūros institucijų ir tarp ES priežiūros sistemos pagrindinių institucijų, du ekspertai sutinka jog jis pakankamas, vienas iš ekspertų – jog visiškai pakankamas.

Ekspertai taip pat pakankamai gerai vertina Lietuvos banko darbuotojų teisinę apsaugą (du iš jų – skyrė 4 balus, vienas – 5 balus) ir Lietuvos banko teisinius įgaliojimus (visi skyrė 5 balus). Pažymėtina, jog ekspertų nuomonės nesutapo, vertinant Lietuvos banko įgaliojimus, atliekant vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą.

Taip pat visi ekspertai skyrė pakankamai aukštus balus, vertindami Lietuvos banko atsakomybės ribas (du iš jų – skyrė 4 balus, vienas – 5 balus). Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog santykinai mažesnius balus (įvertindami 3 balais), lyginant su kitais anksčiau atsakytais klausimais, du

ekspertai skyrė Lietuvos banko atsakomybės ribų reglamentavimo aiškumui, atliekant vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą.

Vertindami Lietuvoje veikiančių bankų priežiūrą, visi ekspertai sutinka jog reikalinga stiprinti finansinio švietimo politiką, skirtą vartotojams bei iš dalies stiprinti finansinį švietimą bankų darbuotojams. Taip pat dauguma ekspertų mano, jog iš dalies reikia nustatyti didesnes nuobaudas už netinkamą elgseną su vartotojais. Bankų sisteminės rizikos ribojimo priežiūros praktika taip pat reikia tobulinti, pasak daugumos ekspertų (2 ekspertų). Pastarasis tobulinimas yra tiesiogiai susijęs su makroprudencinės politikos įgyvendinimu, kuri Lietuvoje vertinama kaip nauja priežiūros rūšis. Kitas bankų priežiūros sritis, pasak daugumos ekspertų, reikia tik iš dalies tobulinti (žr. 7 lent.).

7 lentelė. Ekspertų įvertintos bankų priežiūros sritys, kurios iš dalies tobulintinos

Iš dalies reikia tobulinti	Bankų vidaus kontrolės sistemos normatyvų įgyvendinimas ir šios sistemos vertinimas; Bankų atidėjinių ir rezervo pakankamumo vertinimo praktika (iš bankų pusės); Licencijavimas; Rizikų, su kuriomis susiduria bankai, vertinimo ir valdymo reikalavimai.

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Vertinant ekspertų atsakymus apie gyvybės ir ne gyvybės draudimo įmonių priežiūrą, buvo rasta daug panašių atsakymų, siūlant tobulinti šių finansų rinkos dalyvių priežiūrą. Tarp svarbiausių verta išskirti finansinio švietimo, skirto vartotojams, stiprinimas (sutiko visi ekspertai jog reikalingas) bei finansinio švietimo, skirto draudimo įmonių darbuotojams, stiprinimas (sutiko dauguma jog reikalingas). Kitas draudimo rinkos priežiūros priemones dauguma ekspertų siūlo tik iš dalies tobulinti (žr. 8 lent.).

8 lentelė. Ekspertų įvertintos gyvybės ir ne gyvybės draudimo įmonių priežiūros sritys, kurios iš dalies tobulintinos

Iš dalies reikia tobulinti	Draudimo įmonių mokumo rizikos įsivertinimo ir šios rizikos ribojimo praktika; Draudimo įmonių operacinės, likvidumo, rinkos ir kitų rizikų įsivertinimo ir šių rizikų ribojimo praktika; I*šėjimo* iš draudimo rinkos reguliavimas; Draudimo įmonių vidaus kontrolės sistemų diegimo praktika; Mokumo kapitalo ir techninių atidėjinių vertinimo politikos draudimo įmonėse stiprinimas; Kovos su sukčiavimu teisinio reglamentavimo gerinimas ir prevencija.

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Toliau ekspertai vertino finansų maklerio įmonių priežiūrą. Visi ekspertai sutinka, jog svarbiausia reikia stiprinti finansinį švietimą skirtą investuotojams. Taip pat dauguma ekspertų išskyrė ir kitas, iš dalies tobulintinas priežiūros sritis (žr. 9 lent.).

Pasak daugumos ekspertų, finansinio švietimo įgyvendinimas taip pat yra viena iš svarbiausių iniciatyvų stiprinant emitentų, valdymo įmonių, investicinių bendrovių, investicinių fondų ir pensijų fondų priežiūrą.

9 lentelė. Ekspertų įvertintos finansų maklerio įmonių priežiūros sritys, kurios iš dalies tobulintinos

Iš dalies reikia tobulinti	Informacijos, apie klientui teikiamas finansines paslaugas, atskleidimo reikalavimų sąlygų griežtinimas; Interesų konfliktų finansų maklerio įmonėse valdymas ir prevencija; Draudimo naudotis viešai neatskleista informacija reguliavimas ir prevencija; Draudimo manipuliuoti rinka reguliavimas ir prevencija.

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Emitentų priežiūrą dauguma ekspertų siūlo tik iš dalies tobulinti, daugiau dėmesio skiriant draudimo naudotis viešai neatskleista informacija reguliavimui ir prevencijai bei draudimo manipuliuoti rinka reguliavimui ir prevencijai.

Ekspertai taip pat vertino valdymo įmonių ir investicinių bendrovių priežiūros tobulinimo poreikį. Dauguma ekspertų sutinka, jog reikia iš dalies griežtinti informacijos atskleidimo reikalavimus ir iš dalies reikia nustatyti didesnius veiklos riziką ribojančius reikalavimus šiems finansų rinkos dalyviams. Dauguma ekspertų taip pat siūlo iš dalies tobulinti valdymo įmonių ir investicinių bendrovių veiklos organizavimo ir vykdymo tvarką bei vidaus kontrolės organizavimo ir atlikimo tvarką.

Iš pateiktų ekspertų atsakymų pastebima, jog nėra didelio poreikio tobulinti investicinių fondų ir pensijų fondų valdymo įmonių priežiūrą. Vertinant investicinių fondų priežiūros tobulinimo kryptis, visi ekspertai mano, jog iš dalies reikia tobulinti šių fondų veiklos organizavimą, bei iš dalies tobulinti poveikio priemones, skirtas apsaugoti vartotojų interesus. Tuo tarpu, vertinant pensijų fondų valdymo įmonių priežiūrą, visi ekspertai pažymi, jog iš dalies reikia tobulinti jų veiklos organizavimą, informacijos atskleidimo reikalavimus, pensijų fondų turto kokybę ir sudėtį apibrėžiančius reikalavimus ir iš dalies griežtinti pensijų fondų veiklos vykdymo apribojimus.

Toliau ekspertai vertino kokios Lietuvos finansų rinkoje teikiamos paslaugos neatitinka vartotojų poreikių ir yra parduodamos netinkamiems asmenims. Visi atsakinėję į šį klausimą ekspertai (iš viso atsakinėjo 2 ekspertai) nurodė jog investicinio gyvybės draudimo paslaugos neatitinka vartotojų poreikių ir yra parduodamos netinkamiems asmenims, tai pat nurodė jog bankų paskolos būstui įsigyti ir kredito unijų paskolos iš dalies atitinka vartotojų poreikius ir parduodamos netinkamiems asmenims.

Kitu klausimu buvo prašoma ekspertų įvertinti, kurios iš išvardintų Lietuvos finansų rinkoje teikiamų paslaugų neatitinka informacijos atskleidimo reikalavimų. Visi ekspertai (iš viso atsakinėjo 2 ekspertai) pažymėjo tik vieną paslaugą – investicinį gyvybės draudimą, kuris tik iš dalies atitinka informacijos atskleidimo reikalavimus. Kitos paslaugos buvo nurodytos kaip atitinkančios arba visiškai atitinkančios informacijos atskleidimo reikalavimus.

Ekspertų taip pat buvo prašoma pažymėti išskirtas Lietuvos finansų rinkoje teikiamų paslaugų rūšis, kurios neatitinka produkto lankstumo reikalavimų: vartotojui, įsigijusiam paslaugą, yra ribojama galimybė pakeisti produktą ar jo tiekėją. Visi ekspertai, iš kurių 2 atsakinėjo, nurodė jog investicinio gyvybės draudimo paslaugos neatitinka produkto lankstumo reikalavimų, o turto draudimo paslaugos – tik iš dalies atitinka produkto lankstumo reikalavimus.

3.3. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo galimybių ekspertinio vertinimo išvados

Atlikus tyrimą, buvo priimtos šios darbe iškeltos hipotezės:

$\boldsymbol{H_1}$**-** tyrime išskirti Lietuvos banko priežiūros struktūrai keliami reikalavimai yra vertinami kaip pakankamai aukšti;

$\boldsymbol{H_3}$ **–** nėra didelio poreikio tobulinti vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą.

Atlikus tyrimą, pastebėta jog dauguma ekspertų iš dalies pasigenda aiškiau reglamentuotų Lietuvos banko atsakomybės ribų, atliekant vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą

Atlikus tyrimą, buvo atmesta ši darbe iškelta hipotezė:

$\boldsymbol{H_2}$**-** Lietuvos draudimo įmonių priežiūra, nepaisant Mokumas II direktyvos įgyvenimo, yra tobulintina.

Pažymėtina jog $\boldsymbol{H_2}$ hipotezė buvo atmesta, atsižvelgiant į ekspertų nuomonę, jog gyvybės draudimo ir ne gyvybės draudimo įmonių priežiūros tobulinimo poreikis yra pakankamai mažas.

Atlikus tyrimą nustatyta, jog finansinis švietimas turėtų būti pagrindinė Lietuvoje veikiančių bankų, gyvybės ir ne gyvybės draudimo įmonių ir finansinių priemonių rinkos dalyvių priežiūros tobulinimo priemonė;

Atlikus tyrimą nustatyta, jog šiuo metu reikia tobulinti bankų sisteminės rizikos ribojimo priežiūros praktiką.

Tyrimas atskleidė jog šiuo metu yra būtinas investicinio gyvybės draudimo paslaugų teikimo priežiūros tobulinimas, kadangi ši paslaugų rūšis neatitinka produkto lankstumo reikalavimų, neatitinka vartotojų poreikių ir parduodama netinkamiems asmenims bei iš dalies atitinka informacijos atskleidimo reikalavimus. Taip pat būtina griežtinti banko paskolų ir kredito unijų paskolų išdavimo sąlygas, kadangi šios paslaugos tik iš dalies atitinka vartotojų poreikius.

IŠVADOS

1. Šiuo metu pasaulyje vykstantys spartūs finansų sektoriaus priežiūros integracijos ir globalizacijos procesai skatina šalis plėtoti konsoliduotą, daugiau į sisteminės rizikos ribojimą orientuotą bei kontracikline priežiūros politika pasižyminčia priežiūros struktūrą;
2. Viršvalstybinis Lietuvoje finansų sektoriaus priežiūros reguliavimas vis labiau įsigali Lietuvos finansų sektoriaus mikro-lygio rizikos ribojimo srityje. Tad daugiau teisinių įgaliojimų ir įtakos, priimant svarbius priežiūros sprendimus bei keičiant priežiūros reglamentavimą, įgauna trys Europos priežiūros institucijos (EBI, EDPPI, EVPRI) ir ECB. Makro-lygio rizikos ribojimo priežiūra ir verslo elgsenos priežiūra yra daugiau paremta nacionaliniu reguliavimu, tačiau užkertamas kelias Lietuvai savarankiškai, be ES priežiūros institucijų pritarimo, įgyvendinti intervencines priemones ar taikyti jautresnius priežiūros instrumentus;
3. Kredito įstaigų sektoriaus, draudimo sektoriaus ir vertybinių popieriaus reguliavimo aplinkos pokyčiai buvo palankūs šių sektorių augimui ir plėtrai;
4. Lietuvoje šiuo metu yra didelis poreikis pertvarkyti kredito unijų organizacinį ir veiklos modelį, susiprinti jų kapitalo bazę, taip pat iš dalies yra tobulintinas vartojimo kredito davėjų ir finansų maklerio įmonių rizikos valdymo praktika; šiuo metu tik iš dalies atitinka vartotojų poreikius tokios palaugos kaip TPVCAPD draudimas, Kasko draudimas, būsto kredito paslaugos bei vartojimo kredito paslaugos. Taipogi vartojimo kredito davėjai tik iš dalies laikosi informacijos atskleidimo reikalavimų;
5. Atliktus ekspertinį vertinimą nustatyta, jog šiuo metu Lietuvos banko priežiūros struktūrai keliami reikalavimai yra įvertinti kaip pakankamai aukšti, tačiau iš dalies pasigendama aiškiau reglamentuotų Lietuvos banko atsakomybės ribų, atliekant vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą;
6. Ekspertinis vertinimas atskleidė: jog šiuo metu reikia tobulinti bankų sisteminės rizikos ribojimo priežiūros praktiką; jog finansinis švietimas turėtų būti pagrindinė bankų, gyvybės ir ne gyvybės draudimo įmonių ir finansinių priemonių rinkos dalyvių priežiūros tobulinimo priemonė; jog reikia tik iš dalies tobulinti ne gyvybės ir gyvybės draudimo įmonių riziką ribojančią priežiūrą bei vertybinių popierių sektoriaus verslo elgsenos priežiūrą;
7. Ekspertinis vertinimas atskleidė: jog šiuo metu yra nemaža rizika jog investicinio gyvybės draudimo paslaugos vartotojams nebus tinkamai suteiktos, todėl reikalingas šių paslaugų teikimo priežiūros tobulinimas; bankų paskolos ir kredito unijų paskolos tik iš dalies atitinka vartotojų poreikius.

PASIŪLYMAI

1. Siekiant tobulinti makroprudencinės politikos įgyvendinimą, rekomenduotina detaliau apibrėžti kiekvieną iš papildomų makroprudencinės politikos strategijoje apibrėžtų tikslų, nustatant jiems tarpinius uždavinius šiems tikslams įgyvendinti. Tuo pačiu rekomenduotina nustatyti kiekvieno iš tarpinių tikslų pilno ir dalinio įgyvendinamumo kriterijus, pagal kuriuos ateityje būtų galima objektyviai spręsti ar priežiūros tikslas(-ai) yra pasiektas(-i).
2. Rekomenduojama tobulinti LR informuotiesiems investuotojams skirtų kolektyvinio investavimo subjektų įstatyme apibrėžtą „informuotojo investuotojo“ sąvoką, įvedant papildomus kokybinius kriterijus (atitinkamos srities diplomas, investavimo patirties minimali riba ir kt.), pagal kuriuos galima būtų objektyviau įvertinti ar finansinė institucija tinkamai suteikė šį statusą investuotojui.
3. Rekomenduojama Lietuvos banko finansinio stabilumo apžvalgoje, metinėje atskaitoje ar kitame viešai skelbiamame leidinyje 1 kartą per metus pateikti informaciją apie pagrindines vertybinių popierių sektoriaus problemas ir tobulinimo kryptis, kuri būdavo anksčiau skelbiama vertybinių popierių komisijos iniciatyva. Pastarosios informacijos pateikimas visuomenei galėtų padidinti priežiūros institucijos skaidrumą, kuris yra vienas svarbiausių priežiūros struktūrai keliamų reikalavimų. Tuo pačiu, tai galėtų paskatinti diskusijas visuomenėje dėl vertybinių popierių veiklos ar priežiūros tobulinimo.
4. Siūlomos tolimesnės tyrimų plėtojimo kryptys:
    - Optimalus santykis tarp finansų sektoriaus riziką ribojančios priežiūros ir verslo elgsenos priežiūros, remiantis Twin peaks modeliu: Europos Sąjungos šalių patirtis.
    - Finansų sektoriaus (ar vienos iš šio sektoriaus dalių) rizika ribojančios priežiūros patirtis Europos sąjungos šalyse ir Lietuvoje.
    - Finansų sektoriaus (ar vienos iš šio sektoriaus dalių) verslo elgsenos (paslaugų teikimo) priežiūros patirtis Europos sąjungos šalyse ir Lietuvoje.
    - Kontraciklinių finansų sektoriaus priežiūros priemonių poveikio finansų sektoriaus plėtrai ir ekonominiam augimui vertinimas, remiantis Europos Sąjungos šalių patirtimi.
    - Europos Sąjungos šalių finansinio švietimo priemonių, skirtų stiprinti finansų sektoriaus priežiūrą, veiksmingumo vertinimas.

LITERATŪRA:

1. **Albulescu T. C.** *Central bank or single financial supervision authority: the Romanian case*. Original scientific paper, vol. 6 (2), 2009, p. 169-196. UDC 336.71.078.3(498).
2. **Ambrasas T.** *Finansiniai susitarimai pagal bendrą bankų pertvarkymo mechanizmą*. Vilnius: Justitia. 2014, Nr. 79, p. 14-29.
3. **Augustinaitis A. ir kt.** *Lietuvos E. valdžios gairės: ateities įžvalgų tyrimas*. Vilnius, 2009, 354 p. http://ebooks.mruni.eu/reader/lietuvos-evaldios-gairs-ateities-valg-tyrimas25169/203 [žiūrėta 2015 balandžio 8 d.]
4. **Atsakingojo skolinimo nuostatai** (patvirtintas 2011 m. rugsėjo 1 d Nr. 03144). 5 p. http://www.lb.lt/atsakingojo_skolinimo_nuostatai_1 [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]
5. **Baldwin R. at all.** *Understanding regulation: theory, strategy and practice*. Second edition. Oxford university press, 2012, 548 p.
6. **Baublytė J. Ir Narvydas L.** *Kapitalo rinkų ir finansų reguliavimo naujienos.* 2013, 4 p. http://www.lawin.com/files/20130703_kapitalu_rinkos_naujienos.pdf [žiūrėta 2015 balandžio 1 d.]
7. **Balčiūtė A.** *ES naujienos: griežtinamos sankcijos už piktnaudžiavimą rinka.*2014 m. http://vz.lt/blog/2014/8/16/es-naujienos-grieztinamos-sankcijos-uz-piktnaudziavima-rinka [žiūrėta 2015 balandžio 1 d.]
8. **Bilevičienė T. ir Jonušauskas S.** *Statistinių metodų taikymas rinkos tyrimuose*. Vilnius, 2011, 310 p.
9. **Borio C.** *Towards a macroprudential framework for financial supervision and regulation?* CESifo Economic Studies, Vol. 49, 2/2003, p. 181-215.
10. **Butkus V. ir Naruševičius L.** *Lietuvos bankų sistemos makroekonominis testavimas nepalankiausiomis sąlygomis: mokumo vertinimas*. Lietuvos bankas: pinigų studijos, 2015, Nr. 1 vasaris, p. 74-92). http://www.lb.lt/pinigu_studijos_2015_m_nr_1#page=75 [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
11. **Čiuželis M. ir Zasas K.** *Žvilgsnis į Lietuvos banko paskelbtą kredito unijų veiklos ataskaitą*. 2015, 7 p. http://www.mcwealth.lt/wp-content/uploads/2015/03/20150325_MCWM_Del_Lietuvosbanko_ataskaitos_v3_clean.pdf [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
12. **Europos bankininkystės institucija.** *EBI 2013 m. darbo programa*. 9 p. http://www.eba.europa.eu/documents/10180/584985/EBA_2012_00240000_LT_TRA.pdf/830c8b89-0d0c-4f09-bfe3-5d8a4dba1753 [žiūrėta 2015 vasario 19 d.]
13. **Europos centrinis bankas.** *Eurosistema, Europos centrinių bankų sistema//Bankų priežiūra*. 2009, p. 31-32. http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/escb_lt_weblt.pdf [žiūrėta 2015 vasario 19 d.]

14. **Europos Centrinio Banko Reglamentas (ES) Nr. 468/2014,** kuriuo sukuriama Europos Centrinio Banko, nacionalinių kompetentingų institucijų ir nacionalinių paskirtųjų institucijų bendradarbiavimo Bendrame priežiūros mechanizme struktūra (BPM pagrindų reglamentas). https://www.lb.lt/n24744/reglamentas_468_2014_lt.pdf [žiūrėta 2015 vasario 5 d.]
15. **Europos Komisijos komunikatas.** Europos finansų priežiūra. Briuselis, 2009, 17 p. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0252:FIN:LT:PDF [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]
16. **Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/138/EB** dėl draudimo ir perdraudimo veiklos pradėjimo ir jos vykdymo (Mokumas II). 2009, p. 1-126. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:335:0001:0155:LT:PDF [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]
17. **Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/36/ES,** dėl galimybės verstis kredito įstaigų veikla ir dėl riziką ribojančios kredito įstaigų ir investicinių įmonių priežiūros <...>. https://www.lb.lt/n21706/lexuriserv.pdf [žiūrėta 2015 vasario 5 d.]
18. **Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/59/ES,** kuria nustatoma kredito įstaigų ir investicinių įmonių gaivinimo ir pertvarkymo sistema <…>. https://www.lb.lt/banku_gaivinimo_ir_pertvarkymo_direktyva_brrd [žiūrėta 2015 vasario 5 d.]
19. **Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 575/2013,** dėl prudencinių reikalavimų kredito įstaigoms ir investicinėms įmonėms ir kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (ES) Nr. 648/2012. http://www.lb.lt/n21706/32013r0575-lt.pdf [žiūrėta 2015 vasario 5 d.]
20. **Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 1092/2010,** dėl Europos Sąjungos finansų sistemos makrolygio rizikos ribojimo priežiūros ir Europos sisteminės rizikos valdybos įsteigimo. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:331:0001:0011:LT:PDF [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]
21. **Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas(ES) Nr. 1093/2010,** kuriuo įsteigiama Europos priežiūros institucija (Europos bankininkystės institucija), iš dalies keičiamas Sprendimas Nr. 716/2009/EB ir panaikinamas Komisijos sprendimas 2009/78/EB. http://www.esrb.europa.eu/shared/pdf/EBA-lt.pdf?8bb9248360b801635f151ba59ab0d60d [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]
22. **Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas(ES)Nr. 1094/2010**, kuriuo įsteigiama Europos priežiūros institucija (Europos draudimo ir profesinių pensijų institucija), iš dalies keičiamas Sprendimas Nr. 716/2009/EB ir panaikinamas Komisijos sprendimas 2009/79/EB. http://www.esrb.europa.eu/shared/pdf/EIOPA-lt.pdf?6b50e1a85af081b0fd1ca311f24dc320 [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]

23. **Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas(ES) Nr. 1095/2010,** kuriuo įsteigiama Europos priežiūros institucija (Europos vertybinių popierių ir rinkų institucija) ir iš dalies keičiamas Sprendimas Nr. 716/2009/EB bei panaikinamas Komisijos sprendimas 2009/77/EB. http://www.esrb.europa.eu/shared/pdf/ESMA-lt.pdf?99bde0b8e818252b8d83e78759da68c8 [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]
24. **Europos sisteminės rizikos valdyba.** 2011 metų ataskaita. 9 p. https://www.lb.lt/europos_sistemines_rizikos_valdybos_ataskaita_2011 [žiūrėta 2015 vasario 19 d.]
25. **Fruzerova O.** *Pasinaudojimas viešai neatskleista informacija vertybinių popierių rinkoje.* 2013, p. 124-143. http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/viewFile/1079/564 [žiūrėta 2015 balandžio 1 d]
26. **Garicano L. and Lastra M. R.** *Towards new architecture for financial stability: seven principles.* Centre for Economic performance. CEP Discussion paper No 990, July 2010. p. 6-16. http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp0990.pdf [žiūrėta 2015 vasario 19 d.]
27. **Haldane A.** *Prepairing for the next financial crisis.* Interview by Marshall Auerback. Institute for New Economic Thinking, 2014. https://www.youtube.com/watch?v=TDubCwqdRZg [žiūrėta 2015 vasario 19 d.]
28. **Herring J. R. and Carmassi J.** *Structure of cross-sector financial supervision*. Financial Markets\\ Institutions & Instruments, V. 17, No. 1, 2008, p. 51-76.
29. **Hockett R.** *The Macroprudential Turn: From „Safety and Soundness“ to „Systemic Stability“ in financial supervision (2013).* Cornell Law Faculty Working Papers. Paper 108. 42 p. http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1111&context=clsops_papers
30. **International Associacion of Insurance Supervisors.** Insurance core principles, standarts, guidance and assesment methodology. 2013, 403 p. http://www.tsb.org.tr/images/Documents/Insurance_Core_Principles__Standards__Guidance_and_Assessment_Methodolog%20EN.pdf [žiūrėta 2015 vasario 19 d.]
31. **International Organization of Securities Commisions.** Methodology For Assessing Implementation of the IOSCO Objectives and Principles of Securities Regulation. 2011 http://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD359.pdf [žiūrėta 2015 kovo 12 d.]
32. **Jasevičienė F.** Finansų įstaigų veikla ir etika. Vilnius, 2012. ISBN 978-609-459-097-9.
33. **Jasevičienė F. ir Mačiulis D.** *Kredito unijų veiklos analizė.* Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2014 1 (33), p. 17–31. http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2014~ISSN_1648-9098.N_1_33.PG_17-31/DS.002.0.01.ARTIC [žiūrėta 2015 kovo 12 d.]
34. **Kellermann J. A. at all.** Financial supervision in the 21st Century. Springer, 2013, 255 p. ISBN: 978-3-642-36733-5 (Online)
35. **Kropas S. ir kiti.** *Bankų finansų valdymas.* 2013, p. 11-102. ISBN 978-609-459-274-4.

36. **Lietuvos bankas.** *Bankų veikos apžvalga 2014 m.* https://www.lb.lt/banku_apzvalga_2014_m [žiūrėta 2015 balandžio 12 d.]
37. **Lietuvos bankas.** *Bankų veikos apžvalga 2013 m.* https://www.lb.lt/banku_apzvalga_2013_m [žiūrėta 2015 balandžio 12 d.]
38. **Lietuvos bankas.** *Bankų veikos apžvalga 2012 m.* https://www.lb.lt/banku_apzvalga_2012_m [žiūrėta 2015 balandžio 12 d.]
39. **Lietuvos bankas.** *Draudimo brokerių įmonių veiklos apžvalga.* 2014 https://www.lb.lt/draudimo_brokeriu_imoniu_veiklos_apzvalga_2014_m_iv_ketv [žiūrėta 2015 balandžio 12 d.]
40. **Lietuvos bankas.** *Draudimo brokerių įmonių veiklos apžvalga.* 2013 https://www.lb.lt/draudimo_brokeriu_imoniu_veiklos_apzvalga_2013_m_iv_ketv [žiūrėta 2015 balandžio 12 d.]
41. **Lietuvos bankas.** *Draudimo brokerių įmonių veiklos apžvalga.* 2012 https://www.lb.lt/draudimo_brokeriu_imoniu_veiklos_apzvalga_2014_m_iv_ketv [žiūrėta 2015 balandžio 12 d.]
42. **Lietuvos bankas.** *Draudimo rinkos apžvalga.* 2014, 6 p. https://www.lb.lt/lietuvos_draudimo_rinkos_2014_m_apzvalga [žiūrėta 2015 balandžio 12 d.]
43. **Lietuvos bankas.** *Draudimo rinkos apžvalga.* 2013, 9 p. https://www.lb.lt/lietuvos_draudimo_rinkos_2013_m_apzvalga [žiūrėta 2015 balandžio 12]
44. **Lietuvos bankas.** *Draudimo rinkos apžvalga.* 2012, 9 p. https://www.lb.lt/lietuvos_draudimo_rinkos_2012_m_apzvalga [žiūrėta 2015 balandžio 12]
45. **Lietuvos bankas**. *Finansinio stabilumo apžvalga 2010 m.* 68 p. http://www.lb.lt/fsa_2010 [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]
46. **Lietuvos bankas**. *Finansinio stabilumo apžvalga 2011 m.* 60 p. http://www.lb.lt/fsa_2011; ISSN 1822-5071 (online). [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]
47. **Lietuvos bankas**. *Finansinio stabilumo apžvalga 2012 m.* 51 p. http://www.lb.lt/fsa_2012 [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]
48. **Lietuvos bankas**. *Finansinio stabilumo apžvalga 2013 m.* 57 p. http://www.lb.lt/finansinio_stabilumo_apzvalga_2013_m [žiūrėta 2013 spalio 15 d.]
49. **Lietuvos bankas**. *Finansinio stabilumo apžvalga 2014 m.* 68 p. http://www.lb.lt/finansinio_stabilumo_apzvalga_2014_m [žiūrėta 2015 balandžio 1 d.]
50. **Lietuvos bankas.** *Finansų maklerio įmonių veiklos apžvalga.* 2014 https://www.lb.lt/2014_m_finansu_maklerio_imoniu_veiklos_apzvalga [žiūrėta 2015 balandžio 1 d.]

51. **Lietuvos bankas.** *Finansų rinkos dalyvių veikla: ginčų nagrinėjimo Lietuvos banke apžvalga 2014 m.* 2015, 2 p. https://www.lb.lt/n18408/2014_m_gincu_nagrinejimo_lietuvos_banke_apzvalga.pdf [žiūrėta 2015 balandžio 1 d.]
52. **Lietuvos bankas.** *Gyvybės draudimo įmonių elgsenos, teikiant klientams gyvybės draudimo paslaugas, vertinimo pasitelkus trečiąsias šalis ataskaita.* 2013, 9 p. https://www.lb.lt/gyvybes_draudimo_imoniu_elgsenos_teikiant_klientams_gyvybes_draudimo_paslaugas_vertinimo_pasitelkus_treciasias_salis_ataskaita [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
53. **Lietuvos bankas.** *Kredito unijų ir Lietuvos centrinės kredito unijos veiklos apžvalga*. 2014, 3 p. https://www.lb.lt/kredito_uniju_veikla_2014_m [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
54. **Lietuvos bankas.** *Kredito unijų ir Lietuvos centrinės kredito unijos veiklos apžvalga*. 2013, 3 p. https://www.lb.lt/kredito_uniju_ir_lietuvos_centrines_kredito_unijos_veikla_2013_m [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
55. **Lietuvos bankas.** *Kredito unijų sektoriaus stiprinimas*. 2014, 16 p. https://www.lb.lt/kredito_uniju_sektoriaus_stiprinimas [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
56. **Lietuvos bankas.** *Kredito unijų sistemos reformos detalės*. 2014, 12 p. http://www.lb.lt/kredito_uniju_sistemos_reformos_detales [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
57. **Lietuvos bankas.** *Metų ataskaita.* 2013, p. 128 https://www.lb.lt/metu_ataskaita_2013 [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
58. **Lietuvos bankas.** *Metų ataskaita*. 2012, p. 125 https://www.lb.lt/metu_ataskaita_2012 [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
59. **Lietuvos bankas.** *Metų ataskaita.* 2011, p. 112 https://www.lb.lt/metu_ataskaita_2011 [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
60. **Lietuvos bankas.** *Metų ataskaita.* 2010, p. 120 https://www.lb.lt/metu_ataskaita_2010 [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
61. **Lietuvos bankas.** *Piktnaudžiavimus vertybinių popierių rinkoje fiksuos automatinė pažeidėjų „gaudyklė“*. 2012 m. http://www.lb.lt/piktnaudziavimus_vertybiniu_popieriu_rinkoje_fiksuos_automatine_pazeideju_gaudykle_1 [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
62. **Lietuvos bankas.** Pranešimas apie Lietuvos banko pagrindinio tikslo įgyvendinimą, finansų rinkos būklę ir funkcijų vykdymą. 2014 spalis, 55 p. https://www.lb.lt/pranesimas_seimui_2014_m_spalis [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
63. **Lietuvos bankas.** Pranešimas apie Lietuvos banko pagrindinio tikslo įgyvendinimą, finansų rinkos būklę ir funkcijų vykdymą. 2014 gegužė, 59 p. https://www.lb.lt/pranesimas_seimui_2014_m_geguze [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]

64. **Lietuvos bankas.** Pranešimas apie Lietuvos banko pagrindinio tikslo įgyvendinimą, finansų rinkos būklę ir funkcijų vykdymą. 2013 gruodis, 61 p. https://www.lb.lt/pranesimas_seimui_2013_m_gruodis [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
65. **Lietuvos bankas.** Pranešimas apie Lietuvos banko pagrindinio tikslo įgyvendinimą, finansų rinkos būklę ir funkcijų vykdymą. 2013 balandis, 86 p. https://www.lb.lt/pranesimas_seimui_2013_m_balandis [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
66. **Lietuvos bankas**. *Nuo „Mokumas I“ prie „Mokumas II“* [interaktyvus] https://www.lb.lt/nuo_mokumas_i_prie_mokumas_ii [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
67. **Lietuvos bankas.** Tarpininkų elgsenos, teikiant klientams investicines paslaugas, vertinimo pasitelkus trečiąsias šalis ataskaita. 2013, 10 p. https://www.lb.lt/finansu_tarpininku_elgsenos_vertinimo_ataskaita [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
68. **Lietuvos bankas.** *Tyrimo ataskaita: kliento rizikos tolerancijos lygio ir sutarties sudarymo tikslų nustatymas investiciniame gyvybės draudime.* 2014, 12 p. https://www.lb.lt/tyrimo_ataskaita_kliento_rizikos_tolerancijos_lygio_ir_sutarties_sudarymo_tikslu_nustatymas_investiciniame_gyvybes_draudime [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
69. **Lietuvos bankas.** *Valdymo įmonių veiklos apžvalga.* 2014 https://www.lb.lt/2014_m_iv_ketv_valdymo_imoniu_veiklos_apzvalga [žiūrėta 2015 kovo 2 d.]
70. **Lietuvos banko valdybos nutarimas** dėl makroprudencinės politikos strategijos patvirtinimo. https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/51fcea90cbbb11e4aaa0e90fce879681 [žiūrėta 2015 kovo 2 d.]
71. **Lietuvos bankas.** *Vartojimo kredito rinkos apžvalga.* 2014, 5 p. https://www.lb.lt/n20287/vartojimo_kredito_rinkos_apzvalga_2014.pdf [žiūrėta 2015 kovo 2 d.]
72. **Lietuvos banko valdybos nutarimas** dėl draudimo įmonių skaidraus, patikimo ir apdairaus valdymo nuostatų patvirtinimo. Priimtas 2014 m. gegužės 29 d. Nr. 03-95.
73. **Lietuvos banko valdybos nutarimas** dėl Lietuvos banko finansinių krizių prevencijos ir valdymo pakopų nustatymo bei keitimosi informacija taisyklių patvirtinimo. Paskelbtas 2013 m. vasario 21 d. Nr. 03-32.
74. **Lietuvos banko nutarimas** dėl kolektyvinio investavimo subjektų rizikos vertinimo, valdymo ir dėl išvestinių finansinių priemonių prisiimtos rizikos apimties bei sandorio šalies rizikos skaičiavimo taisyklių patvirtinimo. Priimtas 2012 m. liepos 12 d. Nr. 03-147
75. **Lietuvos banko valdybos nutarimas** dėl Lietuvos banko valdybos 1998 m. gruodžio 17 d. nutarimo Nr. 224 „dėl Bazelio bankų priežiūros komiteto patvirtintų pagrindinių efektyvios banko priežiūros principų įgyvendinimo“ pakeitimas. Priimtas 2007 liepos 26 d. Nr. 99.
76. **Lietuvos finansinio tvarumo įstatymas**. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350407&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2015 kovo 15 d.] ,

77. **Lietuvos Respublikos bankų įstatymas** http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350605&p_query=Komercini%F8%20bank%F8%20%E1statymas&p_tr2=2 [žiūrėta 2015 kovo 15 d.]
78. **Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas**. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=340569&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2015 kovo 15 d.]
79. **Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymas** http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=341029 [žiūrėta 2015 kovo 15 d.]
80. **Lietuvos Respublikos informuotiesiems investuotojams skirtų kolektyvinio investavimo subjektų įstatymas.** https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.1EABAD7265D5 [žiūrėta 2015 balandžio 2 d.]
81. **Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymas**. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=415958&p_tr2=2 [žiūrėta 2015 kovo 15 d.]
82. **Lietuvos Respublikos nutarimas dėl finansinių krizių prevencijos ir valdymo plano patvirtinimo** (priimtas 2008 m. lapkričio 24 d. Nr. 1253). Vilnius. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=332334&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2015 kovo 15 d.]
83. **Lietuvos Respublikos Seimas.** Iš plenarinių posėdžių: priimtas naujos redakcijos Draudimo įstatymas. 2012 m. spalio 16 d. pranešimas VIR. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4445&p_k=1&p_d=129412 [žiūrėta 2015 kovo 1 d.]
84. **Lietuvos respublikos vartojimo kredito įstatymas.** http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390016&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2015 balandžio 1 d.
85. **Mačerinskienė I. ir kt.** *Finansų rinkų įžvalgos: 1 dalis*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, 836 p. ISBN 978-9955-19-514-6.
86. **Melecky M., Podpiera M. A.** *Institucional structures of financial sector supervision, their privers and historical benchmarks.* Journal of financial stability 9, 2013, p. 428-444.
87. **Maier R.** *Europos finansų priežiūros institucijų sistema (EFPIS).* Europos Parlamentas, 2014. http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_3.2.5.html [žiūrėta 2015 kovo 3 d.]
88. **Moloney N.** *The European Securities and Markets Authority and institutional design for the EU financial market – a tale of two competences: part (1) rule-making. European Business Organization Lawreview*.Mar 2011, vol. 12, issue 1, p. 41-86.

http://web.ebscohost.com.skaitykla.mruni.eu/ehost/detail?sid=42c208bc-569b-48e2-969f-f02cd4763602%40sessionmgr15&vid=1&hid=26&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=74555223 [žiūrėta 2015 kovo 15 d.]

89. **Moloney N.** *The European Securities and Markets Authority and institutional design for the EU financial market – a tale of two competences: part (2) rules inaction*. European Business Organization Law review. Jun2011, vol. 12,issue 2, p. 177-225. http://web.ebscohost.com.skaitykla.mruni.eu/ehost/detail?vid=4&sid=63821858-ff0b-43b2-bec4-668885a55593%40sessionmgr15&hid=26&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=61254079 [žiūrėta 2015 kovo 15 d.]
90. **Pukėnas K.** *Kokybinių duomenų analizė SPSS programa.* Kaunas, 2011, p. 136.
91. **Raškinis D., Raškinis, V.** Finansų įstaigų priežiūra: tendencijos ir alternatyvos // Pinigų studijos. Kaunas, 2002, Nr. 2, *p. 45-57*. http://www.ebiblioteka.lt/resursai/DB/LB/LB_pinigu_studijos/Pinigu_studijos_2002_02_03.pdf [žiūrėta 2015 kovo 15 d.]
92. **Sakalauskaitė L.** *Financial institutions' supervision: experience of Lithuania and other countries* / Master's Work in Business Ownership Economics. Supervisor lect. D. Zaleckienė. – Vilnius: Department of Banking and Investments, Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2009, 111 p.
93. **Schoanmaker D.** Financial supervisonin EU. Handbook of safeguarding global financial stability. 2013, p. 355-369.
94. **Stonkienė A.** Non-Life insurance companies risk management / Master Degree Paper on the Performance Audit. Supervisor prof. Dr. B. Mikulskienė – Vilnius: Faculty of Management and Politics, Mykolas Romeris University, 2012. – 71 p.
95. **Šenavičius V., Talutis T.** Finansų rinkos priežiūra Europos Sąjungoje ir jos įtaka Lietuvai. Viešoji politika ir administravimas. 2012, t. 11, Nr. 1, p. 133. http://www.vpa.ktu.lt/index.php/PPA/article/download/1409/1313 [žiūrėta 2015 kovo 15 d.],
96. **Tidikis R.** *Socialinių mokslų tyrimo metodologija*. Vilnius, 2003, p. 627.
97. **Žilinskas T.** Finansų rinkų priežiūros konsolidacija ir galima jos įtaka draudimo priežiūros veiklai. Socialinių mokslų studijos, 2009, p. 113-128. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/dwn.php?id=153402 [žiūrėta 2015 kovo 15 d.]

Račkaitis M. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūra 2009–2014 metais: struktūra, pagrindiniai pokyčiai ir tobulinimo galimybės/ Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A. Balkevičius – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2015, -85 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe yra išanalizuota ir įvertinta dabartinė Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūra, pagrindiniai jos pokyčiai 2009-2014 metais ir, remiantis atlikta analize ir ekspertiniu vertinimu, pateiktos tobulinimo galimybės. Pirmame skyriuje apžvelgiama ir apibūdinama finansų sektoriaus priežiūros samprata bei pagrindiniai ją sudarantys elementai, išskiriami ir lyginami geros finansų priežiūros kriterijai. Antrame skyriuje analizuojami Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros ir reguliavimo ypatumai nacionaliniu ir viršvalstybiniu lygmeniu, apimant pagrindines finansų sektoriaus dalis: kredito įstaigų sektorių, draudimo sektorių ir vertybinių popierių sektorių. Vertinami Lietuvos banko teisiniai įgaliojimai, pasikeitus Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros modeliui bei prisijungus prie Europos Sąjungos finansų priežiūros institucijų sistemos. Taip pat vertinami kiekvieno atskiro finansų sektoriaus priežiūros reglamentavimo pokyčiai ir priežiūros praktika 2009-2014 metų laikotarpiu. Išskiriamos pagrindinės finansų sektoriaus priežiūros tobulintinos sritys. Trečiame skyriuje yra atliekamas Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo galimybių ekspertinis vertinimas ir pateikiama šio vertinimo metodologija. Atliktas tyrimas padeda įvertinti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūros, riziką ribojančios priežiūros ir verslo elgsenos priežiūros tobulinimo poreikį.

Pagrindiniai žodžiai: finansų sektoriaus priežiūra, priežiūros instrumentai, riziką ribojanti priežiūra, verslo elgsenos priežiūra, makro-lygio rizika, mikro-lygio rizika.

Račkaitis M. Supervision of Lithuanian financial sector in 2009-2014: Structure, Key changes and Opportunities for Improvement/ Master‘s graduating work of Finance managment. Supervisor doc. dr. A. Balkevičius – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Finance Managment, 2015, - 85p.

ANNOTATION

In this Master’s thesis, the current Lithuanian financial sector supervisory structure, its main changes in the period 2009-2014 are analyzed and assessed and, based on the performed analysis and expert evaluation, possibilities for improvement are presented. In the first part, the concept of financial sector supervision and its main components are reviewed and described, and criteria for good financial supervision are distinguished and compared. In the second part, Lithuanian financial sector supervision and regulatory peculiarities at national and supranational levels are analyzed, including the main parts of the financial sector: the banking sector, insurance sector and securities sector. The legal mandate of the Bank of Lithuania is assessed after Lithuanian financial sector supervision model has been changed and after joining to the European Union’s financial supervision institutional system. Also, each of the financial sectors supervision regulation changes and supervision practice for the period 2009-2014 are evaluated. The main areas which need improvement in the financial sector supervision are highlighted. In the third part, expert evaluation of improvement possibilities of the Lithuanian financial sector supervision is performed and the methodology of this assessment is presented. The performed analysis helps to evaluate the need for improvement in the Lithuanian financial sector supervision’s structure, prudential supervision and business conduct supervision.

Keywords: financial sector supervision, supervision instruments, prudential supervision, conduct of business supervision, macro-level risk, micro-level risk.

Račkaitis M. Lietuvos finansų sektoriaus priežiūra 2009–2014 metais: struktūra, pagrindiniai pokyčiai ir tobulinimo galimybės / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A. Balkevičius – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2015, - 85 p.

SANTRAUKA

Magistrinio darbo aktualumą nusako pakankamai mažai tirta Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros, kaip visumos, struktūra dabartinių pokyčių kontekste. Taip pat tarp Lietuvos mokslininkų nebuvo rasta darbų, kurie išsamiai vertintų riziką ribojančios priežiūros ir verslo elgsenos priežiūros skirtumus Lietuvoje, kiekviename iš sektorių. Iškelta tyrimo problema - kokį poveikį Lietuvos finansų sektoriaus priežiūrai sukėlė naujų reguliavimo instrumentų diegimas ir įgyvendinimas 2009-2014 metais? Tyrimo objektas – finansų sektoriaus priežiūra. Šio tyrimo tikslas yra įvertinti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūros ir reguliavimo aplinkos pokyčius ir pateikti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo kryptis. Tikslui pasiekti buvo keliami tokie uždaviniai: apibūdinti finansų sektoriaus priežiūros sąvoką, reikšmę ir priežiūros sudėtines dalis, apibūdinti geros finansų sektoriaus priežiūros kriterijus, išanalizuoti 2009 – 2014 metų Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros reguliavimo aplinkos pokyčius ir reguliavimo instrumentų taikymo galimybes, nustatyti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros tobulintinas sritis ir pateikti siūlymus jų tobulinimui. Tyrimo metodika: mokslinės literatūros analizė, teisinių dokumentų struktūrinė ir lyginamoji analizė, statistinių duomenų analizė, pusiau struktūrizuotas pokalbis, anketinė apklausa, Kendall konkordancijos koeficiento skaičiavimas ir vertinimas.

Magistro darbe yra apžvelgiama ir apibūdinama finansų sektoriaus priežiūros samprata bei pagrindiniai ją sudarantys elementai, išskiriami ir lyginami geros finansų priežiūros kriterijai; vertinami Lietuvos banko teisiniai įgaliojimai, pasikeitus Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros modeliui bei prisijungus prie Europos Sąjungos finansų priežiūros institucijų sistemos; Taip pat vertinami kiekvieno atskiro finansų sektoriaus priežiūros reglamentavimo pokyčiai ir priežiūros praktika 2009-2014 metų laikotarpiu; Išskiriamos pagrindinės finansų sektoriaus priežiūros tobulintinos sritys; Taip pat darbe atliekamas tyrimas, siekiant įvertinti Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūros, riziką ribojančios priežiūros ir verslo elgsenos priežiūros tobulinimo poreikį.

Tyrimo rezultatai parodo, jog šiuo metu pagrindiniai darbe išskirti Lietuvos banko priežiūros struktūrai keliami reikalavimai yra įvertinti kaip pakankamai aukšti, nereikalaujantys didelių pokyčių. O finansinis švietimas turėtų būti pagrindinė finansų sektoriaus priežiūros tobulinimo priemonė.

Tikimasi, jog darbe išskirtas Lietuvos finansų sektoriaus dalyvių ir šiame sektoriuje teikiamų paslaugų priežiūros problemas galės detaliau išanalizuoti ir įvertinti Lietuvos mokslininkai.

Račkaitis M. Supervision of Lithuanian financial sector in 2009-2014: Structure, Key changes and Opportunities for Improvement/ Master‘s graduating work of Finance managment. Supervisor doc. dr. A. Balkevičius – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Finance Managment, 2015, - 85 p.

SUMMARY

Master’s thesis relevance is described by a rather less-studied structure of Lithuanian financial sector supervision, as a whole, in the context of current changes. Also, no researches, done by Lithuanian scholars, have been found which assess in detail, differences between the prudential supervision and business conduct supervision in each of the sectors in Lithuania. The following research problem has been raised: what impact on the Lithuanian financial sector supervision has been created by the introduction and implementation of new regulatory instruments in 2009-2014? The object of the research is financial sector supervision. The aim of the research is to assess the Lithuanian financial sector supervision structure and regulatory environment changes and to present improvement guidelines for the Lithuanian financial sector supervision. In order to achieve the aim, the following tasks were raised: to define the concept of financial sector supervision, its importance and components of supervision, to describe criteria for good financial sector supervision, to analyze regulatory environment changes and the Lithuanian financial sector supervision in 2009-2014 and application possibilities of regulatory instruments, to identify improved areas of the Lithuanian financial sector supervision and present proposals for their improvement. The methodology of the research includes analysis of scientific literature, structural and comparative analysis of legal documents, analysis of statistical data, semi-structured interview, questionnaire, Kendall concordance coefficient calculation and evaluation.

In this Master’s thesis, the concept of financial sector supervision and its main components are reviewed and described, criteria for good financial supervision are distinguished and compared, the legal mandate of the Bank of Lithuania, after Lithuanian financial sector supervision model has been changed and after joining to the European Union’s financial supervision institutional system, is assessed. Also, each of the financial sector supervision regulation changes and supervision practice for the period 2009-2014 are evaluated and the main areas which need improvement in the financial sector supervision are highlighted. Also, the investigation to evaluate the need for improvement in the Lithuanian financial sector supervision’s structure, prudential supervision and business conduct supervision is performed. Research results have shown that currently the main supervisory structure requirements, raised in the research for the Bank of Lithuania, are assessed as sufficiently high and not requiring major changes, whereas financial education should be the main improvement instrument for the financial sector supervision. It is expected that Lithuanian scholars will be able to analyze in detail and assess the problems of Lithuanian financial sector participants and supervision of provided services, highlighted in this research.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

1 lentelė. Pagrindiniai efektyvios bankų priežiūros principai

Pagrindiniai komponentai	Komponentų sudėtinės dalys	Bankų priežiūros principai
Priežiūros struktūrai taikomi principai	▪ aiškiai apibrėžti veiklos tikslai, atsakomybės ribos; ▪ institucinis ir finansinis nepriklausomumas; ▪ skaidrumo, tinkamo valdymo ir pakankamų finansinių išteklių reikalavimai; • atskaitomybės už savo veiksmus reikalavimas; • prižiūrimo objekto nepriklausomumas; • finansų priežiūros informacijos apsikeitimo ir konfidencialumo reikalavimai; • darbuotojų kompetencijos ir priežiūros sistemos plėtros reikalavimai; • teisė ir būdai gauti priežiūrai skirtą ir kitą svarbią informaciją bei patikrinti jos teisingumą; • priežiūrai taikomų priemonių įteisinimas, jų nepriklausomumas ir įgaliojimų suteikimas.	1, 19, 21, 23.
Mikro rizikos ribojimo priežiūros principai	• privalomieji kapitalo pakankamumo reikalavimai; • banko(-ų) rizikos valdymo procesų tinkamumo vertinimas; • banko(-ų) kredito rizikos valdymo procedūrų vertinimas; • vertinimas kaip bankai valdo probleminius aktyvus ir vertina atidėjinių ir rezervų pakankamumą; • sistemos, informuojančios apie rizikos koncentraciją banko portfelyje, vertinimas; • maksimalios paskolos vienam skolininkui arba susijusioms šalims apribojimo reikalavimai; • piktnaudžiavimo skolinant su banku susijusiems asmenims reguliavimas; • su banko veikla susijusių tarptautinių atsiskaitymų, rinkos, likvidumo, operacinės, palūkanų normų rizikų valdymo reikalavimai; • banko(-ų) vidaus kontrolės vertinimo reikalavimai; • dokumentinės priežiūros ir bankų inspektavimo reikalavimai.	6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20.
Makro rizikos ribojimo priežiū-ros principai	• gebėjimas atlikti konsoliduotą bankų grupės priežiūrą; • tarpinstitucinio bendradarbiavimo reikalavimai; • reikalavimas užsienio bankams taikyti tuos pačius priežiūros normatyvus, kurie taikomi vietiniams bankams.	24, 25.
Verslo elgsenos priežiūros principai	• licencijavimo reikalavimai; • banko turto perleidimo priežiūra ir reguliavimas; • banko atliekamo įmonių pirkimo ar investicijų į jas vertinimas; • tinkamos banko politikos, normų, tvarkos ir verslo etikos reikalavimų vykdymas; • tinkamai tvarkomos apskaitos užtikrinimo reikalavimai.	2, 3, 4, 5, 18, 22.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *Lietuvos banko valdybos nutarimu Nr. 224 (2007)*

2 PRIEDAS

1 lentelė. Pagrindiniai draudimo priežiūros principai

Pagrindiniai komponentai	Komponentų sudėtinės dalys	Draudimo priežiūros principai
Priežiūros struktūrai taikomi principai	• aiškiai apibrėžti įgaliojimai, atsakomybės ribos ir prižiūrimi objektai; • operacinio nepriklausomumo, atskaitingumo ir skaidrumo reikalavimai; • konfidencialios informacijos apsauga; • tinkama teisinė apsauga; • pakankamas išteklių kiekis bei aukštų profesinių standartų atitikimas.	1, 2.
Mikro-lygio rizikos ribojimo principai	• reikalavimai draudikams turėti efektyvią rizikos valdymo ir vidinės kontrolės sistemą bendrovės valdymo struktūroje; • išorinis monitoringas ir vidinis inspektavimas; • korekcinių veiksmų ir (ar) sankcijų taikymas draudikams; • *išėjimo* iš draudimo rinkos reguliavimas, nemokumo vertinimas; • standartų nustatymas, vykdantiems perdraudimo ar kitos rizikos formos veiklą; • reikalavimų, vertinant draudimo rinkos prižiūrimų objektų turtą ir įsipareigojimus, nustatymas; • kapitalo pakankamumo reikalavimai; • draudimo tarpininkams taikomi veiklos vykdymo reikalavimai.	8, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18.
Makro-lygio rizikos ribojimo principai	• reikalavimai atliekant draudimo grupių priežiūrą (identifikavimas, stebėsena, analizė); • reikalavimai priežiūros institucijai turėti užtektinai reikiamos informacijos ir tinkamų priežiūros instrumentų, identifikuojant, ribojant bei vertinant sisteminę riziką.	23, 24.
Verslo elgsenos priežiūros principai	• licencijavimo reikalavimai; • draudimo įmonėje esančio vadovaujančio personalo ir svarbių asmenų tinkamumo atlikti jų skirtas pareigas vertinimo reikalavimai; • priežiūros institucijos pritarimo reikalavimai, įsigyjant reikšmingą draudimo nuosavybės dalį; • reikalavimai draudikams įkurti ir įgyvendinti bendrovės valdymo struktūrą, atsakingą už rizikos ribojimą ir klientų apsaugą; • investavimo veiklai taikomi reikalavimai; • atsakingo draudimo paslaugų teikimo ir sąžiningo elgesio su klientais principai; • tinkamos, išsamios ir pakankamos informacijos teikimas apdraustiesiems ir besidraudžiantiems; • reikalavimai draudikams taikyti būtinas priemones kovai su sukčiavimu.	4, 5, 6, 7, 15, 19, 20, 21.
Reguliavimo praktikai taikomi principai	• keitimosi informacija tarp kitų priežiūros institucijų reikalavimai; • prevencinių ir korekcinių priemonių naudojimas; • kovai su pinigų plovimu ir finansiniu terorizmu priemonių taikymas; • priežiūros institucijų tarpusavio koordinavimas ir bendradarbiavimas; • tarptautinis bendradarbiavimas ir koordinavimas krizių vadybos srityje.	3, 10, 22, 25, 26.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis *TDPA (2013)*.

3 PRIEDAS

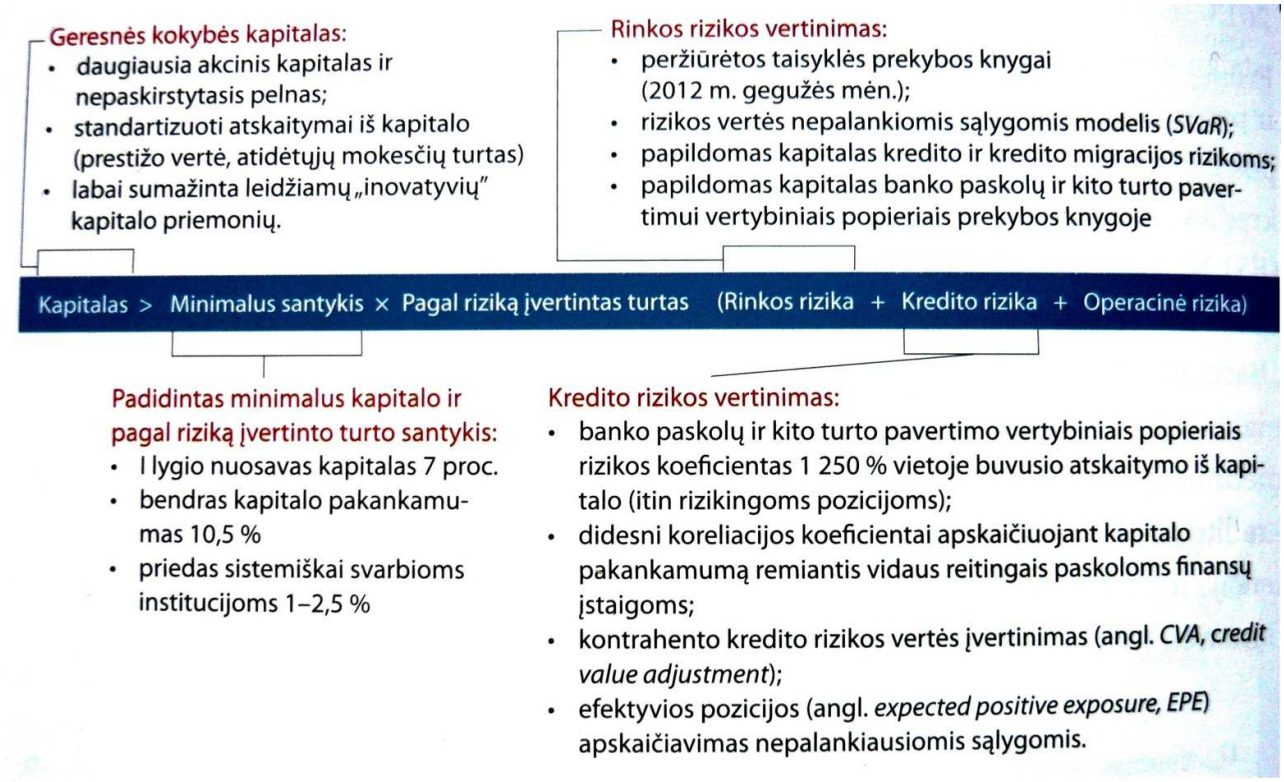
1 lentelė. Pagrindiniai vertybinių popierių priežiūros principai

1) Priežiūros struktūrai taikomi principai	Aiškiai apibrėžtos atsakomybės ribos; operacinis nepriklausomumas ir atskaitingumas; pakankami įgaliojimai, deramas išteklių kiekis bei pajėgumai atliekant funkcijas; aiškūs ir nuoseklūs reguliavimo procesai; profesionalumo ir konfidencialumo reikalavimai; sisteminės rizikos stebėsenos, ribojimo ir valdymo funkcija; reguliarios priežiūros funkcija; interesų konfliktų slopinimo funkcija.
2) Savireguliacijos principai	Galimybė prižiūrėti *savireguliacijos organizacijas* (angl. *Self-Regulatory Organizations*) esant būtinybei.
3) Priežiūros vykdymo principai	Inspektavimo, tyrimo ir priežiūros įgaliojimai; išsamūs vykdomieji įgaliojimai; taikomų priemonių veiksmingumas ir patikimumas.
4) Bendradarbiavimo principai	Informacijos dalinimosi tarp vietos ir užsienio priežiūros institucijų principas; galimybė padėti ne-vietinėms priežiūros institucijoms įgyvendinti jų funkcijas.
5) Emitentų priežiūros principai	Informacijos, reikšmingos investuotojų sprendimams priimti, atskleidimo reikalavimai; aukštos kokybės ir tarptautiniu mastu pripažintų apskaitos standartų laikymasis.
6) Informacijos paslaugų teikėjų priežiūros principai	Auditorių, kaip prižiūrimų objektų, atitinkamas reguliavimas; aukštų audito standartų laikymasis; kredito reitingų agentūrų, kaip prižiūrimų objekto, pakankamas reguliavimas; kitų informacijos paslaugos teikėjų pakankama priežiūra, atsižvelgiant į jų veiklą.
7) Kolektyvinio investavimo schemų priežiūros principai	Tinkamumo, valdymo, organizavimo ir veiklos elgsenos standartų nustatymas; teisėtos formos, kolektyvinio investavimo schemų struktūros, klientų turto atskyrimo ir jo apsaugos taisyklių nustatymai; atsiskleidimo reikalavimai; užtikrinimas, jog būtų pilnai atskleistas turto vertinimas, kainodara ir išpirkimas; rizikos draudimo fondų pakankama priežiūra.
8) Rinkos tarpininkų priežiūros principai	Minimalių įėjimo į rinką standartų nustatymas; pradinio ir einamojo kapitalo ir kitų rizikos ribojimo reikalavimų nustatymas; veiklos būdų, skirtų spręsti rinkos tarpininkų bankrotus, nustatymas.
9) Antrinių rinkų priežiūros principai	Mainų ir prekybos sistemų nuolatinė priežiūra; rinkos manipuliacijų ir kitų nesąžiningų prekybos praktikų prevencija; rinkos rizikos vertinimas ir slopinimas; vertybinių popierių atsiskaitymų sistemų ir pagrindinių sandorio šalių priežiūra.

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis TVPKO *(2010)*

4 PRIEDAS

Susitarimo „Bazelis III“ pagrindinės naujovės, palyginti su ankstesniais Bazelio susitarimais

Šaltinis: Kropas ir kt. Finansų valdymas. 2013, p. 212

5 PRIEDAS

Susitarimo „Bazelis III“ nuostatų numatomas įgyvendinimas

	2011 m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2018 m.	2019 m.
Finansinis svertas	***Priežiūrinis stebėjimas***		***Paralelinis taikymas 2013 01 01 – 2017 01 01 Atskleidimo pradžia – nuo 2015 01 01***					***Judėjimas link 1 ramsčio***	
Minimalus akcinis kapitalas			**3,5%**	**4,0%**	**4,5%**	**4,5%**	**4,5%**	**4,5%**	**4,5%**
Kapitalo atsarga						**0,625%**	**1,25%**	**1,875%**	**2,5%**
Minimalus akcinis kapitalas plius kapitalo atsarga			**3,5%**	**4,0%**	**4,5%**	**5,125%**	**5,75%**	**6,375%**	**7,0%**
Minimalus I lygio kapitalas			**4,5%**	**5,5%**	**6,0%**	**6,0%**	**6,0%**	**6,0%**	**6,0%**
Minimalus bendras kapitalas			**8,0%**	**8,0%**	**8,0%**	**8,0%**	**8,0%**	**8,0%**	**8,0%**
Minimalus bendras kapitalas plius kapitalo atsarga			**8,0%**	**8,0%**	**8,0%**	**8,625%**	**9,25%**	**9,875%**	**10,5%**
Anticiklinė atsarga	***0–2,5%***								
Likvidumo padengimo rodiklis	Stebėjimo periodo pradžia				Minimalių standartų pristatymas				
Grynojo pastovaus finansavimo rodiklis		Stebėjimo periodo pradžia						Minimalių standartų pristatymas	

Šaltinis: Kropas ir kt. Finansų valdymas. 2013, p. 31.

6 PRIEDAS

Ginčų nagrinėjimas Lietuvos banke (2012-2014 m.)

1 lentelė. **Ginčų su draudimo įmonėmis nagrinėjimas Lietuvos banke**

	2012 m.	**2013 m.**	**2014 m.**
Gautų kreipimųsi dėl ginčų skaičius	333	339	-
Išnagrinėtų kreipimųsi dėl ginčų skaičius	-	234	263
Ginčo pabaiga pasiekus susitarimą arba finansų rinkos dalyviui patenkinus vartotojo reikalavimą	39	29	30
Ginčo pabaiga Lietuvos bankui priėmus sprendimą:	75	89	117
patenkinti vartotojo reikalavimus	21	23	26
iš dalies patenkinti vartotojo reikalavimus	7	14	16
atmesti vartotojo reikalavimus	47	52	75
Vartotojo kreipimasis persiųstas finansų rinkos dalyviui, pasiūlant ginčą spręsti taikiai	81	76	69
Ginčas nenagrinėtas dėl procesinių kliūčių	57	41	48
Ginčų pobūdis	TPVCAPD draudimas; transporto priemonių draudimas; turto draudimas; gyvybės draudimas	TPVCAPD draudimas; transporto priemonių draudimas (Kasko); turto draudimas	

Šaltinis: LB statistikos duomenys (2015).

2 lentelė. **Ginčų su bankais nagrinėjimas Lietuvos banke**

	2012 m.	**2013 m.**	**2014 m.**
Gautų kreipimųsi dėl ginčų skaičius	215	272	-
Išnagrinėtų kreipimųsi dėl ginčų skaičius	-	187	137
Ginčo pabaiga pasiekus susitarimą arba finansų rinkos dalyviui patenkinus vartotojo reikalavimą	7	20	9
Ginčo pabaiga Lietuvos bankui priėmus sprendimą:	31	67	28
patenkinti vartotojo reikalavimus	1	1	1
iš dalies patenkinti vartotojo reikalavimus	1	5	0
atmesti vartotojo reikalavimus	29	61	27
Vartotojo kreipimasis persiųstas finansų rinkos dalyviui, pasiūlant ginčą spręsti taikiai	45	45	39
Ginčas nenagrinėtas dėl procesinių kliūčių	73	55	60
Ginčų pobūdis	būsto kreditai; mokėjimų kortelės; vartojimo kreditai; banko sąskaitos	būsto kreditai; indėliai; mokėjimo kortelės	

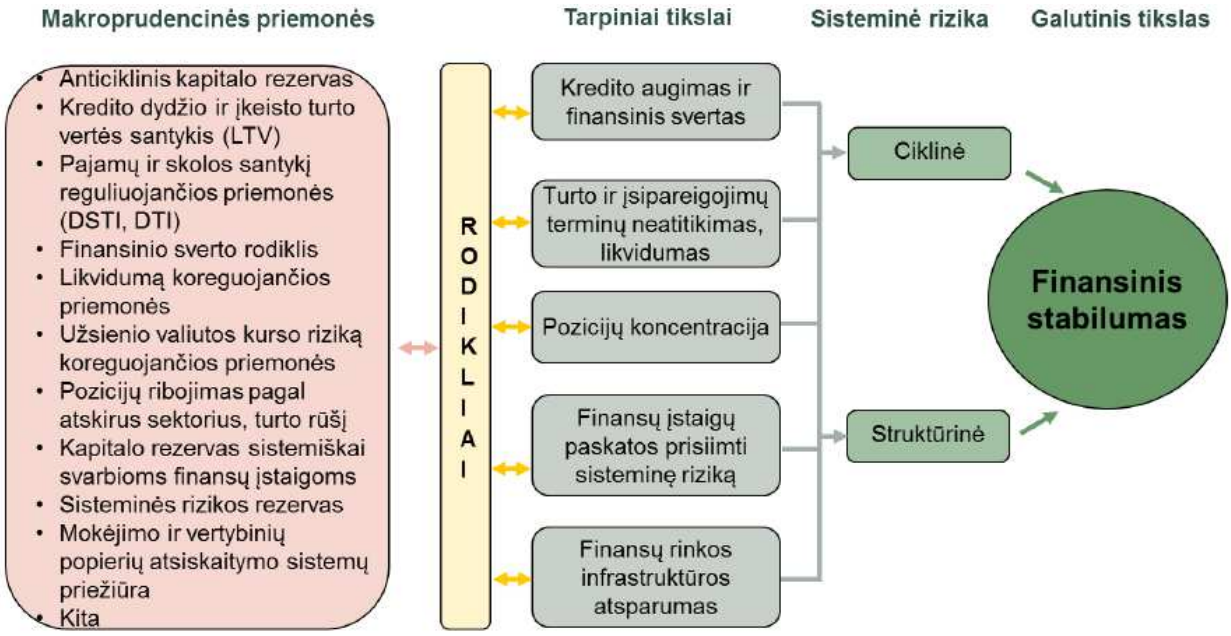
Šaltinis: LB statistikos duomenys (2015).

3 lentelė. **Ginčų su kitais finansų rinkos dalyviais nagrinėjimas Lietuvos banke**

	2012 m.	**2013 m.**	**2014 m.**
Gautų kreipimųsi dėl ginčų skaičius	68	59	-
Išnagrinėtų kreipimųsi dėl ginčų skaičius	-	48	57
Ginčo pabaiga pasiekus susitarimą arba finansų rinkos dalyviui patenkinus vartotojo reikalavimą	5	6	4
Ginčo pabaiga Lietuvos bankui priėmus sprendimą:	9	2	5
patenkinti vartotojo reikalavimus	1	0	0
iš dalies patenkinti vartotojo reikalavimus	2	2	1
atmesti vartotojo reikalavimus	6	0	4
Vartotojo kreipimasis persiųstas finansų rinkos dalyviui, pasiūlant ginčą spręsti taikiai	28	22	16
Ginčas nenagrinėtas dėl procesinių kliūčių	14	18	31
Ginčų pobūdis	vartojimo kreditai; išperkamoji nuoma	vartojimo kreditai	

Šaltinis: LB statistikos duomenys (2015).

7 PRIEDAS

Šaltinis: Lietuvos bankas. Makroprudencinės politikos įgyvendinimas Lietuvoje. 2015, p. 10.

1 Pav. Lietuvos makroprudencinės politikos praktinio įgyvendinimo schema

8 PRIEDAS

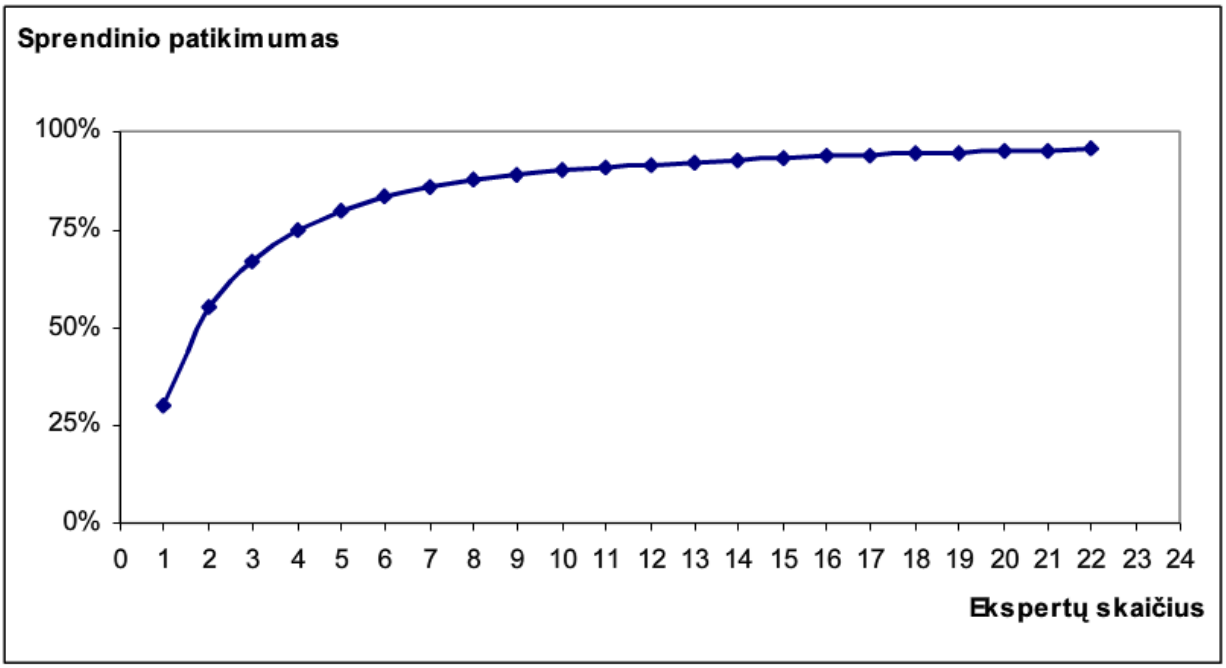
Sąžiningo elgesio su vartotojais principai Lietuvoje

1 lentelė. **Sąžiningo elgesio su vartotojais principai**

1 principas	2 principas	3 principas	4 principas	5 principas	6 principas
Įmonės verslo kultūra	Produkto diegimo ir pardavimo procesai	Informacijos atskleidimas	Rekomendacijų teikimas	Produktų atitikimas lūkesčiams	Produkto lankstumas
Klientai gali būti tikri, kad įmonėms, su kuriomis jie bendradarbiau-ja, sąžiningas elgesys su klientu yra jų verslo kultūros pagrindas.	Vartotojams siūlomų finansinių produktų diegimo ir pardavimo procesai užtikrina, kad produktai atitiktų vartotojų poreikius bei tikslus, ir būtų parduodami tinkamiems asmenims.	Vartotojams teikiama informacija apie finansinį produktą yra teisinga, išsami, neklaidinanti ir aiškiai suprantama, pateikiama laiku bei tinkama forma tiek siūlant produktą, tiek pardavimo metu ar po pardavimo.	Teikiant vartotojui rekomendaciją, yra atsižvelgiama į vartotojo asmenines aplinkybes ir poreikius.	Vartotojų įsigyti finansiniai produktai atitinka lūkesčius, kuriuos įmonė suformavo atitinkamo produkto pardavimo metu.	Vartotojui, įsigijusiam produktą, nėra ribojama galimybė pakeisti produktą ar jo tiekėją, pateikti skundą ar pretenziją.

Šaltinis: vidiniai LB duomenys (2015).

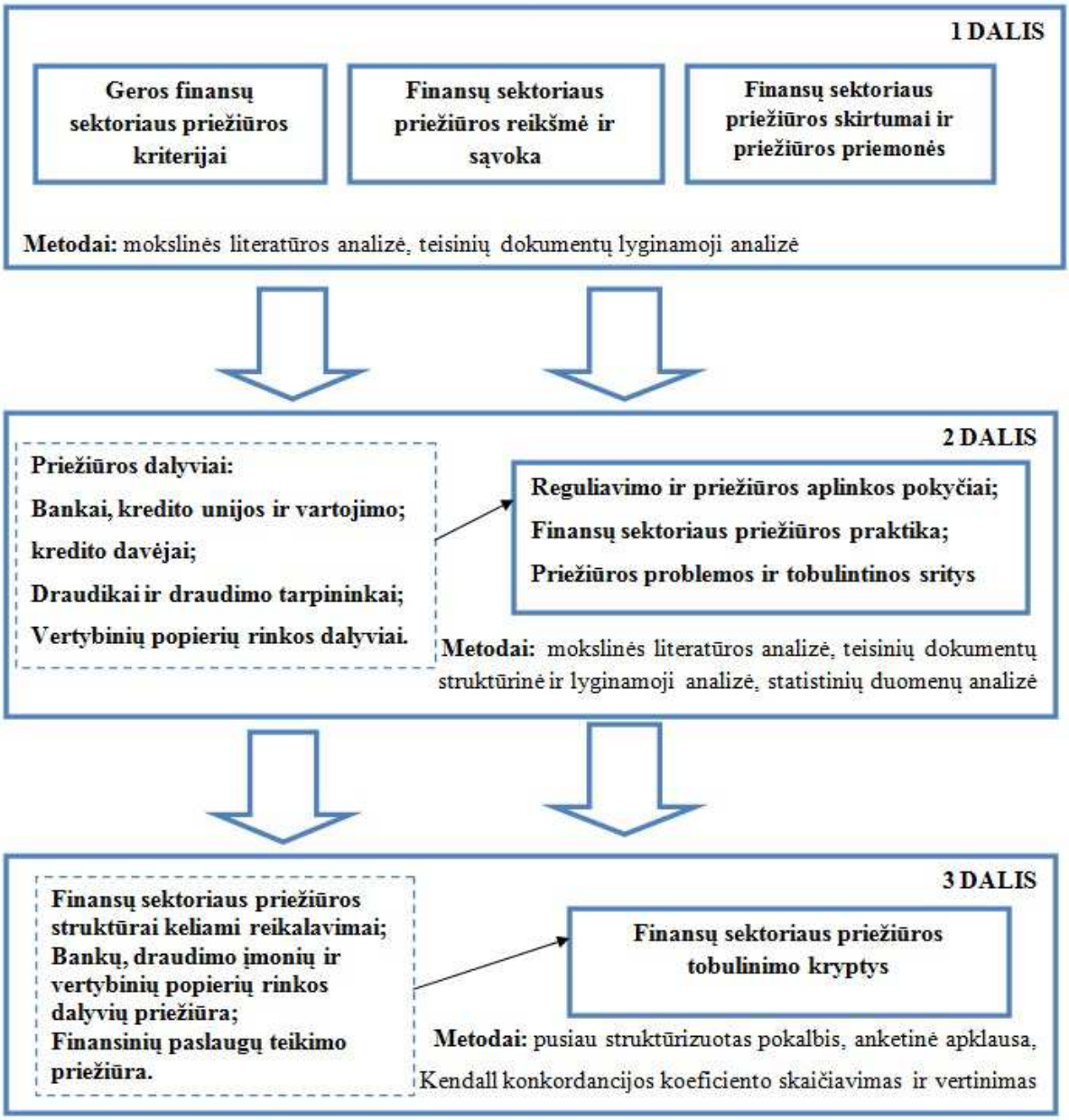
9 PRIEDAS

Šaltinis: Augustinaitis ir kt. (2009), p. 202.

1 Pav. Ekspertų skaičiaus įtaka vertinimo patikimumui

10 PRIEDAS

Šaltinis: sudaryta autoriaus

1 Pav. Magistro baigiamojo darbo metodologijos schema

11 PRIEDAS

ANKETA

Sveiki, Esu Mykolo Romerio universiteto, Finansų valdymo magistrantūros studijų programos, II kurso studentas. Rašau magistrinį darbą tema: Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros struktūra, funkcijos ir tobulinimo galimybės[11].

Vykdau anketinį tyrimą, kuriuo metu norėčiau sužinoti Jūsų nuomonę apie tai, kokios Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros priemonės ir priežiūros principai šiuo metu turėtų būti tobulinami. Tyrimas padėtų papildyti ir pagilinti Lietuvos banko leidiniuose bei Lietuvos mokslininkų tyrimuose išskirtas įžvalgas apie Lietuvos finansų sektoriaus priežiūros praktikos tobulinimą.

Anketa yra anoniminė, o surinkti duomenys nebus viešai skelbiami ir publikuojami.

Būčiau dėkingas, jei skirtumėte dalį savo brangaus laiko tyrimui.

-

Atsakymo skalėje Jums tinkantį atsakymo variantą langelyje pažymėkite kryžiuku (X) arba, jei nurodyta – įrašykite prašomą reikšmę.

Užpildytą anketą siųskite šiuo adresu:
mindaugas.rackaitis@inbox.lt

1. Jūsų amžius:

	iki 25 metų
	25-30 metų
	31-40 metų
	41-50 metų
	51-60 metų
	Daugiau kaip 60 metų

2. Jūsų įgytas išsilavinimas?

	Vidurinis
	Aukštasis (bakalauras)
	Aukštasis (magistrantūra)
	Aukštasis (doktorantūra)

3. Pažymėkite kokios mokslų rūšies studijas baigėte:

	Teisės
	Matematikos
	Vadybos
	Ekonomikos

4. Jūsų užimamos pareigos (tyrimo ataskaitoje bus nurodoma bendrais bruožais): _____

5. Jūsų darbo patirtis finansų sektoriaus priežiūros srityje:

	~ 1 metai		~ 4 metai
	~ 2 metai		~ 5 metai ir daugiau
	~ 3 metai		

[11] **Pastaba:** vėliau buvo pakeistas šis MBD temos pavadinimas

6. Jūsų manymu, ar pakankamas Lietuvos banko bendradarbiavimas ir informacijos keitimasis tarp <u>nacionalinių</u> Europos Sąjungos priežiūros institucijų ir tarp Europos Sąjungos priežiūros sistemos pagrindinių institucijų?

	Labai trūksta	Nepakan-kamas	Iš dalies pakan-kamas	Pakan-kamas	Visiškai pakan-kamas
Bendradarbiavimas ir informacijos keitimasis tarp <u>nacionalinių</u> Europos Sąjungos šalių priežiūros institucijų	☐	☐	☐	☐	☐
Bendradarbiavimas ir informacijos keitimasis tarp <u>Europos Sąjungos finansų priežiūros sistemos</u> pagrindinių institucijų	☐	☐	☐	☐	☐

7. ***Jūsų manymu, ar pakankama Lietuvos banko darbuotojų <u>teisinė apsauga</u>?***

Labai Trūksta	Nepakan-kama	Iš dalies pakan-kama	Pakan-kama	Visiškai pakan-kama
☐	☐	☐	☐	☐

8. ***Įvertinkite, ar Lietuvos banko <u>teisiniai įgaliojimai</u> (veiksmai, kurių Lietuvos bankas gali imtis, atlikdamas finansų sektoriaus priežiūrą) Lietuvos įstatymuose yra išsamiai pateikti ir aiškiai reglamentuoti. Vertindami <u>įrašykite balą nuo 1 iki 5</u>, kur 5 balai – teisiniai įgaliojimai išsamiai ir aiškiai reglamentuoti, 1 balas – teisiniai įgaliojimai neišsamiai ir neaiškiai reglamentuoti.***

	Išsamumas	**Aiškumas**
Lietuvos įstatymuose reglamentuoti Lietuvos banko <u>teisiniai įgaliojimai</u>, atliekant <u>kredito įstaigų sektoriaus priežiūrą</u>	☐	☐
Lietuvos įstatymuose reglamentuoti Lietuvos banko <u>teisiniai įgaliojimai</u>, atliekant <u>draudimo sektoriaus priežiūrą</u>	☐	☐
Lietuvos įstatymuose reglamentuoti Lietuvos banko <u>teisiniai įgaliojimai</u>, atliekant <u>vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą</u>	☐	☐

9. ***Įvertinkite, ar Lietuvos banko <u>atsakomybės ribos</u> (t.y. už ką priežiūros institucija teisiškai atsako ir už ką teisiškai neatsako, prieš pradedant vykdyti priežiūrą, vykdant bei baigus vykdyti priežiūrą) Lietuvos įstatymuose yra aiškiai reglamentuotos. Vertindami <u>įrašykite balą nuo 1 iki 5</u>, kur 5 balai – atsakomybės ribos aiškiai reglamentuotos, 1 balas – atsakomybės ribos neaiškiai reglamentuotos.***

	Aiškumas
Lietuvos įstatymuose reglamentuotos Lietuvos banko <u>atsakomybės ribos</u>, atliekant <u>kredito įstaigų sektoriaus priežiūrą</u>	☐
Lietuvos įstatymuose reglamentuotos Lietuvos banko <u>atsakomybės ribos</u>, atliekant <u>draudimo sektoriaus priežiūrą</u>	☐
Lietuvos įstatymuose reglamentuotos Lietuvos banko <u>atsakomybės ribos</u>, atliekant <u>vertybinių popierių sektoriaus priežiūrą</u>	☐

10. ***Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikalingas šių priemonių įgyvendinimas, siekiant tobulinti <u>bankų priežiūrą</u> Lietuvoje.***

	Visiškai nereikalingas	Nereikalingas	Iš dalies reikalingas	Reikalingas	Labai reikalingas
Didesnių nuobaudų nustatymas, už riziką ribojančios priežiūros pažeidimus	☐	☐	☐	☐	☐
Didesnių nuobaudų nustatymas už netinkamą elgseną su vartotojais	☐	☐	☐	☐	☐
Didesnių riziką ribojančių normatyvų nustatymas	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinio švietimo (skirto vartotojams) stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinio švietimo (skirto bankų darbuotojams) stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Bankų testavimo nepalankiausiomis sąlygomis griežtinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Informacijos atskleidimo reikalavimų sąlygų griežtinimas	☐	☐	☐	☐	☐

11. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikia tobulinti nurodytas ir Lietuvoje įgyvendinamas <u>bankų priežiūros</u> funkcijas ir priemones.

	Visiškai nereikia tobulinti	Nereikia tobulinti	Iš dalies reikia tobulinti	Reikia tobulinti	Labai reikia tobulinti
Bankų grupių rizikos vertinimas ir jų priežiūros praktika	☐	☐	☐	☐	☐
Bankų sisteminės rizikos ribojimo priežiūros praktika	☐	☐	☐	☐	☐
Bankų probleminių aktyvų valdymo praktika (iš bankų pusės)	☐	☐	☐	☐	☐
Bankų vidaus kontrolės sistemos normatyvų įgyvendinimas ir šios sistemos vertinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Bankų atidėjinių ir rezervo pakankamumo vertinimo praktika (iš bankų pusės)	☐	☐	☐	☐	☐
Licencijavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Išėjimo iš bankų sektoriaus reguliavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Rizikų, su kuriomis susiduria bankai, vertinimo ir valdymo reikalavimai	☐	☐	☐	☐	☐

12. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikalingas šių priemonių įgyvendinimas, siekiant tobulinti <u>gyvybės draudimo įmonių</u> priežiūrą Lietuvoje.

	Visiškai nereikalingas	Nereikalingas	Iš dalies reikalingas	Reikalingas	Labai reikalingas

Didesnių nuobaudų nustatymas, už riziką ribojančios priežiūros pažeidimus	☐	☐	☐	☐	☐
Didesnių nuobaudų nustatymas už netinkamos elgsenos su vartotojais pažeidimus	☐	☐	☐	☐	☐
Didesnių veiklos riziką ribojančių normatyvų nustatymas	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinio švietimo (skirto vartotojams) stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinio švietimo (skirto gyvybės draudimo įmonių darbuotojams) stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Interesų konfliktų, kylančių tarp draudiko ir apdraustojo, vengimo politikos nuostatų griežtinimas;	☐	☐	☐	☐	☐
Informacijos atskleidimo reikalavimų sąlygų griežtinimas	☐	☐	☐	☐	☐

13. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikia tobulinti nurodytas ir Lietuvoje įgyvendinamas <u>gyvybės draudimo įmonių priežiūros</u> funkcijas ir priemones.

	Visiškai nereikia tobulinti	Nereikia tobulinti	Iš dalies reikia tobulinti	Reikia tobulinti	Labai reikia tobulinti
Draudimo grupių rizikos vertinimas ir jų priežiūros praktika	☐	☐	☐	☐	☐
Draudimo įmonių mokumo rizikos įsivertinimo ir šios rizikos ribojimo praktika	☐	☐	☐	☐	☐
Draudimo įmonių operacinės, likvidumo, rinkos ir kitų rizikų įsivertinimo ir šių rizikų ribojimo praktika	☐	☐	☐	☐	☐
Įėjimo į draudimo rinką reguliavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Išėjimo iš draudimo rinkos reguliavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Draudimo įmonių vidaus kontrolės sistemų diegimo praktika	☐	☐	☐	☐	☐
Mokumo kapitalo ir techininių atidėjinių vertinimo politikos draudimo įmonėse stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Kovos su sukčiavimu teisinio reglamentavimo gerinimas ir prevencija	☐	☐	☐	☐	☐

14. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikalingas šių priemonių įgyvendinimas, siekiant tobulinti <u>ne-gyvybės draudimo įmonių priežiūrą Lietuvoje</u>.

	Visiškai nereika-lingas	Nereika-lingas	Iš dalies reikalin-gas	Reikalin-gas	Labai reikalin-gas
Didesnių nuobaudų nustatymas, už riziką ribojančios priežiūros pažeidimus	☐	☐	☐	☐	☐

Didesnių nuobaudų nustatymas už netinkamą elgseną su vartotojais	☐	☐	☐	☐	☐
Didesnių veiklos riziką ribojančių normatyvų nustatymas	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinio švietimo (skirto vartotojams) stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinio švietimo (skirto gyvybės draudimo įmonių darbuotojams) stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Interesų konfliktų, kylančių tarp draudiko ir apdraustojo, vengimo politikos nuostatų griežtinimas;	☐	☐	☐	☐	☐
Informacijos atskleidimo reikalavimų sąlygų griežtinimas	☐	☐	☐	☐	☐

15. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikia tobulinti nurodytas ir Lietuvoje įgyvendinamas <u>ne-gyvybės draudimo įmonių priežiūros</u> funkcijas ir priemones.

	Visiškai nereikia tobulinti	Nereikia tobulinti	Iš dalies reikia tobulinti	Reikia tobulinti	Labai reikia tobulinti
Draudimo grupių rizikos vertinimo ir jų priežiūros praktika	☐	☐	☐	☐	☐
Draudimo įmonių mokumo rizikos įsivertinimo ir šios rizikos ribojimo praktika	☐	☐	☐	☐	☐
Draudimo įmonių operacinės, likvidumo, rinkos ir kitų rizikų įsivertinimo ir šių rizikų ribojimo praktika	☐	☐	☐	☐	☐
Įėjimo į draudimo rinką reguliavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Išėjimo iš draudimo rinkos reguliavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Draudimo įmonių vidaus kontrolės sistemų diegimo praktika	☐	☐	☐	☐	☐
Mokumo kapitalo ir techininių atidėjinių vertinimo politikos draudimo įmonėse stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Kovos su sukčiavimu teisinio reglamentavimo gerinimas ir prevencija	☐	☐	☐	☐	☐

16. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikalingas šių priemonių įgyvendinimas, siekiant tobulinti <u>finansų maklerio įmonių priežiūrą Lietuvoje</u>.

	Visiškai nereika-lingas	Nereika-lingas	Iš dalies reikalin-gas	Reikalin-gas	Labai reikalin-gas
Didesnių nuobaudų nustatymas už netinkamą elgseną su vartotojais	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinio švietimo (skirto investuotojams) stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Informacijos, apie klientui teikiamas finansines paslaugas, atskleidimo reikalavimų sąlygų griežtinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Interesų konfliktų, kylančių tarp finansų maklerio ir kliento, vengimo politikos nuostatų griežtinimas	☐	☐	☐	☐	☐

17. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikia tobulinti nurodytas ir Lietuvoje įgyvendinamas <u>finansų maklerio įmonių priežiūros</u> funkcijas ir priemones.

	Visiškai nereikia tobulinti	Nereikia tobulinti	Iš dalies reikia tobulinti	Reikia tobulinti	Labai reikia tobulinti
Finansų maklerio įmonių valdymo praktikos gerinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Finansų maklerio įmonių licencijavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Išėjimo iš finansinių priemonių rinkos reguliavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Interesų konfliktų finansų maklerio įmonėse valdymas ir prevencija	☐	☐	☐	☐	☐
Draudimo naudotis viešai neatskleista informacija reguliavimas ir prevencija	☐	☐	☐	☐	☐
Draudimo manipuliuoti rinka reguliavimas ir prevencija	☐	☐	☐	☐	☐
Jungtinė (konsoliduota) finansų maklerio įmonių priežiūros praktika	☐	☐	☐	☐	☐

18. Įvertinkite ar <u>šiuo metu</u> reikalingas šių priemonių įgyvendinimas, siekiant tobulinti <u>emitentų priežiūrą Lietuvoje</u>.

	Visiškai nereika-lingas	Nereika-lingas	Iš dalies reikalin-gas	Reikalin-gas	Labai reikalin-gas
Didesnių nuobaudų nustatymas už netinkamą elgseną su vartotojais	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinio švietimo (skirto investuotojams) stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Informacijos, apie emitento veiklą, finansinę būklę bei leidžiamus vertybinius popierius, atskleidimo reikalavimų sąlygų griežtinimas	☐	☐	☐	☐	☐

19. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikia tobulinti nurodytas ir Lietuvoje įgyvendinamas <u>emitentų priežiūros</u> funkcijas ir priemones.

	Visiškai nereikia tobulinti	Nereikia tobulinti	Iš dalies reikia tobulinti	Reikia tobulinti	Labai reikia tobulinti
Prospekto sudarymo ir rengimo tvarkos reglamentavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Prospekto skelbimo tvarkos reglamentavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Poveikio priemonės, skirtos apsaugoti vartotojų interesus ir užkirsti kelią nesąžiningai emitentų veiklai	☐	☐	☐	☐	☐
Draudimo naudotis viešai neatskleista informacija reguliavimas ir prevencija	☐	☐	☐	☐	☐
Draudimo manipuliuoti rinka reguliavimas ir prevencija	☐	☐	☐	☐	☐

20. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikalingas šių priemonių įgyvendinimas, siekiant tobulinti <u>valdymo įmonių ir investicinių bendrovių priežiūrą Lietuvoje</u>.

	Visiškai nereikalingas	Nereikalingas	Iš dalies reikalingas	Reikalingas	Labai reikalingas
Didesnių nuobaudų nustatymas už netinkamą elgseną su vartotojais	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinio švietimo (skirto investuotojams) stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Informacijos atskleidimo reikalavimų sąlygų griežtinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Didesnių veiklos riziką ribojančių reikalavimų nustatymas	☐	☐	☐	☐	☐

21. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikia tobulinti nurodytas ir Lietuvoje įgyvendinamas <u>valdymo įmonių ir investicinių bendrovių priežiūros</u> funkcijas ir priemones.

	Visiškai nereikia tobulinti	Nereikia tobulinti	Iš dalies reikia tobulinti	Reikia tobulinti	Labai reikia tobulinti
Valdymo įmonių licencijavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Investicinių bendrovių licencijavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Poveikio priemonės, skirtos apsaugoti vartotojų interesus ir užkirsti kelią nesąžiningai valdymo įmonių ir investicinių bendrovių veiklai	☐	☐	☐	☐	☐
Valdymo įmonių ir investicinių bendrovių veiklos organizavimo ir vykdymo tvarka	☐	☐	☐	☐	☐
Valdymo įmonių ir investicinių bendrovių veiklos <u>vidaus kontrolės</u> organizavimo ir atlikimo tvarka	☐	☐	☐	☐	☐
Valdymo įmonės *išėjimo* iš rinkos reguliavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Investicinės bendrovės *išėjimo* iš rinkos reguliavimas	☐	☐	☐	☐	☐

22. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikia tobulinti nurodytas ir Lietuvoje įgyvendinamas <u>investicinių fondų priežiūros</u> funkcijas ir priemones.

	Visiškai nereikia tobulinti	Nereikia tobulinti	Iš dalies reikia tobulinti	Reikia tobulinti	Labai reikia tobulinti
Licencijavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinis švietimas (skirtas investuotojams)	☐	☐	☐	☐	☐
Poveikio priemonės, skirtos apsaugoti vartotojų interesus ir užkirsti kelią nesąžiningai investicinių fondų veiklai	☐	☐	☐	☐	☐
Investicinių fondų veiklos organizavimas	☐	☐	☐	☐	☐

Išėjimo iš rinkos reguliavimas	☐	☐	☐	☐	☐

23. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikalingas šių priemonių įgyvendinimas, siekiant tobulinti <u>pensijų fondų valdymo įmonių priežiūrą Lietuvoje</u>.

	Visiškai nereikalingas	Nereikalingas	Iš dalies reikalingas	Reikalingas	Labai reikalingas
Didesnių nuobaudų nustatymas už netinkamą elgseną su vartotojais	☐	☐	☐	☐	☐
Finansinio švietimo (skirto investuotojams) stiprinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Informacijos atskleidimo reikalavimų sąlygų griežtinimas	☐	☐	☐	☐	☐
Pensijų fondų veiklos vykdymo apribojimų griežtinimas	☐	☐	☐	☐	☐

24. Įvertinkite, ar <u>šiuo metu</u> reikia tobulinti nurodytas ir Lietuvoje įgyvendinamas <u>pensijų fondų valdymo įmonių priežiūros</u> funkcijas ir priemones.

	Visiškai nereikia tobulinti	Nereikia tobulinti	Iš dalies reikia tobulinti	Reikia tobulinti	Labai reikia tobulinti
Licencijavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Pensijų fondų turto kokybę ir sudėtį apibrėžiantys reikalavimai	☐	☐	☐	☐	☐
Poveikio priemonės, skirtos apsaugoti vartotojų interesus ir užkirsti kelią nesąžiningai pensijų fondų veiklai	☐	☐	☐	☐	☐
Pensijų fondų valdymo įmonių veiklos organizavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Išėjimo iš rinkos reguliavimas	☐	☐	☐	☐	☐
Pensijų fondų jungimo reglamentavimas	☐	☐	☐	☐	☐

25. Įvertinkite, kurios iš išvardintų Lietuvos finansų rinkoje teikiamų paslaugų neatitinka vartotojų poreikių ir yra parduodamos netinkamiems asmenims.

	Visiškai neatitinka vartotojų poreikių	**Neatitinka** vartotojų poreikių	**Iš dalies atitinka** vartotojų poreikius	**Atitinka** vartotojų poreikius	**Visiškai atitinka** vartotojų poreikius
Tradicinio gyvybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Investicinio gyvybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Turto draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐

Su sausumos transporto priemonių valdymu susijusios civilinės atsakomybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Laidavimo draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos susijusios su vartojimo kredito įsigyjimu	☐	☐	☐	☐	☐
Bankų paskolos būstui įsigyti	☐	☐	☐	☐	☐
Investavimo į indėlius paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Kredito unijų paskolos	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios su II pakopos pensijų fondais	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios III pakopos pensijų fondais	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios su investavimu į investicinius fondus	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios su investavimu į indeksinius fondus	☐	☐	☐	☐	☐

26. Įvertinkite, kurios iš išvardintų Lietuvos finansų rinkoje teikiamų paslaugų neatitinka informacijos atskleidimo reikalavimų: informacija apie teikiamą paslaugą nėra teisinga, išsami, klaidinanti vartotojus, sunkiai suprantama ar nepateikiama laiku.

	Visiškai neatitinka informacijos atskleidimo reikalavimų	**Neatitinka** informacijos atskleidimo reikalavimų	**Iš dalies atitinka** informacijos atskleidimo reikalavimus	**Atitinka** informacijos atskleidimo reikalavimus	**Visiškai atitinka** informacijos atskleidimo reikalavimus
Tradicinio gyvybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Investicinio gyvybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Turto draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Su sausumos transporto priemonių valdymu susijusios civilinės atsakomybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Laidavimo draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios su vartojimo kredito įsigyjimu	☐	☐	☐	☐	☐

Bankų paskolos būstui įsigyti	☐	☐	☐	☐	☐
Investavimo į indėlius paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Kredito unijų paskolos	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios su II pakopos pensijų fondais	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios III pakopos pensijų fondais	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios su investavimu į investicinius fondus	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios su investavimu į indeksinius fondus	☐	☐	☐	☐	☐

27. Įvertinkite, kurios iš išvardintų Lietuvos finansų rinkoje teikiamų paslaugų, neatitinka produkto lankstumo reikalavimų: vartotojui, įsigijusiam paslaugą, yra ribojama galimybė pakeisti produktą ar jo tiekėją.

	Visiškai neatitinka produkto lankstumo reikalavimų	Neatitinka produkto lankstumo reikalavimų	Iš dalies atitinka produkto lankstumo reikalavimus	Atitinka produkto lankstumo reikalavimus	Visiškai atitinka produkto lankstumo reikalavimus
Tradicinio gyvybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Investicinio gyvybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Turto draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Su sausumos transporto priemonių valdymu susijusios civilinės atsakomybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Laidavimo draudimo paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios su vartojimo kredito įsigyjimu	☐	☐	☐	☐	☐
Bankų paskolos būstui įsigyti	☐	☐	☐	☐	☐
Investavimo į indėlius paslaugos	☐	☐	☐	☐	☐
Kredito unijų paskolos	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios su II pakopos pensijų fondais	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios III pakopos pensijų fondais	☐	☐	☐	☐	☐

Paslaugos, susijusios su investavimu į investicinius fondus	☐	☐	☐	☐	☐
Paslaugos, susijusios su investavimu į indeksinius fondus	☐	☐	☐	☐	☐

Dėkoju Jums už atsakymus!

12 PRIEDAS

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2015 - balandžio - 15d.
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

_____EFVF fakulteto/ finansų ir mokesčių katedros, Finansų valdymo programos_____
(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas _____Mindaugas Račkaitis_____,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„Lietuvos finansų sektoriaus priežiūra 2009-2015 metais: struktūra, pagrindiniai pokyčiai ir tobulinimo galimybės“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

_____ _____ Mindaugas Račkaitis _____
(parašas) *(vardas, pavardė)*